

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
jazykovedného ústavu
Eudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Valéria Be-
táková, Gejza Horák, Ján Ho-
recký, Ján Kačala, Ivan Masár,
Ján Matejčík, Ján Oravec, Kon-
štantín Palkovič, Matej Pova-
žaj, Jozef Ružička, Anna Rýz-
ková, Ján Sabol, Elena Smieš-
ková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepкова 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 14 — ČÍSLO 10

OBSAH

RUŽIČKA, J.: O význame pre- kladov Leninových prác do slovenčiny	322
UŠIAK, M.: Doterajšia etapa spolupráce medzi Naklada- telstvom Pravda a Jazyko- vedným ústavom E. Štúra SAV	325
KAČALA, J.: Preklady Lenino- vých diel do slovenčiny a jazyková kultúra	326
FILKUSOVÁ, M. — DOROTJA- KOVÁ, V.: O prekladaní no- vého vydania spisov V. I. Lenina	328
PECIAR, Š.: Skúsenosti z lek- torovania prekladu Marxov- ho Kapitálu	337
DROZD, L.: Teoretické a meto- dologické problémy termi- nológie	343
MASÁR, I.: Niektoré jazykové a štylistické nedostatky v definícii termínu	348
OKÁL, A.: Pojmy a názvy z anatómie vajca	353
OROSZOVÁ, D.: O motivácii termínov v ruskej a sloven- skej strojárskkej terminológii	356
FINDO, B. — FINDOVÁ, I.: Diskusia o problémoch ma- darského lekárskeho jazyka Základné názvy z astronómie. Slnečná fyzika	359 363

Rozličnosti

Rukojemník — rukojemníčka. L. Dvonč	367
Včelovečiť sa. G. Horák	369
V ľavo, v pravo, a či vľavo vpravo? K. Matějová	370

Seminár o prekladaní klasikov marxizmu-leninizmu do slovenčiny

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Nakladateľstvo Pravda už niekoľko rokov spolupracujú pri príprave 2. slovenského vydania Zbieraných spisov V. I. Lenina a nového slovenského vydania Kapitálu od K. Marxa. Spolupráca obidvoch inštitúcií prebieha na základe písomnej dohody uzavretej r. 1973. Pri príležitosti 110. výročia narodenia V. I. Lenina usporiadali obidve inštitúcie seminár o prekladaní klasikov marxizmu-leninizmu do slovenčiny. Seminár sa uskutočnil 14. IV. 1980 v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Zhodnotila sa na ňom doterajšia etapa spolupráce medzi obidvoma inštitúciami a prerokovali sa možnosti jej rozvinutia v najbližších rokoch. Na seminári boli prítomní vedeckí a odborní pracovníci Jazykovedného ústavu Ľud. Štúra SAV zúčastňujúci sa na plnení dohody, redaktori Nakladateľstva Pravda a hostia. Na programe boli referáty o problematike prekladania Leninových Zbieraných spisov a Marxovho Kapitálu do slovenčiny, o terminologických otázkach súvisiacich s týmito prekladmi a o význame prekladov diel klasikov marxizmu-leninizmu do slovenčiny pre jazykovú kultúru u nás. V tomto čísle Kultúry slova prinášame základné texty, ktoré boli prednesené na seminári.

Redakcia

O význame prekladov Leninových prác do slovenčiny

JOZEF RUŽIČKA

1. Pri otvorení seminára o súčasnom prekladaní diel klasikov marxizmu-leninizmu do slovenčiny treba uviesť, že aj pri význačnom výročí narodenia Vladimíra Iljiča Lenina chceme sa zamyslieť nad základnými problémami svojej odbornej práce. Pripájame sa teda k radu oslavných akcií pracovným podujatím: sme presvedčení, že našou najlepšou oslavou aj tých najvýznamnejších politických jubileí môže byť predovšetkým aktívna účasť na rozvíjaní ideí socializmu vo vlastnom odbore čiže na rozvíjaní pokrokovej vedy a spoločenskej aktivity. Na tomto seminári nám pôjde o výmenu skúseností a o zovšeobecnenie doterajších poznatkov, aby naša ďalšia práca na prekladaní diel klasikov marxizmu-leninizmu do slovenčiny bola ešte kvalitnejšia, ešte účinnejšia pre rozkvet celej socialistickej spoločnosti.

2. V jednotlivých referátoch sa poukáže na základné jazykovedné problémy, ktoré bolo treba riešiť pri prekladaní diel V. I. Lenina, konkrétne pri textoch I. zväzku jeho Zbraných spisov. Pri riešení týchto problémov sa vychádzalo z vedeckého porovnávania lexiky, frazeológie a gramatiky dvoch slovanských jazykov — ruštiny a slovenčiny. Práve toto vedecké východisko bolo najväčšou oporou pre zvládnutie náročnej praktickej úlohy.

Texty v I. zväzku Zbraných spisov sú z deväťdesiatych rokov. Sú to texty náročné vo vlastnej štylistickej stavbe — a navyše je tu už takmer deväťdesiatročný časový odstup od ich vzniku, naplnený rozvojom spisovnej ruštiny aj rozvojom spisovnej slovenčiny. Ide najmä o rýchly rozvoj lexiky a frazeológie. Bolo sa teda treba rozhodnúť, aký celkový charakter má mať výsledný produkt zložitej práce, čiže aký charakter bude mať tento slovenský preklad z hľadiska dynamickosti súčasnej spisovnej slovenčiny a jej štylovej diferenciácie. Možností je tu viac, najmä z teoretického hľadiska. Vyvolené riešenie, teda riešenie, že výsledný produkt — slovenský preklad, ktorý máme pred sebou — má čitateľský ráz, pokladáme však za jedine správne. Tomu zodpovedá aj polygrafická úprava a celá technická vybavenosť knihy.

Uvedený záver formulujeme podľa osobného dojmu, ktorý sme získali pri čítaní I. zväzku Leninových Zbraných spisov; vyšiel r. 1979 nákladom 15 tisíc exemplárov ako 2162. publikácia Nakladateľstva Pravda. Istý diel zložitej práce vzal na seba aj náš Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied priam ako spoločenský záväzok a politickú úlohu. Konštatuje sa to aj v predslove publi-

kácie takto: „Nad jazykovou úrovňou tohto vydania má patronát JÚLEŠ SAV“ (s. 11).

Cieľ prekladateľskej práce, o ktorom sa píše v predslove k 2. slovenskému vydaniu na str. 11, bol dosiahnutý (podľa našej mienky) v plnej miere: „Cieľom druhého slovenského vydania je pretlmočiť čo možno najpresnejšie Leninove myšlienky, unifikovať a kodifikovať spoločenskovednú terminológiu a so zreteľom na súčasný stav spoločenskovedných poznatkov. Pritom sa usilujeme o to, aby preklady dosahovali súčasnú úroveň jazykovej kultúry, plne rešpektovali osobitosť štýlu a žánrovú pestrosť Leninových textov.“

3. Z hľadiska jazykovej kultúry a štýlovej diferenciacie súčasnej spisovnej slovenčiny chceme osobitne poukázať na niektoré prvky syntaxe. Týchto vecí sa pripravené referáty nedotýkajú.

Možno si položiť otázku, či a v akej miere sa v slovenskom preklade prejavuje vplyv ruskej syntaxe. Pravda, bolo by treba vypracovať hĺbkové sondy, aby závery boli vedecky plne preukazné. To je však úloha budúcich konfrontačných štúdií. Pri tejto príležitosti môžeme formulovať iba predbežný záver podľa prečítaného textu, že sa aj v syntaxi postupovalo pri prekladaní dômyselne a cieľavedome. Pravda, situácia je tu v syntaxi zložitejšia než v lexike. Sú tu totiž otvorené problémy. Zo syntagmatiky by sa dali uviesť príklady na to, ako sa využili variácie súčasnej slovenčiny. Napríklad pri možnosti predložkovej a bezpredložkovej väzby dáva sa často prednosť predložkovej väzbe: a to je isteže aspoň potenciálny vplyv ruskej syntaxe. Na tento jav sa už upozornilo pri skúmaní prekladov odborných textov z ruštiny do slovenčiny (a do iných slovanských jazykov). Vcelku sa tento vplyv ruskej odbornej syntaxe pokladá za integrujúci faktor v syntaxi súčasných slovanských jazykov (ako sa o tom hovorilo napríklad na krakovskom zasadnutí medzinárodnej komisie pre výskum súčasných slovanských spisovných jazykov r. 1975). A preto sa vyššia frekvencia predložkových pádov nepocituje ani v nových prekladoch z ruštiny ako rušivý faktor, a to ani z hľadiska správnosti a primeranosti čiže kultúry odborných textov. Tu by sme však mali postupovať vo výskume podľa požiadaviek štatistiky, teda pozbieraním a hodnotením veľkého počtu príkladov. Preto je to pracovný námet do budúcnosti.

Trochu ináč vyzerá druhý problém, na ktorý chceme upozorniť: je to problém kondenzovanosti vety a súvetia. Aj o tomto probléme sa hovorí v diskusiách o gramatickej stavbe slovanských jazykov, najmä pri problematike odborného prekladu.

Z praxe vieme, že ruská veta a ruské súvetie sú kondenzovanejšie než slovenská veta a slovenské súvetie. Najnápadnejším kondenzá-

torom v ruštine je konštrukcia s prechodníkom (dejepričastije). Frekvencia tejto polovetnej konštrukcie je vo všetkých štýloch spisovnej ruštiny pomerne veľká, ako sa to pripomína vo všetkých väčších opisoch gramatickej stavby ruštiny, napríklad v knihe Jána Svetlíka *Sintaxis ruského jazyka v sopostavení s slovačským* (Bratislava, SPN, 1979, str. 284—9). V súčasnej spisovnej slovenčine sa však táto prechodníková konštrukcia akosi zámerne potláča: jej frekvencia má aj v odborných textoch zreteľne klesavú tendenciu. Ako vidieť, sú tu teda akoby protichodné vývinové tendencie. Preto sa pri zjednodušujúcom pohľade na správnosť vyjadrovania niekedy táto prechodníková konštrukcia obchádza, ba hodnotí sa ako neživý prvok slovenskej syntaxe. Pritom je známe, že ostatné prostriedky vetnej kondenzácie majú aj v slovenských odborných textoch stúpajúcu frekvenciu (napr. atributívne konštrukcie s prídavnými menami). Pri čítaní nového prekladu Leninových textov sme mali dojem, že nedostatok prechodníkových konštrukcií sa dakedy prejavuje ako negatívny prvok vo výstavbe textu. V preklade sa potom vypukle presadzuje šírka vety. Mohli by sme uviesť konkrétne príklady zo str. 39, 99, 295 atď., kde sa celé odseky vyplňajú takto stavaným textom. Toto je podľa našej mienky najzávažnejší syntaktický problém pri prekladaní odborných textov z ruštiny do slovenčiny, a to preto, lebo práve v odborných textoch sa najúčinnejšie využíva tesnejšie spojenie častí vety a súvetvia, pravda, najmä pomocou kondenzátorov konštrukčnej povahy.

Uvedené poznámky nastoľujú aktuálne problémy syntaktickej povahy, o nich bude treba ešte diskutovať aj pri iných príležitostiach.

4. Na záver úvodného slova treba konštatovať, že I. zväzok Zobrazených spisov V. I. Lenina (Bratislava, Pravda 1979) je vydarený prekladateľský aj edičný čin. Pravda, vždy sa nájde aj pri všetkej starostlivosti kadečo, čo by sa dalo zlepšiť. Poukázať na takéto jednotlivosti je tiež úlohou nášho seminára.

A celkom naostatok: nový preklad Leninových spisov bude — a to aj pre svoje jazykové a štylistické kvality — pozitívnym faktorom v rozvíjaní kultúrnej úrovne jazykovej praxe na Slovensku a tým prispeje aj k rozvíjaniu kultúry súčasnej spisovnej slovenčiny.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Doterajšia etapa spolupráce medzi Nakladateľstvom Pravda a Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV

MARTIN UŠIAK

Ak mám hovoriť o doterajšej spolupráci medzi Jazykovedným ústavom Ludovíta Štúra SAV a Nakladateľstvom Pravda, musím hneď úvodom povedať, že výsledkom tejto spolupráce bola konkrétna odborná pomoc Jazykovedného ústavu Nakladateľstvu Pravda, o čom by som sa chcel v mojom príspevku zmieniť.

Je to naše prvé stretnutie, zvolané z iniciatívy Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV. Za obdobie od uzavretia dohody Nakladateľstvo Pravda spracovalo 5 monotematických zväzkov *Zobraných spisov V. I. Lenina*, rozpracovalo rukopisy ďalších zväzkov a 5 prvých zväzkov vydalo. Okrem toho spracovalo a vydalo v novom preklade základné Marxovo dielo *Kapitál*. Radi konštatujeme, že vedeckí a odborní pracovníci Jazykovedného ústavu sa priamo i nepriamo zúčastňovali na tejto našej práci. Ak rozoberieme našu spoluprácu z hľadiska jednotlivých bodov dohody, vidíme, že Jazykovedný ústav si splnil svoje záväzky dôsledne.

Kritické rozborý Leninových prác z prvého slovenského vydania, ktoré poukázali na niektoré javy týkajúce sa gramatickej stránky textu, lexiky, štylistiky, terminológie a pravopisu, poslúžili redakcii ako východisko pri zvyšovaní úrovne redakčnej práce z jazykového hľadiska.

Vedeckí a odborní pracovníci Jazykovedného ústavu ďalej úzko spolupracovali s redakciou spisov klasikov marxizmu-leninizmu na monotematických zväzkoch *Zobraných spisov V. I. Lenina* a 1. dielu Marxovho *Kapitálu*. Boli to dr. J. Kačala, dr. J. Bosák, prof. dr. J. Horecký, dr. Š. Peciar a M. Považaj.

Prínosom pre prácu redakcie bolo aj doriešenie niektorých problémov v súvislosti so zemepisnými názvami, ustálením názvov stúpenov strán, smerov, skupín a i.

Vždy sme sa stretli s ochotou aj pri konzultáciách o čiastkových otázkach, ktoré nám pracovníci Jazykovedného ústavu promptne poskytovali. Redakčná práca niekedy neumožňuje v potrebnom predstihu a s potrebnými excerptami predkladať problémy, preto si tým viac ceníme rýchle odpovede.

Pracovníci Jazykovedného ústavu urobili na žiadosť nakladateľstva rozborý aj ďalších šiestich našich publikácií.

Takisto možno konštatovať, že aj Nakladateľstvo Pravda splnilo jednotlivé body dohody. Ťažiskovou úlohou bolo utvoriť odborné komisie pre spoločenskovednú terminológiu. Vďaka porozumeniu Se-

kretariátu ÚV KSS sa nám podarilo zostaviť terminologické komisie pre jednotlivé odbory z odborne fundovaných vedeckých pracovníkov, ktorí sa aktívne zúčastňovali na doterajších rokovaní komisií. Na všetkých týchto rokovaní sa zúčastňovali ako členovia týchto komisií aj pracovníci Jazykovedného ústavu, ktorí zároveň tvorili odborný tím pracovníkov na jednotlivých publikáciách spolu s odborným redaktorom pre danú oblasť spoločenských vied.

Práca na ďalších zväzkoch diela V. I. Lenina a základných dielach K. Marxa a F. Engelsa nám ukazujú, že k určitým tematickým okruhom sa budú ďalej zvolávať zasadnutia terminologických komisií. Je len škoda, že doriešené terminologické problémy neboli publikované ani v jazykovedných časopisoch, ani v iných odborných časopisoch, takže sa výsledky práce nedostávajú do bežnej praxe v ostatných úsekoch. Bolo by preto dobre, keby sme našli spôsob, ako zaistiť, aby sa presnejšia a spresňujúca sa spoločenskovedná terminológia dostala do príslušných odborných kruhov.

Istý dlh máme, pokiaľ ide o pravidelné odovzdávanie zoznamov jazykových problémov, ktoré sa vyskytujú v živej praxi.

Väčšina úloh zachytených v dohode je dlhodobá. Ide o úlohy živé, a preto sa nazdávame, že v ich plnení treba pokračovať, ich plnenie azda aj prehlbovať, prípadne hľadať formy na širšie informovanie o dosiahnutých výsledkoch. Nazdávame sa, že by to bola jednak úloha pracovníkov Jazykovedného ústavu a jednak členov terminologických komisií z jednotlivých vedných odborov.

Doterajšia spolupráca Jazykovedného ústavu L. Štúra a Nakladateľstva Pravda bola konkrétna a pre nás osožná. Chceme sa za ňu poďakovať a ďalej v nej pokračovať.

*Nakladateľstvo Pravda
Gunduličova 12, Bratislava*

Preklady Leninových diel do slovenčiny a jazyková kultúra

JÁN KAČALA

Pri hodnotení doterajšej etapy spolupráce medzi Nakladateľstvom Pravda a Jazykovedným ústavom Lud. Štúra SAV sa žiada zdôrazniť ešte jeden rozmer tejto spolupráce, a to dosah prekladov Leninových diel do slovenčiny na jazykovú kultúru u nás. Vychádzame z toho, že Leninove práce vychádzajú u nás vo veľkom náklade a

ovplyvňujú nielen politické vedomie, ale aj jazykové povedomie čitateľov. Preto majú neobyčajný význam aj z hľadiska jazykovej kultúry a jej celkového zvyšovania. Nie je totiž ľahostajné, v akej jazykovej podobe čítajú a študujú Leninove práce denne tisícky čitateľov — študentov, politických pracovníkov, lektorov, frekventantov rozličných foriem stranického vzdelávania, novinárov, publicistov a pod. Preto sa i jazykovej úrovni prekladov Leninových prác do slovenčiny pripisuje veľký význam, preto pri 2. slovenskom vydaní Zbraných spisov V. I. Lenina spolupracujú také dve inštitúcie, ako je vydavateľ Leninových spisov a akademické jazykovedné pracovisko, a majú spoločný odborný a zároveň politický cieľ: pripraviť odborne dokonalejšie vydanie Leninových spisov v slovenčine.

Tieto fakty istotne len potvrdzujú potrebu kvalitného a adekvátneho pretlmočenia Leninovho jazyka a štýlu do slovenčiny. Preto je prekladanie Leninových prác do slovenčiny v istom zmysle aj previerkou slovenčiny, no v každom prípade je náročnou previerkou prekladateľových a redaktorových schopností kvalitne a primerane súčasnej spoločenskej situácii pretlmočiť Leninove myšlienky, Leninov jazyk a štýl.

Nakladateľstvo Pravda sa na plnenie svojej úlohy pri vydaní 2. slovenského vydania Leninových spisov dobre pripravilo v odbornej aj organizačnej zložke. Do tejto prípravy patrí predovšetkým nadviazanie úzkej odbornej spolupráce s Jazykovedným ústavom Ľud. Štúra SAV, spoločné besedy pracovníkov ústavu s redaktormi nakladateľstva na celoredakčných schôdkach, ako aj s pracovníkmi redakcie klasikov marxizmu-leninizmu a spoločné prediskutovanie niektorých základných terminologických, príp. aj prekladateľských problémov na pôde odborných terminologických komisií pri Nakladateľstve Pravda.

Po zhodnotení vybratých starších prekladov Leninových prác, pri ktorom sa naša intenzívna spolupráca začínala, sa ukázalo, že o problematikách alebo nejasných jazykových javoch bude užitočné viesť v redakcii osobitnú kartotéku. Ďalej sa ukázalo potrebné zhromažďovať pri redakčnej práci isté skupiny sporných javov a tie riešiť potom komplexne (tak to bolo napr. pri pomenovaniach príslušníkov rozličných skupín, hnutí a pod., ako sú *narodovolovci*, *ra-bočedelovci*, *guesdovci*). Ak k tomu, čo sme spomenuli doteraz, prirátame dobrú jazykovú, ako aj širšiu odbornú pripravenosť redaktorov Nakladateľstva Pravda, ľahko pochopíme, že prirodzeným výsledkom tejto systematickej, premyslenej práce bolo utvorenie domáceho nakladateľského úzu. Tento úzus — to treba povedať aj so zreteľom na úroveň iných našich centrálnych vydavateľstiev — je dobrý a bude priaznivo vplývať na úroveň jazykovej kultúry u nás a na jej zvyšovanie.

vanie. Ako ukazujú aj doterajšie publikácie Nakladateľstva Pravda, je to úzus živý a dynamický, nie meravý.

Príprava 2. slovenského vydania Leninových Zbraných spisov má ešte jeden dôležitý aspekt: slovenské preklady Leninových prác účinne pôsobia na zjednocovanie a ustáľovanie odbornej spoločenskovednej terminológie. Z tohto hľadiska urobilo Nakladateľstvo Pravda rozhodujúci krok zorganizovaním odborných terminologických komisií. Aby práca týchto komisií mala trvalejší efekt, bolo by dobre uvážiť možnosti publikovať pracovné výsledky týchto komisií, t. j. tematicky vymedzené súpisy termínov v podobe slovníčkov alebo slovníkov. Keďže oproti doteraz vydaným slovníkovým prácam, ako je Filozofický slovník, Finančný slovník alebo Politickoeconomický slovník, ide spravidla o novšie (alebo doteraz neriešené) terminologické javy, pomohlo by publikovanie spomenutých pracovných výsledkov aj ďalším inštitúciám, ktoré pracujú so spoločenskovednou terminológiou, školám, vydavateľstvám, redakciám a pod. Tieto terminologické slovníčky by sa mohli publikovať aj v časopise Kultúra slova.

Napokon sa žiada konštatovať, že pracovníci Nakladateľstva Pravda svojou redakčnou, organizačnou a vydavateľskou činnosťou prispievajú k rozvoju a obohacovaniu výrazných prostriedkov súčasnej spisovnej slovenčiny a k zvyšovaniu jej kultúry.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

O prekladaní nového vydania spisov V. I. Lenina

M. FILKUSOVÁ — V. DOROTJAKOVÁ

Individuálny štýl každého spisovateľa tvorí systém jazykových prostriedkov, ktoré používa, a spôsob, akým sa vyjadruje. Dôležitou súčasťou tohto systému je slovník. Autor používa spisovný jazyk svojej doby, pričom vyberá, kombinuje a v súlade so svojím tvorivým zámerom spája slová do svojrázneho, historicky, tematicky a ideovo zdôvodneného individuálneho lexikálneho systému. Základné činitele, ktoré ovplyvňujú individuálny štýl, sú spisovný jazyk obdobia, v ktorom autor žije, s jeho normami, zaužívaný systém jazykových štýlov, historické podmienky, v ktorých tvorí, spoločenské prostredie, tematika diela, jeho ideové zameranie.

Osobitosť jazyka V. I. Lenina sa prejavuje v celom komplexe jazy-

kových prostriedkov, ktoré používa. Spôsob hovoriť a písať, charakteristický pre V. I. Lenina, bol podmienený jeho politickými zámermi, dobou a adresátom. Lenin aktívne ovládal rozličné štýly jazyka, vedel narábať slovom, preto je jeho jazyk osobitý a štylisticky pestrý. Je známe, že V. I. Lenin nástojčivo vyžadoval, aby sa prihliadalo na publikum a aby sa zvyšovala úroveň písaných i hovorených prejavov. Jeho zásadou bolo, že publicisti, propagandisti a agitátori musia pri svojich písaných i hovorených prejavoch brať do úvahy adresáta, čitateľov, musia vedieť písať a hovoriť zrozumiteľne, vyhýbať sa zriedkavým, úzko odborným slovám, ťažkopádnej syntaxi, vyumelkovaným frázam.

Tematika prác V. I. Lenina, vodcu ruského a svetového proletariátu, tvorca strany nového typu, zakladateľa sovietskeho štátu, mysliteľa, filozofa, ideológa, publicistu, propagandistu, tribúna ľudu a plamenného rečníka, je nesmierne široká, obrovské je aj jeho ideové a literárne dedičstvo. Úplné piate vydanie Zbraných spisov v ruštine tvorí 55 zväzkov.

Prínos V. I. Lenina do slovnej zásoby spisovnej ruštiny nie je ešte celkom preskúmaný. Je známe, že sovietski lingvisti chystajú Slovník jazyka V. I. Lenina, ktorý pomôže vymedziť rozsah Leninovej lexiky. Už z predbežných výskumov však vychodí, že Lenin vo svojich prácach tvorivo zasahoval do všetkých lexikálnych vrstiev slovnej zásoby spisovnej ruštiny. Stovkám termínov z marxistickej filozofie, politickej ekonómie, vedeckého komunizmu, výstavby strany aj sovietskeho štátu, socialistického hospodárstva aj z iných vedných odborov dal Lenin pevný obsah. Sú to napr. slová: *materializmus, idealizmus, hmota, dialektika, solipsizmus, antagonizmus, protiklad, protirečenie, všeobecné, zvláštne, pocit, pojem, postupovať, skok, evolúcia, revolúcia, trieda, triedny, strana, demokracia, cársky samovláda, plán, plánovanie, vojna, oportunizmus, revizionizmus, proletariát, proletár, robotník, súťaženie, štát, politika, imperializmus, socializmus, komunizmus, industrializácia, kolektivizácia* a i. Tieto slová zafixovali výkladové slovníky spisovnej ruštiny aj encyklopédie.

V. I. Lenin bol aj spoluautorom jazyka spoločenských vied. Položil základy ruského zákonodarného a diplomatického jazyka. Neoceniteľný je Leninov prínos pre jazyk publicistiky. Bádania v ňom nachádzajú prvky hovorovej syntaxy a hovorovej intonácie. Je známe, že sa Lenin učil populárne písať a hovoriť od Pisemského, Černyševského, ale najviac od robotníkov.

Posledné, piate vydanie Zbraných spisov, ktoré vyšlo v ZSSR, je doplnené o nové materiály. V ČSSR sa pristúpilo k novému prekladu preto, aby čitatelia dostali do rúk kompletne Leninovo dielo. Prvé Leninove práce však vznikli ešte v minulom storočí a posledné pred

šesťdesiatimi rokmi. Medzi pôvodným adresátom Leninovho diela a dnešným čitateľom je rozdiel takmer dvoch generácií, preto piate ruské vydanie v porovnaní s predchádzajúcimi vydaniami má oveľa bohatší poznámkový aparát. Pripravovatelia piateho vydania si uvedomili, že súčasnému čitateľovi V. I. Lenina musia vysvetliť mnohé veci, ktoré boli pre čitateľa zo začiatku 20. storočia bežné a zrozumiteľné. Ešte zložitejšiu úlohu má prekladateľ, ak chce Leninovo dielo priblížiť slovenskému čitateľovi. Leninove myšlienky musí pretlmočiť nielen gramaticky, lexikálne, syntakticky a štylisticky správne, čiže nielen na úrovni súčasnej jazykovej normy, ale tak, aby Leninovo dielo bolo súčasnému čitateľovi zrozumiteľné a aby sa mu dobre čítalo.

Na tomto mieste sa nám žiada zacitovať akademika L. V. Ščerbu, ktorý napísal: „Prečo sa nám tak páči Leninov jazyk, napríklad v jeho významných filozofických prácach? Preto, že Lenin ustavične oživuje svoj výklad rozličnými slovami z iného, nie vedeckého alebo filozofického štýlu. Táto skutočnosť je v pozoruhodnom súlade s jeho ironizovaním ‚puncovaných vedcov‘, ktorí ani slovo nepovedia jednoducho“. (L. V. Ščerba, *Izbrannyye proizvedeniya po jazyku*, Moskva 1957). Lenin v celom svojom diele, vo všetkých svojich prácach používa celé bohatstvo ruského jazyka. Používa slová hovorové, ľudové i nárečové, archaizmy, biblizmy aj latinizmy; nájdeme uňho množstvo prísloví, porekadiel, aforizmov, okrídlených výrazov a literárnych citátov. Mnohé slová, spojenia a frazeologizmy nadobúdajú u Lenina individuálne štylistické zafarbenie, ktoré sa často nezhoduje s údajmi v slovníkoch.

Preložili sme 14. zväzok *Zobraných spisov V. I. Lenina*. Tento zväzok obsahuje Leninove diela, ktoré napísal v období od septembra 1906 do februára 1907. Pre politickú situáciu v tomto období je charakteristický pokles buržoáznodemokratickej revolúcie a nástup kontrarevolúcie. Veľká časť prác zaradených do tohto zväzku je venovaná otázkam organizácie a taktiky ozbrojeného povstania, otázkam volebnej kampane do II. dумы, v ktorých Lenin konkretizoval boľševickú taktiku vo volebnej kampani a ostro kritizoval oportunistickú taktiku menševikov. Zväzok ďalej obsahuje referáty a reči V. I. Lenina na konferenciách Sociálnodemokratickej robotníckej strany Ruska a iné diela. Mnohé z týchto diel (najmä *Kríza menševizmu* a i.) nestratili na svojej aktuálnosti, pretože aj v súčasných podmienkach, keď revizionisti vystupujú proti vedúcej úlohe marxistickoleninských strán, majú historické skúsenosti z boja boľševikov veľký význam pre komunistické a robotnícke strany všetkých krajín.

V celom zväzku, či už ide o predvolebné reči alebo teoretické práce, je rozvinuté celé štylistické bohatstvo Leninovho jazyka. Našli

sme tu všetky typy jazykových prostriedkov: mytologizmy (*narcisovskí voschiščonnoje poutorenije fraz, gerostratovskoje piš'mo*), biblizmy a staroslovienske výrazy (*bludnyj syn, peť osanna, pritča vo jazycech, stracha radi ižudejska, posypať glavu pepлом, razdirať na sebe rízy svoja*), citáty z diel ruských spisovateľov (od Gribojedova cez Saltykova-Ščedrína po Čechova), okridlené výrazy, príslovia, a to nielen ruské, ale i francúzske a nemecké.

Pokúsime sa analyzovať jednotlivé typy jazykových prostriedkov Leninovho štýlu z hľadiska praktickej práce na preklade.

Do novinárskeho štýlu Lenin systematicky zavádzal vojenskú lexicu. Slová *front, nastuplenije, otstuplenije, otriad, armija* ap. používal v spojeniach ako *trudovoj front, prodovol'stvennyj front, nastuplenije buržoazii, nastuplenije kapitala, otstuplenije klassovogo vrağa, prodovol'stvennyj otriad, trudovaja armija* a pod. Pri prekladaní týchto spojení nevznikali nijaké ťažkosti, pretože sú to spojenia sémanticky priehľadné (spojenia ako *nástup kapitálu, armáda pracujúcich, triedny nepriateľ* atď. sú aj u nás súčasťou publicistického štýlu).

V jazyku V. I. Lenina je mnoho neologizmov. Mnohé z nich sú prevzaté z vtedajšej rečovej praxe (*raskrest'janivanie, orabočenie, sovnařhoz* a i.), Lenin vo veľkej miere preberal neologizmy Saltykova-Ščedrína, Gogola a iných spisovateľov (*pustoutrobije, jazykobludstvo, kulak*). Väčšinu neologizmov však tvoril sám, pričom sa opieral o zvyky pokrokovej publicistiky 60.—80. rokov 19. storočia. Vynikajúce poznanie ruského jazyka, jeho prostriedkov a zákonitostí, vycibrený jazykový cit umožnili Leninovi tvoriť také neologizmy, ktoré boli väčšine vtedajších čitateľov zrozumiteľné (napr. kompozitá utvorené podľa vzoru existujúcich kompozít: *kapitaloposlušnyj, zakonoposlušnyj, policijebojzennnyj* podľa *bogoboizennnyj*, ďalej *kadetořily, kadetořubije, kadetopodobnyj* a pod.). Mnohé neologizmy Lenin vysvetľuje. Napríklad v knihe *Čo robiť?* v časti, kde odhaľuje oportunistov, ktorí sa poddávajú živelnosti robotníckeho hnutia, ná- zorne vidíme, ako vzniklo slovo *chvostizm*. Lenin píše: „V čom vlastne spočíva úloha sociálnej demokracie...? Predsa nie v tom, aby pokrívkaľala za hnutím: v najlepšom prípade hnutie z toho nič nemá a v najhoršom prípade mu to veľmi škodí. No Rabočeje Delo nielenže postupuje podľa tejto taktiky ako procesu, ale ju aj povyšuje na zásadu, takže by bolo správnejšie nenazývať jeho smer oportunizmom, ale chvostizmom (od slova *chvost*)”. [Citujeme podľa rukopisu nového vydania.] Slovo *chvostizmus* dostáva u Lenina obsahovú náplň a stáva sa novým pojmom, ktorý označuje jeden z typov oportunizmu. Pomocou sufixu *-izm* utvoril Lenin ešte rad nových slov ako *glupizm, naplavizm, řartatanizm* ap. Ako je známe pomocou sufixu *-izm* sa

v ruštine tvoria abstraktné pojmy (*subjektivizmus, objektivizmus* ap.). Slová s touto príponou majú terminologický a publicistický charakter. Tým, že Lenin tieto prípony pridáva k slovám hovorovej či ľudovej reči, jeho neologizmy nadobúdajú originálny emocionálne sfarbený ráz. Nové slová u Lenina majú vo väčšine prípadov expresívnu, satirickú funkciu. Vychodí, že neologizmy u Lenina môžeme zhruba rozdeliť do troch typov. 1. Neologizmy, ktoré sa stali súčasťou ruského jazyka. Napríklad slovo *kulak*, ktoré po prvýkrát v metaforickom použití uviedol N. V. Gogol pri charakteristike Sobakeviča a Čičikova. Lenin dal tomuto slovu presný obsah, takže sa stalo súčasťou terminologického radu *bedňak, sereďňak, kulak*, ktorými sa označuje triedne rozvrstvenie roľníctva. Slovo sa natoľko udomácnilo v ruskom jazyku, že sa od neho utvoril celý rad odvodenín (*kulačestvo, kulackij, podkulačnik*). 2. Niektoré Leninove neologizmy sa už dnes nepoužívajú, zmeraveli ako dobové historizmy. Sú to slová ako *bezzaglavcy, golosovec, bernštejniada, lidvaliada, vspyškopuskateľstvo* a iné. Ako má k tomuto typu neologizmov pristupovať prekladateľ? Sú tu možné dva spôsoby riešenia. Buď slová, ktoré označujú smery a ich stúpenecov, prekladateľ podľa doteraz zaužíwanej praxe prepisuje po slovoтворnej úprave do slovenčiny, ako *rabočedelovec, narodovoľovec, narodovoľovstvo, struveovec, struveovstvo, guesdovec, guesdovskij, guesdovstvo* (v tom prípade čitateľ, ak chce porozumieť textu, musí čítanie prerušiť a slovo, jeho význam nájsť v poznámkovom aparáte), alebo význam neznámeho slova môže rozšifrovať priamo v texte. Najprv sa nám správne videlo druhé riešenie. Vychádzali sme z praktického hľadiska, aby sa čitateľovi Leninovo dielo ľahšie čítalo. Keď sme však v kartotéke Nakladateľstva Pravda našli okolo 160 názvov označujúcich príslušníkov rozličných politických smerov (ako *bezzaglavovci* — polokadetská polomenševická skupina ruskej buržoáznej inteligencie nazvaná podľa týždenníka *Bez zaglavijsa*, okolo ktorého sa zoskupovali; *guesdovci* — prívrženci francúzskeho revolučnomarxistického smeru na konci 19. storočia nazvaní podľa jedného z vodcov Julesa Guesdea ap.), upustili sme od tohto názoru. Prihovárame sa však za to, aby sa pri prvom výskyte slova tohto typu v tom-ktorom článku, štúdií či reči uviedlo pod čiarou stručné vysvetlenie. 3. Tretí typ neologizmov nepochopí ani súčasný ruský čitateľ, pretože úzko súvisia s kontextom doby. Keď Lenin hovorí o Martovovi, že posúva *bureninski-jadovityje slovečki*, je podľa nás nevyhnutné slovenskému čitateľovi hneď povedať (pod čiarou, v zátku), že Martov používa slovník reakčného novinára Burenina, pretože spojenie *bureninovskij štiplavij* nepovie nič dnešnému sovietskemu a tým menej slovenskému čitateľovi.

V. I. Lenin často používal nárečové slová a slová z ľudovej reči

(*prichvosteň, mužik, ponabrať, vypaliť, lapať* ap.). Do textu ich vkladal tak majstrovsky, že nepôsobia rušivo. Dialektizmy aj slová z ľudovej reči Lenin veľmi často používal v polemike, pri pranierovaní nepriateľov revolúcie. Slová ako *špyňať, urvať, chapnúť, škura, projdocha, lapa* sú v texte použité nielen veľmi výstižne, ale ho i oživujú. Ľudové slová v spojení so spisovnými slovami pridávajú textu nádych satiry a ironie (*policejskaja svoloč, putannaja fraza, schvatit' za šivorot, obkarnať rabotu političeskoj organizacii* atď.). Pri prekladaní ľudových a nárečových slov má prekladateľ nelahkú úlohu. Hrozia tu totiž dve nebezpečenstvá. Ak prekladateľ preloží nárečové slovo z ľudovej reči slovom neutrálnym, zotrie individuálne štylistické zafarbenie, ktoré Lenin týmito výrazmi dosahoval, ak siahne po slove z niektorého slovenského nárečia (najčastejšie z vlastného), poruší tým funkčnosť prostriedkov, ktoré volil Lenin. Môže sa totiž stať, že väčšina súčasných čitateľov tento výraz nepozná a nepochopí. Prekladateľ musí nájsť také výrazové prostriedky expresívno-emocionálneho zafarbenia, ktoré by zodpovedali originálu. Domnievame sa teda, že slovo *škura* vo význame „vykorisťovateľ“ môže prekladateľ preložiť ako *vydríduch*, *urvať* ako *zhrabnúť* alebo *uchmatnúť*, *schvatit' za šivorot* — *chytiť za pačesy*, *lapať* — *tliapať, tárať do sveta*, *špyňať* — *rýpať, vráť do niekoho* ap., ak tieto výrazové posuny nenarušia text ako celok.

V polemikách bol V. I. Lenin vždy veľmi priamy a rázny, odmietal zjemniť niektoré výroky, aj keď mali vulgárny nádych. Prídŕžal sa zásady, že použitie niektorého výrazu si vyžaduje situácia a kontext. Toto stanovisko obhajoval aj na Piatom zjazde SDRSR.

V akomkoľvek texte, či je to súkromný list, teoretická štúdia alebo reč na zjazde, sú príslovia dôležitým prvkom Leninovho štýlu. Ako osobitná vrstva lexiky zvyčajne tvoria kontrast ku knižnej, úradnej, vedeckej lexike. Svojráznosť použitia prísloví u Lenina spočíva v širokom využívaní ich asociatívnej funkcie, čo mu umožňuje uvádzať príslovia v najrozmanitejších kontextoch filozofického, historického a sociálneho obsahu. Pritom tvorivo využíva aktualizčné možnosti prísloví — od jednoduchého skrátenia cez parafrázovanie až po zmenu negatívneho významu na pozitívny. Napr. príslovie *ložka d'ogtu v bočku miodu* al. *ložka d'ogtu isportit bočku miodu* (s významom „maličkosť môže všetko pokaziť“ — slovenský ekvivalent *kvapka blenu, kvapka jedu v sude medu*) použil Lenin veľakrát v rozličných variantoch: *ložka d'ogta v bočke mioda* (45/206) v nezmenenej podobe, skrátené: *Tov. Sosnovskij... stat'ji svoi... umel inogda snabžať takoj „ložkoj d'ogta“, kotoraja daleko perevešivala vse pľusy samoj proizvodstvennoj propagandy...* (42/272). — *Súduh Sosnovskij vedel niekedy aj k svojim znamenitým článkom... pridať*

takú „kvapku blenu“, ktorá značne prevážila všetky plusy samej výrobnej propagandy...; transformované: Marksizmus začínajesiťsja líš tam, gde začínajesiťsja soznaniye, ponímaníye togo, čto eta istina nedostatočna, čto ona zaklučajeť v sebe ložku pravdy a bočku nepravdy... (20/202) — Marxizmus sa začína iba tam, kde sa začína uvedomenie a chápanie toho, že táto pravda nestačí, že obsahuje v sebe kvapku pravdy a more nepravdy... alebo V etich rassuždeníjach Larina opíat brosaťesiťsja v glaza vopíjuščee nesoootvestvíye meždu krochotnym jadrom vernoj, choťa i ne novej, mysli i ogromnoj šeluchoj píamo uže reakcionnogo nedomysla. Miodu — ložka, doťga — bočka (14/157). — V týchto Larínových úvahách opäť bíje do očí kriklavý nepomer medzi nepatrným jadrom správnej, i keď nie novej myšlienky a hrubou škrupinou píam až reakčnej obmedzeností. Lyžica među v sude jeđu.

Ďalšie príklady využívanía prísloví: Lenin často mení text príslovía, príslovie konkretízuje, ak ho používa na charakterízoanie konkrétnych udalostí alebo osôb. Napríklad príslovie *kogotok uvíaz, vsej ptičke propasť*, zodpovedajúce slovenskému *podaj čertu prst, chyť ti celú ruku*, Lenin použil takto: *Kogotok uvíaz u tovaríšča Plechanova — i vsia „ptička“ okazalas'... v kletke u g. Struve* (13/160—161). — *Súdruch Plechanov sa dal chyť za prst a... celý „vtáčik“ sa ocitol v kletke p. Struveho; alebo Staryj vorobej Vundt... (18/89) — starý lišák Vundt... (príslovie Starogo vorobja na miakine ne provedoš. — Starú lišku neprekabáťiš); Utopajuščij chvatajesiťsja za solominku. — Topiaci sa aj slamky chytá... Meňševiki... prosto chvatajutsja za solominku (14/300) — Meňševíci sa... jednoducho chytajú slamky atď.*

Obľúbeným postupom u Lenína je konkretízácia príslovía formou prírovnania. Zvyčajne prvá časť prírovnania je príslovie, druhá časť myšlienku príslovía konkretízuje, alebo ak je nevyhnutné vysvetlíť význam, ktorý prísloviu pridáva Lenin, druhú časť príslovía komentuje, napríklad: *Ne vsio to zoloto, čto blesit. Mnogo blesku i šumu v frazach Trockogo, no soderžanija v nich net.* (25/190) — *Nie je všetko zlato, čo sa blyští. V Trockého fráзах je mnoho lesku a hľuku, ale obsahu v nich niet.*

Spojenie vedeckej terminológie, abstraktnej lexiky a výrazných ľudových obrazov a prísloví v Leninovej publicistike pridáva jeho štýlu mimoriadne emocionálne zafarbenie. Iba v 14. zväzku sme sa stretli s množstvom obrazov, okrídlených výrazov a vtipných prírovnaní, napr. *kadety voďat za nos meňševikov — kadeti vodja za nos meňševikov, priperet' k stenke — prítisnúť k múru, svíazyvat sebe ruki — zväzovať si ruky, postavít na odnu dosku — hádzat do jedného vreca, popasťsja na udočku — sadnúť na lep, brosať palki pod koľosa —*

hádzat poľená pod nohy, brať byka za roga — chytiť vec za správny koniec, rvať i metať — vrhať hromy a blesky, zúriť, govoriť s penoj u rta — hovoriť s penou na ústach, vot gde zaryta sobaka! — tu je ten pes zakopaný, pokazyvať kukiš v karmane — zatínať päste vo vrecku, kak nebo ot zemli — ako nebo a zem a pod.

Na ilustráciu osobitosti Leninovho štýlu, v ktorom tento geniálny politik a publicista hlboko načiera do všetkých žánrov ruského jazyka, uvádzame aspoň jeden krátky úryvok z článku Ako sa píše dejiny. — *Kto sa číti vinný, ten sa môže kajať. Nech si však pritom sype popol na svoju hlavu, nech si trhá svoje rúcho, a nie cudzie! V nijakom prípade však neslobodno falšovať dejiny a v návale kajúcnosti šíriť klebety — dokonca ani o sebe* (14. zv. s. 69).

V príspevku sme nemohli ani nechceli ukázať celú problematiku prekladania Leninových spisov. Chceli sme iba nadhodiť niekoľko okruhov problémov. Úmyselne sme sa nezaoberali otázkami terminológie, pretože touto problematikou sa zaoberajú terminologické komisie utvorené pri Nakladateľstve Pravda. Takisto sme sa nedotkli ani otázok prekladania jednotlivých typov konštrukcií z hľadiska ich gramatických osobitostí (napr. ruských prechodníkových konštrukcií do slovenčiny, rozdielneho používania prídastí v ruštine a slovenčine) a iných otázok, ktoré vyplývajú z prekladového porovnávania. Chceli by sme však pripomenúť toto:

V ostatných dvadsiatich rokoch sa venovala veľká pozornosť teoretickým otázkam prekladu. Teória prekladu sa vo všetkých svojich zložkách stala vedeckou disciplínou. Prekladatelia popri svojej praktickej činnosti už zväčša sledujú aj teoretický aspekt svojej práce. Teória pomáha prekladateľovi pri tvorbe dobrého prekladu, poskytuje mu argumenty na zdôvodnenie jeho intuitívne získaných postupov. Je známe, že každý preklad sa realizuje na dvoch rovinách — jazykovo-tematickej čiže lingvistickej a štylistickej čiže literárnej. Preto si pri reedícii Leninových spisov treba uvedomiť, že Leninovo dielo je uzavretý celok s typickými vlastnosťami individuálneho štýlu, ktorý treba dnešnému čitateľovi pretlmočiť aj v literárnej rovine.

Inými slovami, pri prekladaní Leninovho diela je potrebná dôkladná filologická príprava, čiže poznanie jazykov (ruštiny a slovenčiny), ich systémov, ako aj zvládnutie štylistických princípov výstavby textu. To znamená, že sa prekladateľ nemôže zameriavať len na presné preloženie slov ako takých, ale musí prizerať na celý text, t. j. vychádzať z toho, že ide o vnútorne organizovaný celok. Vznik každého textu sa vždy uskutočňuje na výberovom princípe z istej zásobárne jazykových prostriedkov toho-ktorého jazyka. Je známe, že aj pri takých dvoch blízkyh jazykoch, ako sú ruština a slovenčina, nie sú jazykové prostriedky identické, preto nastávajú v preklade

vzhľadom na originál isté výrazové posuny. K týmto posunom nedochádza preto, že by prekladateľ chcel dielo zmeniť, ale preto, že ho chce čo najvernejšie vyjadriť v jazyku, do ktorého prekladá. Ak sa výrazové posuny uplatňujú funkčne, s cieľom adekvátne vyjadriť prvky originálu v cieľovom jazyku, treba ich hodnotiť ako úsilie dosiahnuť totožnosť s originálom, ostať verný originálu ako celku. Iba takto možno pri odlišnosti dvoch jazykových systémov dosiahnuť optimálne pretlmočenie originálu alebo aspoň priblížiť sa k nemu.

Ako sme už spomínali, Lenin ako mimoriadne vzdelaný človek používa vo svojich dielach rozličné typy jazykových prostriedkov, medzi nimi aj mytologizmy ako *gerostratovskoje pís'mo* alebo *gerostratovskije vystuplenija Plechanova*, alebo *narcissovski-voschiščonnoje poutorenije*. Pri práci na preklade sa nám nevyhnutne vynorila otázka, či máme v slovenskom preklade ponechať *herostratovský list*, *herostratovské prejavy*, *narcistické nadšenie*, čo by čitateľom Lenina, z ktorých nie každý má klasické vzdelanie, nič nepovedalo, alebo či môžeme tieto spojenia preložiť: *smutne preslávený Plechanovov list*, *smutne preslávené prejavy*, *samoľúbe nadšenie*. Podobné problémy sa nám vynárali tam, kde Lenin používa citáty z vtedajších ruských spisovateľov (Saltykova-Ščedrina, Čechova, Gogoľa a iných). Ak vetu: *Ludi revolucii — ne četa liberalnym Balalajkinym* preložíme *Revolucionári — to nie sú liberálni Balalajkinovia*, kto zo súčasných slovenských čitateľov bude vedieť, že ide o postavu z diela Saltykova-Ščedrina *Sovremennaja idillija Balalajkina*, ľahkomyseľného dobrodruha a klamára. Ak Lenin hovorí, že kadeti sa vyznačujú *famusovskoj gotovnostju podličat do nevozmožnosti*, povie azda preklad *famusovovská ochota k tým najpodlejšším činom*, že Lenin tu prirovnáva kadetov k hrdinovi Gribojedovovej komédie *Útrapy z rozumu* [napísanej r. 1824], šľachticovi Famusovovi, zástancovi nevoľníctva a falošnej morálky, ktorý kvôli vlastným výhodám bol ochotný preukazovať komukoľvek akékoľvek služby. Nebude azda lepšie dať namiesto *Balalajkinovia — táraji*, namiesto *famusovovská ochota — bezzásadovosť*, pretože tento výrazový posun vyjadrí v slovenčine oveľa adekvátnejšie Leninovu myšlienku?

* * *

Prekladateľ akéhokoľvek textu tlmočí prostriedkami jedného jazyka myšlienky už vyjadrené v inom jazyku. Zatiaľ čo pri preklade krásnej literatúry sa jazyk podriaďuje istému umeleckému zámeru a pri preklade odbornej literatúry sa dôraz kladie na obsah informácie, pri preklade Leninových prác treba brať do úvahy rovnako obsahovú zložku, ako i formálnu zložku. To znamená, že je nevyhnutné pretl-

močiť Leninovo dielo terminologicky presne, no na druhej strane je potrebné si uvedomiť, že celú škálu jazykových prostriedkov, ako sú spomenuté slová z mytológie, biblie, hovorové a ľudové slová, citáty, okridlené výrazy, príslovia atď., používa Lenin funkčne, čo musí zachovať i prekladateľ.

Vystihnúť všetku osobitosť Leninovho diela a nájsť pre ňu ekvivalentnú stupnicu v slovenčine je pre prekladateľa ťažká, avšak nesmierne zaujímavá a tvorivá práca.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava*

Skúsenosti z lektorovania prekladu Marxovho Kapitálu

ŠTEFAN PECIAR

Keď som sa podoberal lektorovať druhý slovenský preklad Marxovho Kapitálu, bol som si vedomý toho, že ide o mimoriadne náročnú úlohu. Uvedomoval som si, že na posúdenie adekvátnosti prekladu klasického ekonomického veľdiela, ktoré vzniklo v minulom storočí, treba solídne ovládať normu súčasnej spisovnej slovenčiny a osobitne oboznámiť sa s terminológiou politickej ekonómie a so spôsobom odborného vyjadrovania v súčasnej slovenskej ekonomickej literatúre, ale súčasne primerane ovládať aj jazyk, z ktorého sa dielo prekladalo, t. j. nemčinu. Pravda, skutočnú šírku a mnohorakosť problémov s ktorými sa stretáva každý prekladateľ Marxovho Kapitálu, som spoznal až v priebehu práce.

Na začiatku svojho príspevku o skúsenostiach pri lektorovaní prekladu Kapitálu by som rád konštatoval viaceré okolnosti, ktoré mi prácu uľahčovali. Bol to predovšetkým seriózny prístup prekladateľa prof. Š. Heretika nielen k odbornej, ale aj k jazykovej stránke prekladu, ako aj jeho porozumenie pre otázky jazykovej správnosti, takže sme sa vo väčšine prípadov pomerne hladko dohodli o úpravách jeho prekladu, kde bolo treba meniť jednotlivé výrazy, formulácie, slovosled, prípadne aj spresňovať výstižnosť prekladu. Druhým priaznivým momentom bola veľmi starostlivá organizačná príprava na túto prácu zo strany Nakladateľstva Pravda, resp. príslušnej redakcie.

Moja účasť ako jazykového lektora na úprave prekladu Kapitálu sa realizovala v troch fázach. V prvej fáze som čítal slovenský preklad a porovnával som ho s nemeckým originálom, t. j. s najnovším ne-

meckým vydaním Kapitálu. V tejto fáze práce som teda sledoval jazykovú stránku slovenského prekladu a zároveň jeho adekvátnosť čiže výstižnosť. Okrem toho som mal na osobitné kartotečné lístky zaznamenávať svoje návrhy na preklad jednotlivých termínov. Zo začiatku som robil aj túto tretiu zložku práce, kým neskôr som svoje návrhy obyčajne ústne tlmočil výkonnej redaktorky, ktorá ich potom zaznamenávala na kartotečné lístky. Druhá fáza — redigovanie rukopisu — sa realizovala v kolektíve päťčlennej redakcie, v ktorej bol odborný redaktor diela, ekonóm doc. J. Iša, prekladateľ, ja ako jazykový lektor a dve redaktorky nakladateľstva. V tomto zložení sme prebrali stranu za stranou pripomienky každého člena redakcie. Pri tejto práci sme mali k dispozícii tieto pomôcky: nemecký originál, prvý slovenský preklad, český, ruský, anglický, francúzsky a maďarský preklad Kapitálu, Slovník slovenského jazyka a Veľký nemecko-český slovník. Každý člen redakcie mal za úlohu sledovať niektorú z uvedených pomôcok. Bola to robota veľmi namáhavá a zdĺhavá, ale všetci zúčastnení pri nej získali cenné skúsenosti a poznatky, ktoré potom uplatňovali v ďalšej práci. Tretia fáza práce sa vykonala na zasadnutiach pomerne širokej terminologickej komisie, ktorú zorganizovalo Nakladateľstvo Pravda na koordináciu terminológie a na vyriešenie sporných či diskutabilných terminologických problémov, resp. na rozhodnutie pri nejednotnosti termínov. Interná redakcia vydavateľstva starostlivo vypracovala písomné podklady na každé rokovanie komisie a členom komisie ich rozoslala vopred.

To boli v krátkosti informácie o organizácii práce a pracovných postupoch.

Teraz niekoľko poznámok o charaktere jazykových, najmä stylistických problémov, s ktorými som sa pri lektorovaní prekladu Kapitálu stretol. Marxovo dielo vzbudzuje obdiv nielen prenikavým vedeckým osvetlením takých ekonomických pojmov, ako je *kapitál*, *nadhodnota*, *vykorisťovanie*, *zisk* ..., ale aj množstvom zhromaždených faktov, ktorými ilustruje svoje výklady o kapitalistickom spôsobe výroby, o živote jednotlivých vrstiev robotníckej triedy za kapitalizmu, o rozvoji kapitalizmu, o spôsobe myslenia v triednej spoločnosti, svoj postoj k starším ekonomickým teóriám atď. Marx často cituje starších i súčasných ekonómov, používa údaje z najrozmanitejších prameňov od autentických správ továrenských inšpektorov až po výpovede jednotlivcov. Neraz cituje v angličtine alebo vo francúzštine a ešte častejšie používa citátové slová a výrazy, originálne pomenovania istých reálií, ako to bolo zvykom vo vtedajšej náučnej literatúre. Sú to napr. anglické výrazy *currency school*, *stationary*, *cottages* a mnohé iné. Bolo treba uvážiť, ktoré z takýchto výrazov prekladať pod čiarou a ktoré prekladať v texte, aby slovenský preklad bol ľahšie

čitateľný. Tak sa ukázala potreba prekladať anglický výraz *cottages* ako *chatrče* alebo *domce* podľa kontextu, v terminologickom spojení *cottage-Fabriken* ako *domcové továrne*. V kontexte, kde sa vyratúvajú rozličné priemyselné odvetvia, ako výroba tabaku, výroba písacích potrieb atď., sme anglický termín *stationary* nahradili slovenským *papiernictvo*. Bolo treba preložiť cudzí výraz a niekedy siahnuť aj za voľným prekladom v takých prípadoch, kde pri ponechaní cudzieho výrazu bol kontext ťažko zrozumiteľný. Napr. formuláciu *všetkých ostatných freetraderských optimistov súčasnosti*, ktorú použil prekladateľ, sme upravili takto: *všetkých ostatných súčasných optimistických zástancov slobodného obchodu*. Niekedy sme zakolísali. Napr. v kapitole, v ktorej Marx podľa autentických prameňov opisuje hromadné sťahovanie poľnohospodárskych robotníkov v celých skupinách vedených predákom z kraja do kraja po vyvlastnení pôdy, sme výraz *gangy* začali prekladať slovom *skupiny*, ale v priebehu práce na inej kapitole sme sa vrátili k výrazu *gangy*.

Nemalé problémy spôsobovalo prekladanie zložitých súvetí, ktoré sú charakteristické pre nemecký náučný štýl a u Marxa sú veľmi časté. Ťažkosti sa ešte znásobovali pri prekladaní takých kontextov, v ktorých Marx majstrovsky využíval iróniu a sarkazmus, čo boli jeho časté štylistické prostriedky. Uvediem aspoň dva typické príklady.

1. Keď politická ekonómia takto vyhlásila ustavičnú produkciu *relatívneho preľudnenia* robotníkov za nevyhnutnosť kapitalistickej akumulácie, v adekvátnej podobe starej panny vkladá do úst „beau ideal“ svojho kapitalistu tieto slová, adresované „nadpočetným“, ktorých vyhodil na dlažbu ich vlastný výtvor *dobutného kapitálu*: (nasleduje citát zo spisu istého ekonóma) — to bol text prekladateľa.

Uvedené neprehľadné súvetie sme upravili takto: spojenie *produkciu relatívneho preľudnenia* sme zmenili na *vytváranie relatívneho preľudnenia* a prirovnanie zastaranej politickej ekonómie k cudnej starej panne sme rozviedli v prechodníkovej väzbe: *vystupujúc v primeranej podobe starej panny*...

2. Keď robotníci odhalia *tajomstvo*, ako dochádza k tomu, že v tej istej miere, v akej viac pracujú, vyrábajú viac cudzieho bohatstva a rastie výrobná sila ich práce, dokonca aj ich funkcia ako prostriedku zhodnocovania kapitálu sa stáva pre nich *neistejšou*;...

V uvedenom neprehľadnom súvetí, v ktorom je nemecký originál preložený doslova, bolo treba kalkovaný výraz v tej istej miere, v akej nahradiť slovenským dvojčlenným spájacím výrazom čím... tým a spojku čím pre väčšiu prehľadnosť opakovať: že čím viac pracujú, čím viac vyrábajú cudzieho bohatstva a čím viac rastie výrobná (produk-

tívna) sila ich práce, tým neistejšou sa pre nich stáva dokonca aj ich funkcia...

Podobný doslovný preklad sa vyskytol častejšie. Napr. vo vete *To, že sa veci vo svojom vonkajšom zdaní často prejavujú obrátene...* sme výraz *vo svojom vonkajšom zdaní* nahradili jednoduchým príslovným výrazom *navonok*. Alebo: *K tomu dokonca musí napokon dôjsť pri nezmenenom trvaní uvedeného predpokladu, ak sa uvedený predpoklad nezmení.*

Často bolo treba hľadať adekvátny slovenský výraz za nemecké kompozitum. Napr. za nemecký výraz *Schweissssystem* prekladateľ použil umelý kalkovaný výraz *vypocovací systém*. Oveľa výraznejší a výstižnejší je opisný výraz *systém žmýkania potu*. Nemeckému kompozitu *Übervölkerung* zodpovedá slovenský termín *preľudnenie*, ale pre opozitum *Untervölkerung* ťažko možno použiť umelý výraz *podľudnenie*, preto sme radšej použili opisný termín *nedostatočné zaľudnenie*. Obdobne sme zamenili výraz *podzamestnanosť* opisným termínom *nízka zamestnanosť*. Nenáležite bol v preklade použitý kalkovaný výraz *odčarovať* v spojení *odčarovať chudobný ľud na tisíce míľ od dejiska jeho biedy*. Nahradili sme ho opisom *čarom premiestniť*. Kalkovaním vznikol aj výraz *vývozný obchod* namiesto ustálených termínov *vývoz* alebo *zahraničný obchod*. Kalkovaním sa utvoril aj taký neobvyklý výraz ako *hodvábnický továrnik* namiesto *majiteľ továrne na hodváby*.

Na konto vplyvu nemeckého originálu treba pripísať aj viaceré prípady, v ktorých prekladateľ vybral zo synonymického radu nevhodné alebo menej vhodné synonymum. Napr.: *jeho vedľajším povoláním* (namiesto *zamestnaním*) *je, že individuálne prepožičiava deti*; — *len čo vykorisťovanie žien a detí dosiahne väčší priestor* (namiesto *väčšie rozmery*, resp. *len čo sa... viac rozšíri*); — *niet príčiny pokladať tento počet rokov za stály* (namiesto *niet dôvodu*, resp. *niet prečo*); — *aj mierny vulgárny ekonóm* (namiesto *umiernený*); — *kapitalistická výroba napreduje obrými krokmi* (upravili sme na *sedemmilíťovými krokmi*); — *rozsah a intenzita nešťastí* (namiesto *úrazov*) *nemá vôbec príkladu v dejinách strojov* (namiesto *nemá obdoby*); — *telesná práca je prvotným božím nariadením* (namiesto *ustanovením* — ide o citát zo spisu nejakého autora); — *krok, o ktorom útlocitný anglický parlament dlho predstieral, že sa pred ním zastavuje* (namiesto *že sa ho zdráha urobiť*); — *obdobie pohybu Nílu* (namiesto *rozvodňovania*); hovorový výraz *zákon prešiel 12. augusta 1867* sme nahradili spojením *bol prijatý...*

Viaceré výstižné ekvivalenty sa nám podarilo nájsť kolektívnym úsilím spomenutej päťčlennej redakcie pri preberaní pripomienok. Pritom sa pozitívne uplatnili aj skúsenosti redaktoriek nakladateľstva.

Jedným z najtvrdších orieškov pri prekladaní sú frazeologické spojenia. Pri redigovaní Marxovho Kapitálu som sa stretol s jedným mimoriadne komplikovaným prípadom. Marx rád používal citáty nielen z odbornej ekonomickej literatúry, ale spestroval svoj štýl aj citátmi známych miest z umeleckej literatúry. Na jednom mieste v Kapitáli použil s ironickým akcentom výrok z Goetheho Fausta, ktorým Goethe zvečnil scénu, keď sa z pudlíka vyklúje diabol Mefisto. Je to známa veta *Das war also des Pudels Kern*. Prekladateľ preložil tento výrok doslova: *To teda bolo jadro pudlíka* — a nechcel sa dať presvedčiť, že uvedený Faustov výrok sa stal frazeologickým spojením, ktoré nemožno prekladať doslova, lež treba vyjadriť jeho zmysel adekvátnou frazeologickou jednotkou, keďže doslovný preklad by bol pre slovenského čitateľa nepochopiteľný. Ja som navrhol použiť frazeologické spojenie *vyklúlo sa šidlo z vreca* — podľa zmyslu príslušného kontextu. Prekladateľ však nechcel prijať moje argumenty ani môj návrh na adekvátne vyjadrenie zmyslu uvedeného frazeologického spojenia, dlho presadzoval svoj doslovný preklad a neskôr sám navrhol použiť frazeologické spojenie *bublina splasla*. Ale napokon rozhodla okolnosť, že prekladateľ Goetheho Fausta do slovenčiny preložil uvedené miesto doslova. To povzbudilo prekladateľa Kapitálu, aby aj on trval na doslovnom preklade.

Mimoriadne závažnou zložkou vo výrazovom bohatstve Kapitálu je terminológia. Marx používa odborné termíny takmer zo všetkých súdobých vedných a technických odborov. V nejednom prípade kritizuje nevhodné, zavádzajúce používanie termínov u jednotlivých autorov. Vymedzuje príslušné pojmy, ktorých označením je príslušný termín. Preto prekladateľ Marxovho Kapitálu musí terminológiu venovať mimoriadnu pozornosť. Pokiaľ ide o terminológiu politickej ekonómie, s tou si zväčša poradil sám prekladateľ, ktorý patrí medzi našich popredných teoretikov politickej ekonómie vôbec a politickej ekonómie kapitalizmu osobitne. Ale aj terminológia politickej ekonómie sa vyvíja v súvislosti s vývinom teoretického poznania. Preto bolo nevyhnutné niektoré termíny — bolo ich niekoľko desiatok — predložiť na prediskutovanie pomerne širokej terminologickej komisii, ktorej úlohou bolo presne vymedziť pojmový obsah diskutabilných termínov a v prípadoch nejednotnosti termínov posúdiť a rozhodnúť, ktorý z vyskytujúcich sa termínov je najvhodnejší. Terminologická komisia sa zaoberala termínmi nielen z politickej ekonómie, ale aj z iných odborov, napr. z histórie. Na týchto diskusiách sa zúčastnili aj autori a redaktori českého prekladu Kapitálu.

Niektoré rozhodnutia terminologickej komisie sú zaujímavé aj pre jazykovedcov. Napr. nemecký termín *Arbeiter* bolo treba prekladať tromi ekvivalentmi: *robotník*, *pracovník* i *pracujúci* (najmä v pl.)

podľa kontextu, podobne aj termín *Gesamtarbeiter* pre abstraktný pojem *súhrnný robotník*, resp. *súhrnný pracovník*.

Ináč sa nemecké *Gesamt-* v kompozitách prekladá trojako: *celkový* (príjem, dôchodok, výnos, produkt, celková cena, hodnota), *úhrnný* (kapitál, kapitalista, úhrnná práca), ale *Gesamtmaschine* = *celý stroj*. Dva slovenské ekvivalenty sú potrebné aj za nemecké adjektívum *notwendig*: (spoločensky) *nutný pracovný čas*, *nutná práca*, *nutná cena (práce)* — teda v ekonomických termínoch, ale *nevyhnutné životné prostriedky*; *erheischte Arbeitszeit* = *potrebný pracovný čas*, resp. *pracovný čas potrebný*... *Genussmittel* sú *spotrebné prostriedky*, ale aj *prepychové* (luxusné) *prostriedky*. Dva slovenské ekvivalenty sú potrebné za nemecké adjektívum *gegenständlich*: *predmetná forma*, abstraktum *predmetnosť*, od toho sloveso *spredmetniť/spredmetňovať*, *spredmetnený*; ale *vecné faktory*, *vecné bohatstvo*, *vecné podmienky*. Nemecký termín *Produkt* sa prekladá ako *produkt* aj ako *výrobok* podľa stupňa abstraktnosti. Nemecké *Stoff* môže byť *materiál* (pracovný m.) i *látka* (prírodné látky); odvodenému adjektívu *stofflich* zodpovedá zväčša slovenské *látkový*, ale niekedy aj *vecný*. U Marxa sa často vyskytujú abstraktné záporné pojmy typu *Nichtarbeiter*, *Nichtbesitzer* — slovenské ekvivalenty *nepracujúci* (oproti *pracujúci*; niekedy však bolo treba použiť opis *či tieto osoby pracujú alebo nepracujú*), *nemajiteľ*. Oproti termínu *úžitková hodnota* sa presadil na priek môjmu nesúhlasu termín *neúžitková hodnota* (nem. *Nichtgebrauchswert*) — ja som odporúčal opisný termín *nie úžitková hodnota*. Termínov, pri ktorých sú potrebné dva i viaceré slovenské ekvivalenty, bolo niekoľko.

V oblasti terminológie sa vyskytli aj čisto jazykové problémy. Typickým príkladom tohto druhu sú činiteľské mená *Käufer* — *Verkäufer*, u Marxa veľmi časté. Prekladateľ ich začal prekladať slovenskými výrazmi *kupec* a *predač*. Pravda, vzhľadom na význam týchto slov v slovenčine je to neadekvátny preklad. U Marxa ide o vyjadrenie vzťahu medzi tým, kto na trhu kupuje, a tým, kto na trhu predáva. Na adekvátne vyjadrenie tohto vzťahu v slovenčine treba použiť substantivizované prídavia *kupujúci* — *predávajúci*. Ale na niektorých miestach bolo treba uvedený vzťah vyjadriť opisom (najmä v pluráli): *tí, čo kupujú* — *tí, čo predávajú*.

O mnohých cenných skúsenostiach, ktoré sme — všetci zúčastnení — získali pri prekladaní prvého dielu Marxovho Kapitálu a pri redigovaní prekladu, by sa dalo rozprávať veľmi veľa. Získané skúsenosti budeme môcť využiť pri redigovaní prekladu druhého dielu Kapitálu.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava

Teoretické a metodologické problémy terminológie

LUBOMÍR DROZD

1. Pri úvahách o terminológii je neraz potrebné vracat' sa k objasneniu základných pojmov. Sám pojem *terminológia* väčšina terminológov, najmä sovietskych (myslí sa tu na účastníkov sympózia* — pozn. I. M.) chápe v užšom význame ako súbor jazykových prostriedkov, ktoré sú predmetom normalizácie, pričom sa zdôrazňujú niektoré lingvistické aspekty tejto normalizácie. K ústredným teoretickým otázkam terminológie nepochybne patrí otázka termínu. Wüsterovu definíciu termínu ako pomenovania pojmu aj naďalej proklamuje rakúska škola a táto definícia bola vcelku všeobecne prijímaná aj na sympóziu. Zdá sa, že terminológovia zaoberajúci sa predovšetkým otázkami normalizácie národnej terminológie (Gosstandart) pokladajú za termín predovšetkým normalizované jednotky z technických odborov. Terminologický systém sa chápe ako pomenovací systém k danému pojmovému systému. Sovietski terminológovia (Siforov, Kandelaki) wüsterovské chápanie terminologického systému však rozvíjajú v kategóriách teórie systémov a operujú s pojmami, ako sú *rozťahlé, veľké systémy* a i., špecifikujú vnútorné systémové vzťahy pomocou kategórií *interakcia, organizácia, stupeň organizácie, integrita systému* ap. Vzťah medzi terminologickým a pojmovým systémom viacerí terminológovia, najmä terminológovia lingvisti, chápu predovšetkým ako označovací vzťah, pričom sa mimoriadna pozornosť venuje onomatologickým vzťahom. Väčšina príspevkov sa zaoberala vyjadrením tzv. znakov a ich druhov (podľa Wüsteru *Merkmalsarten*) používaných v nemeckých, ako aj v medzinárodných odporúčaníach pre medzinárodnú a národnú normalizáciu terminológie. Tieto znaky termínov majú v nemeckej norme 2330, ale najmä v jej novom znení bohato a podrobne rozpracované hierarchie (napr. jed-

* V Moskve sa koncom lanského roku (27.—30. 11. 1979) konalo medzinárodné sympózium o teoretických a metodologických problémoch terminológie, ktoré pripravil Gosstandart, VNIKI (Vsesojuznyj naučnoissledovatel'skij institut techničeskoj informacii, klasifikacii i kodirovanija) a Akadémia vied ZSSR. Ako spoluusporiadatelia sympózia sa v programovom materiáli uvádzajú dve zahraničné inštitúcie: AILA (Association Internationale de Linguistique Appliquée — Medzinárodná spoločnosť pre aplikovanú lingvistiku) a INFOTERM (Informačné stredisko v oblasti terminológie založené r. 1971 vo Viedni). Na sympóziu sa zúčastnili terminológovia z celého sveta, väčšina odborníkov však bola z európskych kapitalistických aj socialistických krajín. Tento článok je základnou informáciou o priebehu rokovania a o vybraných problémoch riešených na sympóziu.

noznačné zdôraznenie funkcie a naopak odmietnutie vlastného mena ako termínu). Z lingvistického hľadiska ide o regulovanie jazyka z pozície sémantiky (slov, termínov), najmä o regulovanie motivačných znakov a ich hierarchie. Pritom medzinárodné a národné odporúčania uznávajú jedine pravidelnú morfológickú motiváciu a odmietajú motiváciu zastretú alebo nepriehľadnú. V tomto smere teda medzinárodná a národná normalizácia terminológie vychádza v ústrety praktickým potrebám a požiadavkám terminológie predovšetkým v technických odboroch. Špecifickosť týchto požiadaviek spoločenskej praxe sa potom prejavuje v tom, že ak dôjde k rozporu medzi obsahom pojmu a použitým druhom znaku, t. j. k rozporu v paralele medzi formálnou jazykovou a logicko-gnozeologickou štruktúrou, vyžaduje sa zmena druhu znaku, zmena motivácie, jednoducho utvorenie nového termínu. Isteže ide o oprávnenú požiadavku techniky, ekonomiky alebo riadenia, nezdá sa však, že požiadavka úplnej zhody v paralele onomaziologických štruktúr by sa mala zachovávať napr. aj v jazyku vedy. Možno sa domnievať, že by tu šlo o metafyzickú požiadavku nedialektického charakteru. Je známe, že vo vzťahu medzi pojmom a pomenovaním dochádza k disproporcionálnemu vývoju, že každá zmena v objektívnej realite alebo v úrovni či metóde jej poznania vedie k presunom v oblasti myslenia, t. j. v oblasti utvárania pojmov [J. Horecký by povedal k presunom v „logickom spektre pojmu“], zatiaľ čo forma termínu spravidla nebýva zasiahnutá ani zmenená. Vzťah formy termínu a jeho obsahu, pomenúvaného pojmu, je predovšetkým vzťahom označovacím. A tento označovací vzťah umožňuje, aby termín pod svoju formu prijal akýkoľvek modifikovaný alebo úplne zmenený obsah, ako o tom napr. svedčí nedávny vývoj dvojice termínov *atóm* a *molekula*. Tieto rozdiely v dynamickosti pojmu a relatívnej konzervatívnosti formantu v jazyku vedy by sa teda mali spájať s dialektickými vzťahmi.

V súvislosti s normatívnym regulovaním druhov znakov termínu t. j. v súvislosti s ich slovotvornou motiváciou sa na moskovskom sympóziu v plnej miere prejavila rozdielnosť tvorenia termínov na základe typológie jazykov. Ak napr. kanadský terminológ G. Rondeau vo svojich výkladoch o tvorbe termínov vo francúzštine postavil na prvé miesto slovotvornej produktivity práve odvodzovanie, postupoval podobne ako napr. sovietski terminológovia. Je jasné, že aj termíny sa utvárajú tak, ako to zodpovedá základným štruktúram daného jazyka a že teda bude podstatný rozdiel pri tvorení termínov medzi analytickými a syntetickými jazykmi. Napr. v nemčine nemôžeme odvodzovanie pokladať za najproduktívnejší spôsob tvorenia termínov (kompozícia tu bude konkurovať terminologizácii), kým v typickom analytickom jazyku budú pomery úplne odlišné. Produktívnosť termi-

nologizácie a metafory v anglickej terminológii je zrejme podmienená štruktúrne.

2. Veľká pozornosť sa na sympóziu venovala hodnoteniu, analýze, tvoreniu a normalizácii termínov z hľadiska jazykovej sémantiky. Pracovník Ukrajinskej akadémie vied V. I. Tereščenko sa zaoberal vzťahom terminológie a kybernetiky predovšetkým z hľadiska riadenia odvetvia národného hospodárstva a z hľadiska funkcie, ktorú pritom hrajú termíny ako kľúčové slová a súčasť riadených informačných systémov. Termín pritom analyzoval najmä z hľadiska logickej sémantiky. Pri využívaní termínov v teórii riadenia ide predovšetkým o pravdivostnú hodnotu jednotky, o zistenie identity objektívnej reality a myslenia. Najväčšie ťažkosti robia tzv. základné pojmy, napr. *podnik*, *závod*, *pracovník*, *robotník* atď. Pravdepodobne ide o problematiku spoločnú všetkým vedným odborom: pre tzv. základné pojmy zvyčajne jestvujú desiatky alebo aj viac definícií, ktoré z teoretického hľadiska môžu byť všetky správne, napr. definícia pojmov *slovo*, *veta* v lingvistike. Navzájom sa však podstatne odlišujú, pretože prístupujú k predmetu z odlišných hľadísk či z rôznych uhlov poznania. Tak môžu vznikať idiolekty jednotlivých vedeckých škôl alebo jednotlivých osobností odboru. Okrem toho sa ukazuje, že tá istá objektívna realita sa môže klasifikovať a hodnotiť odlišne v rozličných disciplínach (porov. pojem *hmota* vo fyzike, chémii, biológii, filozofii). Existencia rozličných názvov však nie je v rozpore s materiálnoú jednotou sveta.

V tomto informatívnom článku sa pristavujeme iba pri dvoch aspektoch termínu, o ktorých sa na sympóziu hovorilo v okruhu príznačne pomenovanom V. Siforovom ako „okruh špeciálnych slov“, ktorý podľa jeho mienky „ešte donedávna bol iba nepatrnou sekciou lexicológie“ a dnes sa stal „samostatným odvetvím vedy“. Pretože väčšina pozvaných účastníkov patrila k terminológom normalizátorom, podstatne menšia časť referátov bola venovaná otázkam všeobecnejšieho rázu, otázkam odborného či vedeckého jazyka. Zaoberali sa nimi predovšetkým tí účastníci, ktorí vychádzali z potrieb odborného alebo vedeckého prekladu, tlmočenia, vyučovania odborného cudzieho i materinského jazyka a napokon z potrieb odbornej komunikácie. Poznatky z referátov a z diskusie možno v krátkosti zhrnúť takto: Teória funkčnej diferenciacie spisovného jazyka a menovite Havránkovo chápanie funkčného jazyka umožnilo už v tridsiatych rokoch osvetliť niektoré základné charakteristiky odborného alebo vedeckého jazyka. Na tomto základe bola vybudovaná tzv. funkčná hospodárska lingvistika predovšetkým vo Vančurovom chápaní, na tomto základe boli spracované napr. tézy Vysokej školy obchodnej v Prahe, ku ktorým sa aj v súčasnosti vracajú viacerí terminológovia. Otvorená teore-

tická otázka, či odborný jazyk je integrovaným funkčným subsystémom, subsystémom k danému spisovnému jazyku, alebo či ide o funkčný štýl, sa v súčasnosti rieši z hľadiska potrieb spoločenskej praxe. A táto položená prax prizera menej na súvislosti so spisovným jazykom alebo na to, ako a kde sú neodborné funkcie ovplyvňované odbornými (teoretickými) funkciami. Bez ohľadu na tieto vzťahy spoločenská prax v normalizácii technickej terminológie, v odbornom preklade, tlmočení a iných disciplínach kladie nekompromisnú požiadavku: formulovať, čo je termín, kvantitatívne a kvalitatívne ho vymedziť, klasifikovať ho, opísať ho, špecifikovať a opísať hlavné vývojové tendencie v jednotlivých funkčných jazykoch.

Zdá sa, že pôvodné Vančurovo chápanie funkčného jazyka ako „súboru všetkých jazykových prostriedkov“, ktoré „nesporne slúžia určitému hospodárskemu alebo inému cieľu“, sa prijíma aj dnes. Odborný funkčný jazyk ako súbor terminologických a neterminologických jednotiek fungujúcich vo vzájomnom protiklade sa vymedzuje rozmanitými spôsobmi. Prax takých centier, ako sú prekladateľské a tlmočnicke služby EHS alebo Európskeho parlamentu, ukazuje, že odborný jazyk sa vymedzuje vlastne tak, ako to už naznačila funkčná hospodárska lingvistika: je to súbor všetkých prehovorov slúžiacich danému cieľu. To, že tento súbor bol a aj dnes je vymedzovaný viacmenej empiricky, je očividne len dôsledok toho, že niet teoretických východísk, ktoré by túto empiriu nahradili. Niektoré školy, napr. kodanská vysoká škola obchodná, vymedzujú odborný jazyk na základe súboru pojmových polí. Ukazuje sa tiež, že odborný jazyk veľmi úzkej špecializovanej oblasti sa môže chápať ako veľmi obmedzený funkčný subsystém, v rámci ktorého možno robiť rozličné normatívne opatrenia. Tak napr. firma Rank—Xerox vytvorila jazyk *MCE* (= multinational customized English), čo je zjednodušená angličtina operujúca so značne redukovaným počtom lexikálnych a syntaktických javov, ktorá má byť ľahko prístupná zákazníkom uvedenej firmy na celom svete. Požiadavku zjednodušenej odbornej a vedeckej arabčiny ako uceleného funkčného komunikačného systému pre všetky arabské krajiny vyslovil na sympóziu marocký zástupca vystupujúci vo funkcii riaditeľa Úradu pre koordináciu arabizácie arabského sveta.

3. Na záver sa žiada konštatovať toto: a/ Práca českých a slovenských terminológov je založená na tradičných a novodobých terminologických základoch (najmä lingvistických) a na rozsiahlej skúsenosti z tvorenia, koordinovania, regulovania a využívania terminológie. Českí aj slovenskí terminológovia by boli schopní prispieť k týmto otázkam aj na medzinárodnom fóre, napr. na letných kurzoch pre terminológov a zainteresovaných lingvistov, ktoré chce v budúcnosti usporiadať Komisia pre terminológiu pri AILA. Prvé takéto podujatie

má byť v Rakúsku r. 1981 alebo 1982. Komisia prejavila záujem aj o ČSSR a NDR.

b/ V oblasti automatizácie terminológie a terminologických bánk a ich využitia by sme mali nadviazať na zahraničné skúsenosti, predovšetkým na sovietske a iné.

c/ Teoretické a metodologické otázky terminológie sa v mnohých krajinách rozvíjajú pod tlakom naliehavých spoločenských potrieb. Otázky tvorby, koordinácie, usmerňovania, automatizácie terminológie sa sledujú z hľadiska potrieb normalizácie technickej terminológie, informatiky, dokumentácie, vedeckého a technického prekladu (automatizovaného alebo poloautomatizovaného), vyučovania cudzojazyčnej terminológie ap. Sústredená pozornosť na teóriu a prax týchto odborov je zreteľná v mnohých štátoch, najmä v ZSSR. Ak sa tieto otázky nebudú v ČSSR sústredene sledovať, vznikne nebezpečenstvo zaostávania, ktoré sa negatívne prejaví aj v ekonomickej, technickej a vedeckej oblasti.

d/ Nevyriešené terminologické otázky by mohli vyvolať aj politické problémy. Ide vôbec o to, aby bol zaistený podiel ČSSR na novospracúvaných medzinárodných odporúčaniach pre tvorbu termínov.

Z prijatých odporúčaní moskovského sympózia treba tu osobitne upozorniť aspoň na tie, v ktorých sa zdôrazňuje spojitosť riešenia vedeckých a technických problémov s vývojom jazyka vedy a techniky; nevyhnutnosť výmeny skúseností o teoretických a metodologických problémoch terminológie a jej tvorby, najmä v súvislosti s ISO/TC 37 (International Organization Standardization — Medzinárodná normalizačná organizácia); nevyhnutnosť medzinárodnej spolupráce pri automatizácii terminológie a výmene vedecko-technických informácií v tejto oblasti; nevyhnutnosť informovať o výsledkoch sympózia zahraničné terminologické organizácie.

(Zo správy autora prednesenej na zasadnutí Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV so súhlasom autora vybral a preložil I. Masár.)

Vysoká škola zemědělská
Praha 6 — Suchbát

Ks

Niektoré jazykové a štylistické nedostatky v definícii termínu

IVAN MASÁR

1. V odporúčaniach pre praktickú prácu na uštalovaní terminológie ktoréhokolvek odboru, ktorej cieľom je príprava terminologického slovníka alebo aspoň čiastkového terminologického súpisu, zdôrazňuje sa ako nevyhnutná operácia roztriedenie (klasifikácia) pojmov a ich vymedzenie (definovanie), pričom sformulovanie definícií predstavuje vrchol názvoslovnej práce. Je výhodné a správne formulovať definície až potom, keď je hotová klasifikácia pojmov, pretože klasifikácia vo svojej podstate predstavuje „v koncentrovanej podobe všetky poznatky daného odboru“ (Zich, 1970, s. 3). Okrem toho až po klasifikácii sa zreteľne ukážu vzťahy medzi pojmami, najmä vzťah nadradenosti a podradenosti, ktorý je z hľadiska efektívnosti definovania veľmi dôležitý, a tradične sa aj najviac používa definícia opretá o tento vzťah (porov. Zásady, 1964, s. 137; Danilenko, 1977, s. 197; Masár, 1977, s. 330; Roudný, 1979, s. 4). Po klasifikácii pojmov sa dá spoľahlivejšie rozhodnúť o type definície, teda o tom, či definícia má mať črty definície syntetickej, analytickej, obsahovej, rozsahovej, postulátovej (opis týchto typov aj s ukázkami a rozborom pozri Roudný, 1979, s. 5—8), resp. či bude ich kombináciou. Pravdaže, aj po starostlivej klasifikácii a po uvaženej voľbe typu definície treba pri vlastnom definovaní prizerať na mnohé vecné a jazykovo-štylistické faktory. Ak sa pri vypracúvaní definície stratí zo zreteľa faktor, ktorý vecný faktor, môže sa stať, že definícia bude obsahovať široký alebo úzky príznak pojmu, ďalej príznak dostačujúci, ale nie nevyhnutný (alebo naopak — nevyhnutný, lež nie dostačujúci), že sa v nej použije termín, ktorý sám potrebuje vysvetlenie, že sa uplatní chybný príznak nepatriaci do vymedzovaného pojmu atď. Inštruktívny rozbor uvedených nedostatkov v definíciách uvádzajú viaceré terminologické príručky a štúdie (napr. Kak rabotať..., s. 24—29). Ale definícia môže byť nepresná, prípadne aj chybná, ak má čisto gramatické alebo štylistické nedostatky. Aj takéto prípady sú predmetom terminologických rozborov (Danilenko, c. d., s. 196 n.).

Definovanie je aj štylizácia operácia a definíciu treba chápať ako jazykový útvar bez ohľadu na to, či sa realizuje v niektorom národnom jazyku alebo v symbolickom jazyku. Ako každý jazykový útvar aj definícia podlieha teda pravidlám o spájaní slov v konkrétnom spisovnom jazyku (alebo v symbolickom jazyku), pričom takéto spojenie sa týka jednak ich obsahu, jednak ich gramatických tvarov. Tieto pravidlá sú v rovnakej miere záväzné vo všetkých oblastiach

používania spisovného jazyka, t. j. aj v oblasti terminologickej práce pri formulovaní definícií.

2. Môže sa zdať, že v súvislosti s vypracovaním jazykovo a štylisticky korektnej definície sa tu pripomínajú samozrejmosti. Nebolo by to potrebné, keby sa v časti živej terminologickej praxe v návrhoch mnohých definícií* nevyskytovali prekvapujúce jazykové a štylistické nedostatky. Na niektoré sme už upozornili (Masár, 1977, s. 333), ale pretože tvorba definícií je vlastne permanentný tvorivý proces, vznik nových problémov, príp. aj nedostatkov nie je tu vlastne vylúčený nikdy. Istý typ jazykových nedostatkov predstavujú v názvoslovnom materiáli, na ktorý sme upozornili v poznámke, navrhované definície terminov *z i s k — jedna z foriem vyjadrenia výsledkov hospodárenia podniku, ktorý poukazuje na mieru úspešnosti hospodárenia a se j b a p o d m o t y k u — vysiatie semena do štrbiny vytvorenej motykou; vhodná je pri zalesňovaní nezaburinených plôch veľkými semenami*. Na prvý pohľad sa môže vec javiť tak, že ide o triviálne a náhodné jazykové chyby napravitelne tým, že sa zladia gramatické ukazovatele nadväzného opisného alebo dopĺňujúceho textu s východiskom definície. (Porov.: *jedna z foriem...*, *ktorá poukazuje na...*; *vysiatie semena...*; *vhodné je pri...*) V podstate je to síce tak, lenže okrem potreby napraviť takúto chybu v konkrétnej definícii je aktuálna aj potreba odhaliť jej príčinu. Už sám pomerne častý výskyt chyby v definíciách, ktoré inak majú uspokojivú jazykovú úroveň, signalizuje, že nejde o náhodnú jazykovú chybu. V skúmanom súbore sa tento typ chyby vyskytol v tematickom okruhu poisťovníctva (*p o i s t n é — peňažná suma, ktorú poisťník platí za poskytovanú pomocnú ochranu; ... je splatné v prvý deň poisťného obdobia*), v okruhu ekonomika podniku (*h m o t n é z á s o b y — súčasť spoločenského bohatstva skladajúca sa z hmotných prostriedkov na výrobnú a nevýrobnú spotrebu; zahŕňujú zásoby surovín, materiálu, paliva, nástrojov, polotovarov a hotových výrobkov*), z oblasti výrobynej činnosti podniku (*s e z ó n n o s t v ý r o b y — obdobie výroby trvajúce vždy len určitú časť roka, určená predovšetkým prírodnými podmienkami; ...*) a v rozličných iných vecných okruhoch (*p o z e m k o v á r e f o r m a — úpravy v držbe pôdy, ktoré sú vykonané zásahom štátnej moci; vedie k zmenám vo vlastníctve pozemkov a vo vzťahoch v oblasti výroby na pôde*). Z jazykovej stránky ide vo všetkých definíciách o ten istý jav: gramatická zhoda, ktorá sa má realizovať

* Vychádzame z názvoslovného materiálu spracúvaného v názvoslovných komisiách spolupracujúcich s JÚLŠ SAV, najmä z materiálu pripraveného v Ústave vedecko-technických informácií v Prahe, kde sa už dlhší čas pracuje na komplexnom poľnohospodárskom názvosloví.

podľa východiska definície, teda spravidla podľa najbližšieho nadradeného termínu, realizuje sa nevhodne podľa vymedzovaného termínu. V uvedených definíciách sa mala zhoda prejavíť so zreteľom na spojenie *peňažná suma*, nie na termín *poistné*, so zreteľom na spojenie *súčasť spoločenského bohatstva*, nie na termín *hmotné zásoby*, so zreteľom na spojenie *obdobie výroby*, nie na termín *sezónnosť výroby* a napokon so zreteľom na spojenie *úpravy v držbe pôdy*, nie na termín *pozemková reforma*. Zdá sa, že uvedené nedostatky sú dôsledkom nesprávneho chápania niektorých zovšeobecňujúcich zistení o definícii, a preto ich neposudzujeme len ako náhodné jazykové chyby, lež aj ako metodické terminologické chyby. V úvahách o definícii sa totiž pripomína, že „každá definícia má tvar rovnosti“ [Zich, c. d., s. 12] a v dôsledku toho potom „možno klásť výraz z pravej strany definície všade tam, kde sa v texte vyskytuje výraz z ľavej strany“ (tamže; porov. aj Roudný, c. d., s. 3), ďalej že „do definície patrí aj definovaný názov sám“ (Roudný, tamže), že termín a definíciu treba chápať ako jeden celok [Danilenko, c. d., s. 199] ap. Tieto terminologické postuláty sa však týkajú vecnej identity definície a termínu. Jednoducho sa v nich konštatuje, že termín je tým, čo o ňom hovorí definícia, pričom nijako z nich nevyplýva možnosť negovať jazykovú koordinovanosť medzi termínom a definíciou. Tá sa spravuje syntaktickými pravidlami konkrétneho jazyka a nezávisí od toho, ani nemôže byť ovplyvniteľná tým, že terminologická teória chápe termín a jeho definíciu ako symetrickú celosť, ako rovnicu ap. Inými slovami: Hoci sa termín a jeho definícia z terminologického hľadiska chápu ako jeden celok, definícia je vnútri tohto celku značne samostatná syntaktická jednotka. Formálne sa jej samostatnosť v terminologickom slovníku prejavuje tak, že sa začína na novom riadku a že sa z nej vynechávajú spájajúce výrazy typu *je*, *sú*, *predstavuje* a i. V úplnosti neobstojí tvrdenie, že v jednotlivých prípadoch sa vnútri definície predsa len nedá zaobísť bez nadväznosti na definovaný termín. Napr.: *r é ž i a — nepriamo náklady súvisiace s prevádzkou výrobnnej jednotky; možno ju členiť z viacerých hľadísk na r é ž i u zásobovacia, výrobnú, správnu, odbytovú* ap. Námietka neobstojí preto, že pre potreby terminologického slovníka stačí sama prvá časť definície po bodkočiarku a že pomocou nadradeného termínu *r é ž i a* treba v ňom termíny *zásobovacia r é ž i a*, *výrobná r é ž i a* atď. uviesť a definovať osobitne.

Nerešpektovanie syntaktickej autonómnosti definície môže okrem zreteľných jazykových chýb spôsobiť aj vecné nejasnosti, ako je to napr. v definícii termínu *r á z s o c h a — suché ovetvenie časti kmienka lesnej dreviny, ktorá sa zapichuje k sadenici v kultúre ako mechanická ochrana proti poškodeniu zverou*. Zhodou okolností sa síce

gramatická zhoda prejavujúca sa na tvare vzťažného zámena môže týkať aj podstatného mena *drevina*, čo však nie je správne z vecnej stránky, ako zasa nie je gramaticky (syntakticky) správne, ak sa týka definovaného termínu *rázsocha*. V zmysle gramatickej zhody musí tvar vzťažného zámena korešpondovať s východiskom definície (*súchť ovetvenie ... , ktoré ...*).

3. Vecnú nejasnosť môže niekedy zapríčiniť aj precenenie požiadavky formulovať definíciu úsporne a syntakticky zhustene, hoci kondenzovanosť je pozitívna črta definície termínu v terminologickom slovníku. Vo východiskovom názvoslovnom materiáli predstavuje tento typ nedostatkov napr. definícia termínu *rankerová pôda*, syn. *ranker* — *kyslý pôdny typ vyvinutý na silikátovej hornine s horizontmi A—C a s obsahom skeletu v horizonte A zvyčajne nad 50 %*. Z takejto štylizácie nie je jasné, či sa predložkové výrazy s horizontmi A—C, s obsahom skeletu v horizonte vzťahujú na spojenie *kyslý pôdny typ* ako východisko definície, či na spojenie *silikátová hornina*. Konfrontácia s definíciou termínu *surová pôda* — *pôdny typ v začiatočnom vývojovom štádiu, ktorý nemá vyvinutý horizont A, so signatúrou horizontov A—Cl ...*, patriaceho do toho istého vecného okruhu čiastočne umožňuje predpokladať, že predložkové výrazy z predchádzajúcej definície sa majú vzťahovať na východisko definície. Na základe tohto zistenia štylisticky jasná a jednoznačná bude takáto definícia termínu *rankerová pôda*: *kyslý pôdny typ vyvinutý na silikátovej hornine, ktorý má (alebo majúci) horizonty A—C a ktorý zvyčajne obsahuje (alebo zvyčajne obsahujúci) v horizonte A nad 50 % skeletu*. Pravdaže, jednoznačnosť formulácie sa dá dosiahnuť aj vtedy, ak sa predložkové výrazy majú vzťahovať na spojenie *silikátová hornina*: *kyslý pôdny typ vyvinutý na silikátovej hornine majúcej horizonty A—C a zvyčajne obsahujúcej v horizonte A nad 50 % skeletu*. Vecnú správnosť jednoznačne formulovaných variantov definície musí však posúdiť odborník (pedológ).

Ani tento typ nedostatkov v definíciách termínu nie je zriedkavý. V skúmanom materiáli sa zjavuje ešte pri termíne *hnedá lesná pôda* — *pôdny typ na svahovinách zo silikátových, zriedka karbonátovosilikátových hornín so základnou kombináciou horizontov ... , rendzina terra calcis — prechodný subtyp medzi pôdami terra calcis a rendzinou so zvýšeným obsahom vápencového skeletu, oglejená terra calcis — subtyp terra calcis vytvorený na hrubých akumuláciách červených ilových sedimentov so signatúrou horizontov Amu ... a pri ďalších*. Práve preto je užitočné opätovne zdôrazniť požiadavku štylistickej jasnosti a jednoznačnosti definície. Nejednoznačnosť definície neslobodno brániť vysvetlením, že terminologické slovníky sú určené odborníkom, ktorí „vedia, o čo ide“.

4. Požiadavka používať v odbornom dorozumievaní jednoznačné termíny a nociónálne syntaktické konštrukcie je vcelku známa. Keďže úlohou jazyka v odbornej sfére je sprostredkovať fakty a informácie, jazyk „musí sám byť nenápadný a skrytý“ (Mistrík, 1975, s. 57). Táto požiadavka sa v zvýšenej miere vzťahuje na jazyk definície, kde sa ako jazykovo a štylisticky rušivý prvok pociťuje exponovanie osoby podávateľa, a to aj vtedy, keď sa použije tzv. neutralizovaná prvá osoba množného čísla: *odkriďlovanie semien — pracovný postup, pri ktorom oddeľujeme krídelká od semien niektorých drevín; metóda prostredníka — jedna z metód prekonávania nekrížiteľnosti, pri ktorej najprv krížime materského jedinca s jedným krížiteľným jedincem a vzniknutý hybrid potom skrížime s jedincem, s ktorým sa pôvodný materský jedinec nekrížil; miešanie hnojív — zmiešanie rôznorodých priemyselných hnojív, aby sme získali plnohodnotné dávky živín a znížili prácnosť pri rozhadzovaní hnojív*. Vylúčenie osoby podávateľa, a tým vlastne zvýšenie nociónálnosti definičného textu sa v takýchto prípadoch spravidla docieľi prevedením slovesných zložiek na konštrukcie so zvratným pasívom, resp. voľbou iných vyjadrovacích postupov. (Porov.: *pracovný postup, pri ktorom sa oddeľujú ...; jedna z metód ...; pri ktorej sa najprv krížia materské jedince ... a vzniknutý hybrid sa potom kríži ...; miešanie rôznorodých priemyselných hnojív na získanie ... a na zníženie ...*)

5. Zmyslom analýzy definícií, ktoré sú nejasné, nepresné alebo aj chybné v dôsledku gramatických a štylistických nedostatkov, je uľahčiť, a tým aj zrýchliť názvoslovnú prácu, ktorej záverečnou fázou je vypracúvanie definícií termínov. O definícií platí v znásobenej miere to, čo sa konštatuje o odbornom texte, že sa totiž v ňom „tlačí do pozornosti sama vec, holý fakt stojaci mimo autora, objektívna pravda“ (Mistrík, c. d., s. 74). Nepresná formulácia môže fakty zastrieť alebo skresliť.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava, Nálepškova 26*

LITERATÚRA

DANILENKO, V. P.: Russkaja terminologija. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1977. 243 s.

Kak rabotat' nad terminologijej. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1968. 75 s.

MASÁR, I.: O definícií termínu v terminologickom slovníku. Kultúra slova, 11, 1977, s. 329—335.

MISTRÍK, J.: Žánre vecnej literatúry. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 216 s.

ROUDNÝ, M.: Formulace definic ve výkladovém odborném slovníku. Názvoslovný zpravodaj zemědělský, 1979, s. 3—8 (rotaprint).

Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie. Československý terminologický časopis, 3, 1964, s. 129—143.

ZICH, O.: Praktické otázky tvorby definice pojmů. Praha, Ministerstvo národní obrany 1970. 26 s. (rotaprint).

Pojmy a názvy z anatómie vajca

ALBÍN OKÁL

Naši konzumenti dostávajú v potravinárskych predajniach iba slepačie vajcia, a to čerstvé alebo výrobky z nich. V produkcii a spotrebe konzumných vajec — prepočítanej na jedného obyvateľa — patrí náš štát medzi krajiny s najvyššou životnou úrovňou. Pričinili sa o to aj veda a výskum. Pritom sa však v niektorých publikáciách ešte stále vyskytujú nevýstižné, nekriticky preberané názvy zložiek vajca. Preto bude vari podporiť ustálenie výstižnej terminológie aj v tomto odbore.

Vtáčie *vajce* je ucelený súbor zárodočnej, výživnej a ochrannej zložky, vytvorený tak, aby sa z neho za priaznivých podmienok mohol vyvinúť nový jedinec.

Pre ľudí — ako potravina — sú z vajca požívateľnými zložkami iba žltok a bielok, naproti tomu škupina a vajcové blany patria medzi nepožívateľný odpad.

Vajce — hneď po znesení — je obalené troma blanami. Dve sú medzi škrupinou a bielkom. Tretia obaľuje povrch škrupiny. Tá na povrchu škupiny sa volá *vonkajšia škrupinová blana* alebo *kutikula* (č. *vnější skořápečná blána*, *kutikula*, r. *nadskorlupnaja oboločka*, a. *outer membrane of shell*, *kuticula*, n. *äußere Membrane der Eierschalle*); je to veľmi tenký (5—10 mikrónov), priehľadný mucínový obal celého vonkajšieho povrchu vajcovej škrupiny. Jeho funkciou je chrániť škrupinu pred znečistením a obsah vajca pred predčasným vysychaním. Hoci je kutikula kompaktná, nebráni úplne prenikaniu plynov cez škrupinu. Nie je odolná proti mechanickému porušeniu ani proti deštruktívnemu vplyvu vody pri umývaní vajca.

Podškrupinová blana (č. *podskořápečná blána*, r. *podskorlupnaja oboločka*, a. *under shell membrane*, n. *e unterschalle Membrane*) je pevne spojená s mamilárnou vrstvou škrupiny. Tým je odôvodnený jej názov. Zložená je z troch vrstiev. Dve sú vytvorené z mucínových a tretia z keratínových vlákien. Je podstatne hrubšia (asi 64 mikrónov) než bielková blana.

Bielková blana (č. *bílková blána*, r. *beločnaja oboločka*, a. *membrane of egg white*, n. *e Membrane des Eierklares*) je tenšia ako podškrupinová (18 mikrónov). Je zložená z dvoch vrstiev. Jedna je utvorená z keratínových a druhá z mucínových vlákien. Obaľuje celý vajcový bielok. Od toho má svoje výstižne pomenovanie.

Podškrupinová i bieliková blana je taká hustá, že koloidný roztok nemôže cez ňu prenikať, ale plyny áno.

Hneď po znesení vajca sú obe tieto blany primknuté tesne k sebe, ale onedlho (po ochladení vajca) sa medzi ne na hrubšom konci vajca — cez redšiu škrupinu — dostane vzduch. Tak vznikne *vzduchová komôrka* (Okál', 1976).

V niektorých publikáciách je bieliková a podškrupinová blana označená spoločným názvom *papierové* alebo *papierovité blany* (Kniha o hydine, 1956; Mátl, 1959), hoci sú utvorené z keratínu a mucínu, nie z celulózy ako papier. Niektorí autori v snahe nazvať papierové blany výstižnejšie označili bielikovú blanu názvom *vnútorná podškrupinová blana* a podškrupinovú volajú aj chybné *vonkajšia podškrupinová blana* (Živočišna výroba, 1968; Rous, 1971).

Žltková blana (č. *žloutková blána*, r. *žoltkovaja oboločka*, a. *yolk membrane*, n. *e Membrane des Eigelbes*) je tenká (cca 18 mikrónov) trojvrstváva blanka, ktorá obaľuje celý žltok a udržuje ho v tvare gule. Namiesto tohto výstižného pomenovania používajú niektorí autori nenáležité označenie *vitelinová blana* (Orel, 1959).

Vzduchová komôrka (č. *vzduchová komůrka*, r. *vozdušnaja kamera*, a. *air cell*, n. *s Luftkammerlein*) vzniká — ako sme už spomenuli — medzi bielikovou a podškrupinovou blanou pravidelne na hrubšom konci vajca, kde má škrupina najviac najväčších prieduchov. Jej funkciou je poskytnúť pohotovú zásobu vzduchu kľuvajúcemu sa mláďaťu, keď začína dýchať pľúcami. Čím staršie je vajce, tým väčší objem má vzduchová komôrka. Jej výšku možno po presvietení merať. Výška vzduchovej komôrky patrí — okrem iných znakov — medzi kritériá, podľa ktorých sa posudzuje čerstvosť konzumných vajec.

Vo viacerých odborných publikáciách použili autori namiesto názvu *komôrka* nenáležité podobu *bublina* (Kniha o hydine, 1956; Orel, 1959; Ščenikov, 1959; Šíma, 1971). Za bublinu sa však považuje určitý objem plynu uzavretý v kvapaline alebo obalený kvapalinovým filmom. Lenže vzduchová komôrka vajca je priestor medzi bielikovou a podškrupinovou blanou vyplnený vzduchom, a nie uzavretý v kvapaline. Preto nemôže byť bublinou.

Vajcový obsah (r. *soderžanie jajca*, a. *egg content*, n. *s Eiinhalt*) je spoločný názov pre bielok a žltok, teda pre celý požívateľný obsah vajca. Tento jasný a zrozumiteľný termín nahrádzujú podaktorí autori názvom *vaječná hmota* (Orel, 1959; Ščenikov, 1956; Šíma, 1971).

Lenže *hmota*, *tiaž* aj *sila* patria medzi pojmy z fyziky. Od názvu *hmota* je odvodený novší pojem *hmotnosť*, ktorým sa povinne nahrádza starší názov *váha*. Hmotnosť bielka, žltka, škrupiny aj celého vajca sa udáva v gramoch. Z toho vyplýva, že ak treba žltok s bielkom označiť spoločným názvom, načim ich pomenovať *vajcový obsah*, a nie *vaječná hmota*. Lenže ak už majú porušené blany a bielok je pomiešaný so žltkom, prináleží im názov *vajcová zmes* alebo *vajcová melanž*.

Na *bielok* [č. *bílek*, r. *belok*, a. *egg white*, n. s. *Eierklar*] pripadá okolo 60 % z hmotnosti celého slepačieho vajca. Jeho prirodzenou funkciou je chrániť zárodok pred nepriaznivými vonkajšími vplyvmi a poskytovať vyvíjajúcemu sa embryu bielkoviny a vodu. Celý bielok možno z chemického hľadiska považovať za koloidný roztok bielkovín vo vode, no nie je v celom objeme rovnako hustý. Podľa hustoty možno v ňom rozoznať vonkajší a vnútorný redší aj vonkajší a vnútorný (prostredný) hustejší bielok. Bežne sa teda rozlišuje riedky a hustý bielok. *Hustý bielok* [č. *hustý bílek*, r. *gustoj belok*, a. *thick white*, n. s. *dicke Eierklar*] postupom času tiež redne. *Riedky bielok* [č. *řídový bílek*, r. *židkij belok*, a. *liquid white*, n. s. *dünne Eierklar*] je podstatne redší, roztekavejší ako hustý. Najhustejšou zložkou hustého bielka sú *chalázy*, ktoré udržujú žltok v bielku v optimálnej polohe.

Niektorí autori nahrádzajú výstižný názov *hustý bielok* termínom *tuhý bielok* (Orel, 1959; Šíma, 1971; Tuláček, 1977). Bielok však stuhne iba vplyvom vyššej teploty (varenie, pečenie, vyprážanie) alebo pôsobením niektorých chemikálií. Vplyvom spomenutých činiteľov stuhne riedky aj hustý, teda celý bielok. V čerstvom, surovom slepačom vají však tuhého bielka niet. Preto je nahrádzanie názvu *hustý bielok* pomenovaním *tuhý bielok* neopodstatnené.

Penivosť [č. *pěnovost*, r. *penoobrazujuščaja sposobnost belka*, a. *foamity*, n. e. *Schamlichkeit*] je spôsobilosť bielka speniť sa, teda vytvoriť penu. To je veľmi vítaná vlastnosť bielka. Pena je disperzná sústava, v ktorej rozptýlenou látkou je plyn (vzduch). Pena sa utvára vháňaním plynu (vzduchu) do bielka ako koloidného roztoku. Tak vznikajú bublinky obalené povrchovým filmom najmä z ovoglobulínu bielka.

Penivosť bielka sa posudzuje podľa pomeru objemu nespeneného bielka k objemu vytvorennej peny.

Uspokojivá trvanlivosť bielkovej peny je, keď si po hodine od jej vytvorenia zachová ešte okolo 60 % zo svojho pôvodného objemu.

Penivosť bielka je výstižný a zrozumiteľný pojem [Česko-slovenský slovník, 1979; Okál, 1976]. No v niektorých prácach ho nahrádzajú výrazom *šlahavosť* alebo *šlahateľnosť* (Orel, 1959; Ščenikov, 1956;

Šíma, 1971). Tieto názvy nezaznamenáva Slovník slovenského jazyka ani Česko-slovenský slovník. Podoby *šlahavost* i *šlahatelnost* pochádzajú od toho, že sa šľahaním vháňa do bielka vzduch. Lenže vzduch do bielka možno vháňať aj iným spôsobom, preto načím *penivosť* považovať za širší aj výstižnejší pojem ako *šlahavost* či *šlahatelnost*.

Tento príspevok je podnietený snahou prispieť k ustáleniu odbornej terminológie aj v odvetví, ktoré sa zaoberá výrobou a spracúvaním slepačích vajec ako vysokohodnotnej potraviny pre ľudí. Presne vymedzené a výstižné pojmy by si mali osvojiť aspoň autori učebníc, redaktori a vyučujúci príslušných odborných predmetov.

*Výskumný ústav chovu a šľachtenia hydiny
Ivanka pri Dunaji*

LITERATÚRA

- Česko-slovenský slovník. Bratislava, Veda 1979.
Kniha o hydine. Bratislava, SVPL 1956.
MÁTL, J.: Liahnutie hydiny. Bratislava, SVPL 1959.
OKÁL, A. a kol.: Technológia hydínárskeho priemyslu. Bratislava, Príroda 1976.
OREL, V.: Vejce, jejich ošetření a spracování. Praha, SNTL 1959.
ROUS, J. a kol.: Chov drúbeže. Praha, SZN 1971.
Slovník slovenského jazyka. III. a IV. zv. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, 1964.
ŠČENIKOV, S. T. — PODLEGAJEV, M. A.: Veterinárně zdravotní posuzování drúbežárských výrobků. Praha, Práce 1956.
ŠÍMA, F. a kol.: Zpracování drúbežárských výrobků. Praha, SZN 1971.
TULÁČEK F.: Lihnutí drúbeže. Praha, ČSCHDZ 1977.
Živočišna výroba. Bratislava, SVPL 1968.

O motivácii termínov v ruskej a slovenskej strojárskej terminológii

DANIELA OROSOVÁ

V ruskej a slovenskej strojárskej terminológii sa stretávame popri rovnako motivovaných termínoch i s pomenovaniami, ktoré vznikli na základe rozdielnej motivácie. V tomto príspevku chceme upozorniť na rozdielny výber motivačných znakov termínov v ruštine a slovenčine v uvedenej terminologickej oblasti.

Vzhľadom na to, že problematika motivačných znakov v združených pomenovaniach v podstate vyčerpáva uvedený problém aj v rámci jednoslovných a viacslovných pomenovaní, zameriame sa iba na združené dvojslovné pomenovania kongruenčného a nekongruenčného typu. Systematiku motivačných znakov v oboch typoch pomenovaní podal J. Horecký (1958, 1959).

Ak si teda budeme všimáť výber motivačných znakov vyjadrených vhodnými prívlastkami v kongruenčných pomenovaniach a nezhodnými prívlastkami v nekongruenčných pomenovaniach vo vzťahu k určovanému členu združeného pomenovania, zistíme, že rozdiely medzi pomenovaniami v ruštine a slovenčine vznikajú z týchto dôvodov:

Termíny sú v ruštine a slovenčine motivované:

a) vzťahom k rôznym druhom činnosti, na ktorú sú súčiastky, mechanizmy určené: *vspomogatel'nyj val* — *vyvažovací trň*; *mufta scep- lenija* — *rozbehová spojka*; pritom motivačný znak môže prípadne vyjadrovať vzťah k dvom činnostiam odlišujúcim sa iba v istom významovom odtienku: *napravľajúščaja šponka* — *vodiaci klin* (sloveso *napravľat'* vyjadruje pasívnejšiu účasť subjektu na deji než sloveso *viest'*);

b) rôznymi miestnymi znakmi: *bokovaja kryška* — *predné veko*; *tarelka pružiny* — *miska tlačnej tyčky*;

c) rôznym druhom deja, pri ktorom určité javy vznikajú alebo pri ktorých sa určité zariadenia používajú: *kasatel'noje napriaze'nije* — *šmykové napätie*; *rabočij tormoz* — *prevádzková brzda*;

d) vzťahom k rôznemu druhu predmetov, súčiastok, ktoré pomenované mechanizmy obsahujú: *mnogozubčatyje vily* — *viacramenná vidlica*;

e) vzťahom k dvom rôznym predmetom podobného tvaru, ako má pomenovaná súčiastka: *kryľčataja šajba* — *vejárová podložka*; *rukavnyj fil'tr* — *hadicový filter*;

f) vzťahom k rôznym častiam tela, ktorým sa určitá súčiastka podobá; *šponka s golovkoj* — *klin s nosom*;

g) rôznym druhom smeru, v ktorom pomenované zariadenia pôsobia alebo vykonávajú činnosť: *priamaja lopata* — *výšková lopata*;

h) rôznym druhom vyhotovenia, skonštruovania mechanizmu: *vičhrevyje nasosy* — *obvodové čerpadlá*;

i) rôznymi druhmi podmienok, v ktorých sa mechanizmy využívajú: *rezervnyj privod* — *núdzový pohon*;

j) úplne odlišnými javmi pri rovnakom type pomenovania: *verch- ňaja tarelka* — *oporný tanierik* (určenie miesta výskytu — slúži ako opora).

Často sa vyskytujú prípady, že ruský termín má viac motivačných prvkov než slovenský, alebo naopak slovenské pomenovanie má viac

znakov než ruské: *vysota podjoma* — *zdvih*; *ugol konusa* — *uhol kuželovitého konca drieku*.

Veľmi často sa možno v ruštine stretnúť s nekongruenčnými pomenovaniami, ktorým v slovenčine zodpovedá kongruenčné pomenovanie a v dôsledku toho sa môže zmeniť i motivácia termínu: *palec regulatora* — *regulačný čap* (nachádza sa na regulátore — je určený na reguláciu).

Rozdielny výber motivačných znakov v ruštine a slovenčine môže nastať aj v onomatologickej rovine pri výbere logických predikácií z logického spektra (Horecký, 1977). Napr. termín *cilindričeskij tolkatel* — *klzné zdvíhadielko* má definíciou určené takéto logické spektrum: Valcová súčasť naftových motorov prenášajúca pohyb z vačkového hriadeľa na piest pri vstrekovacích čerpadlách, ktoré nemajú vlastný vačkový hriadeľ. Zdvíhadielko je uložené posuvne a otočne v skrini vstrekovacieho čerpadla.

Pri vzniku ruského pomenovania zohrali úlohu iné predikácie než v slovenčine. Ruský termín, resp. jeho súčasť — určujúci člen — bol motivovaný vzťahom k tvaru (*cilindričeskij* — *valcový*), v slovenčine spôsobom uloženia (*klzný*). Hlavné členy oboch pomenovaní sú pritom tiež motivované iným druhom pohybu (*tolkanije* — *zdvíhanie*).

Na rozdielnú motiváciu termínov v ruštine a slovenčine má vplyv i preberanie z cudzích jazykov, s čím súvisí predovšetkým otázka vytvárania terminológie v minulosti. V oboch jazykoch prebiehal proces preberania prostredníctvom rôznych jazykov, v rôznych stupňoch a vlnách, ako aj v rozličných obdobiach (pozri Danilenko, 1977, s. 29—32; Blanár — Jóna — Ružička, 1974; Horecký, 1956). A tak môžeme nájsť v ruštine termíny: *zamok štucera*, *špindel'nyj nasos*, *bufernaja plastina*, *balansirovočnyj stanok*, ktorých ekvivalenty v slovenčine sú domáce pomenovania: *zaistovacia zvierka*, *vretenové čerpadlo*, *vyvažovací stroj*. Na druhej strane nachádzame slovenské termíny ako kalky z nemeckého jazyka, zatiaľ čo ruský termín vznikol iným spôsobom: *vyvažovací trň* [Auswuchtdorn] — *vspomogatel'nyj val*; *nástrojový držiak* [Werkzeugschaft] — *chvostovaja časť*.

V súvislosti s rozdielnymi podmienkami rozvoja oboch jazykov nachádzame v ruštine viac slovných základov z cudzích jazykov iba hláskovo prispôbených zákonitostiam ruštiny než v slovenčine, kde stretávame viac domácich výrazov a často kalky a polokalky z nemčiny, čo tiež spôsobuje rozdiely v ruských a slovenských terminologických pomenovaniach.

Katedra jazykov Vysokej školy technickej
Zbrojnícka 3, Košice

BLANÁR, V. — JÓNA, E. — RUŽIČKA, J.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 260 s.

DANILENKO, V. P.: Russkaja terminologija. Moskva, Nauka 1977. 243 s.

HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. 148 s.

HORECKÝ, J.: K systematicke motivačných znakov v kongruenčných pomenovaniach. Slovenské odborné názvoslovie, 11, 1958, s. 321—327.

HORECKÝ, J.: K charakteristike motivačných znakov v nekongruenčných pomenovaniach. Slovenské odborné názvoslovie, 3, 1959, s. 65—69.

HORECKÝ, J.: O prekladaní terminológie. Kultúra slova, 5, 1977, s. 136—139.

Diskusia o problémoch maďarského lekárskeho jazyka

BOHUSLAV FINĐO — IRENA FINĐOVÁ

V rokoch 1978 a 1979 prebehla na stránkach maďarského lekárskeho týždenníka (Orvosi hetilap) diskusia o otázkach maďarského lekárskeho jazyka a názvoslovia. Zúčastnil sa na nej väčší počet lekárov a zasiahla do nej aj redakcia. Diskusiu vhodne doplnilo zaradenie materiálov Maďarskej akadémie vied, ktoré sa týkajú používania cudzích slov v maďarčine. Príspevky boli pestré obsahom, názormi prispievateľov, aj ich rozličnou pripravenosťou na diskusiu o odbornom jazyku. Našli sa aj príspevky prekvapujúce poučenosťou diskutujúcich. Zaujímavé, azda pre maďarský kultúrny kontext aj príznačné, sú príspevky maďarských lekárov z Rumunska (Sedmohradsko).

Nazdávame sa, že určitý reprezentačný prehľad názorov, ktoré sa v diskusií vynorili, nebude bez zaujímavosti ani pre našu zainteresovanú verejnosť.

Popudom na diskusiu bol príspevok nadpísaný *Na ochranu maďarského lekárskeho jazyka* (M. Timaffy, 1978, č. 40, s. 2471). Autor poukazuje na narastanie počtu preložiteľných anglických názvov nielen v lekárskom jazyku, ale v odbornom jazyku vôbec. Uvádza príklady (*pacemaker* a i.) a daktoré názvy sa pokúša preložiť do maďarčiny. Predpokladá tieto príčiny nepriaznivého stavu: 1. pri štúdiu anglického textu sa lekár zastaví nad určitým slovom, pre ktoré vo všeobecnom slovníku nenájde vhodný preklad, a prevezme anglickú podobu; 2. čitateľ anglického originálu rozumie príslušné slovo a s troškou vynachádzavosti by ho aj preložil, ale nespraví to pre duševnú lenivosť; 3. vedomé prevzatie anglického výrazu. Redakcia

dala v časopise miesto spomenutému príhovoru a súhlasila s pisateľom, najmä pokiaľ ide o príčiny šírenia sa anglických názvov v maďarčine. Takisto uznáva potrebu volačo podniknúť, aby počet anglických výrazov príliš nerozbužnel. Nesúhlasí však s pisateľom, že by v záujme obrany čistoty maďarčiny bolo treba bojovať proti slovám, ako sú *indikácia, technika, funkcia, mechanizmus*.

Redakcia prevzala z časopisu Maďarská veda (Magyar tudomány, 1978, č. 10, s. 780—781) uznesenie predsedníctva Maďarskej akadémie vied z 27. 6. 1978 pod názvom *Stanovisko Maďarskej akadémie vied k používaniu cudzích slov v maďarčine**. Citujeme hlavné myšlienky dokumentu: 1. Otázka používania cudzích slov je súčasťou širšej tematiky: dnešného spôsobu používania maďarčiny v ústnom a písomnom prejave. Udomácnené výrazy cudzieho pôvodu treba vedieť presne a správne používať... prieskum treba rozšíriť aj na štylistické zvraty, stavbu vety a nevhodný spôsob používania cudzích slov. 2. Skutočnosť, že sa táto otázka dostala do popredia záujmu, svedčí, že maďarská verejná mienka citlivo sleduje vývin súvisiaci s jazykom: právom pokladá otázky jazyka za súčasť národného povedomia (tudat). 3. ...4. V rámci spresňovania pojmov sa v terminológiách jednotlivých odborov môžu nahraditeľné cudzie slová zameniť zrozumiteľnými a priezračnými maďarskými výrazmi. Pri používaní cudzích slov v jednotlivých vedných odboroch treba rozlišovať medzi ich používaním vo vedeckej reči a pri popularizácii vedy. 5. Predsedníctvo vyzýva vedecké spoločnosti a spolky pod ich dozorom, aby prediskutovali stav vlastného odborného jazyka a používanie cudzích slov v popularizačnej a vo vedeckovýskumnej činnosti. 6. Predsedníctvo vyzýva redakcie akademických časopisov, aby viac dbali na čistotu maďarského jazyka, na jeho zákonitosti, zrozumiteľnosť a aby iniciatívne navrhovali maďarské ekvivalenty namiesto zbytočných cudzích slov. 7. Akadémia žiada inštitúcie, ktoré majú dôležitú úlohu pri vzdelávaní verejnosti (rozhlas, televízia, tlač), aby sa usilovali v rámci svojho účinkovania vytláčať používanie zbytočných a nezrozumiteľných cudzích slov. Akadémia je ochotná poskytnúť im v tom odbornú vedeckú pomoc. 8. a 9. Akadémia apeluje na príslušné ministerstvá a Štátnu vedeckovzdelávaciu radu, aby sa zapodievali otázkami odborných terminológií v učebniciach, príručkách a problémami používania maďarského jazyka vôbec. 10. Predsedníctvo po 3—5 rokoch opäť preskúma stav používania maďarského jazyka.

V nadväznosti na stanovisko Maďarskej akadémie vied uverejnila

* O problémoch používania cudzích slov v maďarčine pozri aj príspevok Š. Horvátha *Cudzie slová — aktuálna problematika jazykovej kultúry v MLR* [Kultúra slova, 12, 1978, s. 51—55].

redakcia výzvu čitateľom (1978, č. 53, s. 3284), v ktorej vraví, že ju už dávnejšie mrzí zhoršovanie maďarského lekárskeho jazyka, v ktorom neopodstatnene narastá počet cudzích slov. Redakcia si sama netrúfa dostatočne ovplyvniť odborný jazyk. Dalo by sa to iba v spolupráci s ostatnými lekáorskými a biologickými časopismi, odbornými aj popularizačnými, ako aj s hromadnými oznamovacími prostriedkami. Nateraz chce redakcia umožniť čitateľom časopisu, ktorých trápi súčasný stav odborného jazyka, kritické zhodnotenie jazykovej stránky jednotlivých čísel. Zhodnotenie uverejnia. Redakcia má záujem prispieť k rozvoju maďarského odborného jazyka a najmä k presnejšiemu a správnejšiemu pojmovému mysleniu.

Najrozsiahlejší diskusný príspevok vyšiel pod názvom *O problémoch nášho lekárskeho jazyka* (K. Széll, 1979, č. 19, s. 1161–1166). Rozhľadenosť autora v jazykovej tematike je na lekára pozoruhodná. Cieľom spoločného úsilia by podľa neho malo byť, aby sa lekárska reč stala cieľavedome maďarskejšia bez toho, żeby upadla do krajnosti. Neslobodno sa vzdať hľadania vhodného maďarského výrazu. Doterajší návyk nie je zásadná prekážka. „Aj Picasso a Bartók boli sprvu šokujúci, no zvykli sme si na nich a obľúbili sme si ich. Čím skôr sa zavedie maďarský názov, tým je pravdepodobnejšie, že si naň používatelia zvyknú, že sa uchyti. Nie je neskoro hľadať maďarské názvy ani namiesto vžitých slov, ako sú *tupfer*, *longeta* a pod. Na lekárske fakultách a na stredných školách by sa už mohli učiť nové pomenovania. Do literatúry sa dostáva každodenný jazyk lekárov, žargón chorobopisov, štýl prepúšťacích správ, text prednášok. Nečudo, že náš lekárske jazyk je nedbanlivý (pongyola nyelvi). Náprava, ktorá by sa týkala len písaného slova, by bola iba polovičným riešením.“ Autor si plne uvedomuje dynamiku živého jazyka, v ktorom sa zjavujú nové slová a iné zanikajú. Tvrdí, že doktoré zanikajú na škodu vecí. Miesto *baba* (*bába*) sa používa *pôrodná asistentka* (*szülész*), stráca sa *sestra*, používa sa *stredný káder* alebo farba-vejší názov *stredný zdravotnícky pracovník* a pod. Poukazuje na nedobré používanie predpón *meg-*, *be-*. Záplava skratiek zaviňuje neprehľadnosť, nezrozumiteľnosť a dezorientáciu.

Zástoj redakcie nehodnotili diskutujúci vždy kladne. Svedčí o tom výčitka v podobe vyčíslenia cudzích slov vo výzve redakcie na úvod do diskusie (I. Kali, Tírgu Mureş, Rumunsko, 1979, č. 51, s. 3133) a netrepezlivá kritika, že od začiatku diskusie sa nezlepšila jazyková úroveň príspevkov v časopise (J. Gegesy, 1979, č. 21, s. 1284). Osobitné postavenie v diskusii mala kritika maďarskej lekárky, ktorá žije v Helsinkách (J. Mäkinen, 1979, č. 51, s. 3133). Jej ostro kritický list redakcii súvisí vecne s diskusiou, aj keď ju časovo predchádzal. Kritička vyslovila presvedčenie, že úlohou časopisu

je zachovať tradíciu jazyka, ktorý sa pestoval po stáročia, aj pri súčasnom vývine a dynamických zmenách. Zisťuje však, že jazyk časopisu je maďarsko-anglicko-latinský. Poburuje ju aj písanie cudzích slov (slovo *systema* našla napísané šestorakým spôsobom). „Je krásne poznať cudzie jazyky, ale je povinnosťou pestovať vlastný“.

Výpisky z článku o organizácii psychiatrického oddelenia boli podkladom obsažného slovníčka názvov, ktoré sa podľa prispievateľa dajú povedať po maďarsky (A. Veres, Tírgu Mureş, 1979, č. 51, s. 3134). Vyberáme z nich na ilustráciu: *psychiátriai osztály* = elmeigyógyászati o. (*psychiatrické oddelenie* = o. pre duševné choroby), *szociális adaptáció* = társadalmi alkalmazkodás (*sociálna adaptácia* = spoločenské prispôsobenie), *konfliktusok* = nézeteltérések (*konflikty* = názorové rozdiely), *integrálni* = beépítési (*integrovať* = zabudovať, vstavať).

Nie všetci diskutujúci pokladali rozmnožovanie cudzích slov za odsúdeniahodné alebo za kazenie jazyka (T. Takács, 1979, č. 51, s. 3134). Zdôrazňuje sa úsilie o internacionálne vyjadrovanie, pričom sa ozýva úvaha o návrate k latinčine alebo o používaní esperanta. Ak by sa to neuskutočnilo, nemal by sa obmedzovať prílev cudzích slov do odborného jazyka. „Vo vedeckej literatúre by sme sa mohli uspokojiť so správnou maďarčinou v spájajúcom texte a s dosahovaním zrozumiteľnosti.“

Vyskytol sa aj prejav zarazenosti zo „záchvatu maďarizácie“ odborného jazyka (J. Hankiss, 1979, č. 51, s. 3138). Diskutujúci si kladie otázku, či novovytvorené názvy budú priateľnejšie, národnejšie a najmä správnejšie ako prevzaté a pravopisne prispôbené. Závidí holandským kolegom, ktorí sa rozhodli, že sa ich synovia budú učiť z anglických kníh kvôli zaisteniu lepšej odbornej úrovne. Cudzie slová obohacujú reč. Keď sa vedci moria tým, aby „prežmýkali“ do maďarčiny svetoznáme názvy (*pacemaker*), nie je to iba anachronické, ale nezmyselné. Autor priznáva, že sú situácie, v ktorých sa späť aj zástanca medzinárodnosti v terminológii. Je to pri nepekných alebo dlhých pomenovaniach, napr. *insulin like activity* (účinnok podobný inzulínu) alebo *non-suppressible ILA* [insulin like activity] (nepotlačiteľná ILA). Redakcia záverom konštatuje, že chcela umožniť prejavenie každého názoru. Kritiku na svoju adresu prijíma, no poukazuje na zložitú otázku z vecného hľadiska aj na pracovnú kapacitu redakcie. Odporúča zapodievať sa prekladaním nových nemaďarských názvov do maďarčiny. Aj keď nesúhlasí s krajinou kritikou cudzích slov, nesúhlasí ani s ich ľahkomyselným prijímaním bez zodpovednej kontroly. Takisto nesúhlasí s používaním medzinárodného jazyka vo vede, hoci daktorí odborníci to už robia a píšú anglicky. „Správny maďarský jazyk smeruje aj k správne mysle-

mu. Ten, kto sa pokúsi cudzí názov preložiť, nájst zaň vhodný domáci výraz, musí sa do jeho významu dobre vmyslieť a pochopiť ho. Až potom môže s istou presnosťou vyjadriť pojem v domácom jazyku. Ak sa cudzie slovo automaticky preberie, nenúti to autora zamyslieť sa nad ním“.

V súvislosti s diskusiou uverejnili v časopise slovníček Maďarskej akadémie vied, ktorý obsahuje odporúčanie, ako v maďarčine písať odborné názvy cudzieho pôvodu (1979, č. 9, s. 536). Redakcia sľubuje z času na čas uverejňovať názvy prijateľné v maďarčine. Budú to odporúčania, prejav úsilia o ochranu jazyka, a nie dajaké predpisy.

V diskusii sa ozvala aj nostalgia za vyučovaním klasických jazykov a za jednotným jazykom vedy (latinčina). Opakovane sa vynárala aj predpokladaná zásada, že otázky odborného jazyka sa nedajú izolovať od otázok všeobecnej kultúry jazyka. Ani menšina diskutujúcich, čo bola dosť liberálna voči prijímaniu cudzích slov, nevzťahovala tento postoj na popularizačnú literatúru. Požiadavka maďarskosti populárno-vedeckej literatúry zostala mimo diskusie. Sporné zostalo používanie nezrozumiteľných odborných výrazov alebo spojení pri rozhovore lekárov v prítomnosti chorého. Konštatuje sa, že taká jazyková komunikácia nemá byť na úkor dialógu s chorým.

Otázky súčasnej lekárskej reči a terminológie nie sú iba maďarský problém. „Dravá expanzia“ angličtiny sa týka aj dávno pestovanej francúzštiny, aj nemčiny a iných rečí. Maďarská diskusia vzbudzuje sympatie angažovanosťou diskutujúcich, otvorenosťou ich prejavu a miestami aj šírkou rozhľadu. Aj my sa môžeme z tejto diskusie všeličo poučiť.

nám. SNP 3, Zvolen

*Základné názvy z astronómie**

Slniečna fyzika

aktívna oblasť

oblasť na Slnku, v ktorej sa prejavuje slnečná aktivita

* Pod týmto názvom sme uverejňovali súpisy astronomických termínov a ich definície ako výsledok práce Astronomickej terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri SAV (pozri Kultúra slova, 13, 1979, s. 340—345 a 14, 1980, s. 158—172). Výber publikovaný v tomto čísle je pokračovaním v tejto práci.

aktívne Slnko

stav Slnka, keď sa na jeho povrchu nachádza viac aktívnych oblastí

bleskové spektrum

spektrum slnečnej chromosféry získané spektrografom tesne po začiatku alebo pred koncom úplného zatmenia Slnka

celostat

pomocný prístroj na pozorovanie Slnka, ktorý systémom dvoch zrkadiel (otáčavého a pevného) privádza slnečné lúče do objektívu pevného ďalekohľadu (vodorovne alebo zvisle)

granulácia

zrnitosť povrchu Slnka (slnečnej fotosféry) vytváraná konvekčnými prúdmi

heliograf, pozri sinkomer**helioskopický okulár**

okulár na priame pozorovanie Slnka, ktorý zoslabuje slnečné svetlo

hlavná škvrna

veľká škvrna v skupine slnečných škvŕn, ktorá má najdlhšiu životnosť; v každej veľkej skupine sú dve hlavné škvrny — predná a zadná

chromosféra

vrstva slnečnej atmosféry medzi fotosférou a korónou

chromosferická erupcia

náhle krátkodobé zjasnenie flokulového poľa charakterizované výronom veľkého množstva energie

koróna

najvyššia vrstva slnečnej atmosféry, ktorá sa rozprestiera nad chromosférou a siahla až do vzdialenosti niekoľkých slnečných polomerov nad povrchom Slnka

koronálna kondenzácia

oblasť koróny nad aktívnou oblasťou charakterizovaná zvýšenou hustotou a zvýšenou teplotou

koronálny lúč

dlhý a úzky útvar koróny siahajúci ďaleko do medziplanetárneho priestoru

koronálny oblúk

koronálna kondenzácia v tvare oblúka

koronograf

ďalekohľad prispôbený na pozorovanie slnečnej koróny mimo úplného zatmenia Slnka

korpuskulárne žiarenie

tok rýchlych elektricky nabitých častíc (elektrónov, protónov, neutrónov, iónov) zo slnečnej atmosféry urýchľovaných elektromagnetickými silami

motýľovitý diagram

diagram časovo-šírkového rozloženia slnečných škvŕn v priebehu slnečných cyklov

penumbra = polotieň

vonkajšia časť slnečnej škvŕny, ktorá obklopuje tmavé jadro — umbru

pokojné Slnko

stav Slnka, keď je slnečná činnosť veľmi malá alebo nijaká; tento stav sa vyskytuje v období minima slnečnej činnosti

predná škvrna = vedúca škvrna

západná škvrna z dvoch hlavných škvŕn v bipolárnej skupine

protuberančný ďalekohľad

koronograf prispôsobený na pozorovanie protuberancií na Slnku

pyranometer

prístroj na meranie žiarenia celej oblohy alebo jej časti (so Slnkom alebo bez neho)

pyrheliometer

prístroj na meranie celkového slnečného žiarenia

relatívne číslo slnečných škvŕn

index slnečnej činnosti (R) daný rovnicou $R = 10g + f$, kde g je počet skupín škvŕn, f je počet jednotlivých škvŕn

skupina škvŕn

slnečné škvrny v aktívnej oblasti; majú spravidla bipolárne magnetické rozdelenie na prednú a zadnú časť

slnečná aktivita, pozri slnečná činnosť

slnečná atmosféra

povrchová oblasť Slnka, z ktorej k nám prichádza pozorované žiarenie; je dostupná priamemu pozorovaniu; delí sa na fotosféru, chromosféru a korónu

slnečná batéria

prístroj, ktorý premieňa energiu slnečného žiarenia na elektrickú energiu

slnečná činnosť = slnečná aktivita

výskyt aktívnych oblastí na Slnku; mení sa približne v jedenásťročnom základnom cykle a ovplyvňuje mnoho procesov v zemskej atmosfére

slnečná fotosféra

najspodnejšia vrstva slnečnej atmosféry, v ktorej sa vytvára spojitie slnečné spektrum; rozumieme ňou aj povrch Slnka

slnečná fyzika

časť astrofyziky, ktorá sa zaoberá výskumom Slnka

slnečná konštanta

celkové množstvo žiarivej energie, ktoré dopadá za jednu minútu na plochu 1 cm^2 vo vzdialenosti 1 astronomickej jednotky od Slnka (mimo zemskej atmosféry)

slnečná služba

celosvetové organizovanie stáleho sledovania slnečnej činnosti

slnečná škvrna

miesto nižšej teploty v slnečnej fotosfére, ktoré sa nám javí ako tmavá škvrna kruhového alebo nepravidelného tvaru

slnečná veža

vežová stavba vysoká niekoľko desiatok metrov, v ktorej je umiestnený zvislý pevne namontovaný ďalekohľad na pozorovanie Slnka

slnečné hodiny

jednoduchý prístroj na meranie času, ktorý udáva miestny pravý slnečný čas

slnečné spektrum

pás spojitého spektra (rozloženého slnečného svetla) prekrytý absorpč-

nými a emisnými čiarami vznikajúcimi na Slnku s maximom energie v okolí vlnovej dĺžky 480 nm

slnčné vnútro

časť Slnka pod slnečnou atmosférou neprístupná priamemu pozorovaniu

slnčný cyklus

striedanie maxima a minima slnečnej činnosti trvajúce približne jedenásť rokov

slnčný čas

čas určený otáčaním Zeme vzhľadom na Slnko

slnčný deň

čas, ktorý uplynie medzi dvoma po sebe idúcimi prechodmi Slnka tým istým poludníkom

slnčný disk

obraz Slnka, ktorý vznikne priemetom Slnka na oblohu

slnčný magnetograf

prístroj na meranie intenzity slnečných magnetických polí

slnčný spektrograf

prístroj s veľkou disperziou, ktorý sa používa na výskum slnečného spektra

slnčný vietor

trvalý únik plynov od Slnka; tvoria ho najmä vodíkové atómy, protóny a voľné elektróny, ktoré sa pohybujú v oblasti Zeme rýchlosťou 100 až 1000 km/s

Slnko

ústredné teleso slnečnej sústavy; najbližšia hviezda spektrálnej triedy G 2

slnkomer = heliograf

prístroj na zaznamenávanie dĺžky trvania slnečného svitu

spektroheliograf

prístroj, ktorým možno fotografovať Slnko vo vybratej spektrálnej čiare

spektrohelioskop

prístroj, ktorým možno pozorovať Slnko vo vybratej spektrálnej čiare (zvyčajne H-alfa)

spikula

prúd plynov vystupujúci chromosférou do výšky 5 tisíc až 10 tisíc kilometrov; spikulami je husto posiaty slnečný povrch

umbra = tieň

najtmavšia vnútorná časť slnečnej škvrny

vedúca škvrna, pozri predná škvrna

zadná škvrna

východná škvrna z dvoch hlavných škvŕn v bipolárne usporiadanej skupine

POZNÁMKA:

Po publikovaní terminologického súpisu Základné názvy z astronómie — Mimogalaktická astronómia a kozmológia [Kultúra slova, 14, 1980, č. 5, s.

158—172) nastali po dohode redakcie KS a členov terminologickej komisie v uvedenom súpise niektoré zmeny, niektoré definície sa spresnili a doplnilo sa nové heslo. Ide o tieto zmeny a doplnenia:

Názvy *hmlovina v Androméde* a *hmlovina v Trojuholníku* [s. 162] sa nahradili názvami **Veľká hmlovina v Androméde** a **Veľká hmlovina v Trojuholníku**, názov *obchádzaná zóna* [s. 168] sa nahradil názvom **zastretá zóna**, názov *teória stacionárneho stavu* [angl. *steady state*] [s. 172] sa nahradil názvom **teória steady state** [v tom zmysle treba spojenie *teória stacionárneho stavu* nahradiť spojením *teória steady state* v heslách **kvázistacionárny model**, s. 165, a **tvorivé pole**, s. 172]. Doplnilo sa nové heslo:

superhustý stav

stav látky, pri ktorom hustota dosahuje veľmi vysokú hodnotu, presahujúcu spravidla hustotu atómového jadra

[v tom zmysle treba nahradiť spojenie *nadmieru hustý stav* spojením **superhustý stav** v heslách **horúci model**, s. 162, **chladný model**, s. 163, a **Metagalaxia**, s. 166].

V hesle **vesmír** = **kozmos** sa upravila definícia takto:

súbor všetkých fyzikálne integrujúcich objektov, ktoré je astronómia a kozmológia schopná obsiahnuť svojou teóriou a experimentálno-observačnou praxou.

Okrem toho prosíme čitateľov, aby si pri názve **rozpínanie vesmíru** [s. 170] doplnili synonymný názov **expanzia vesmíru** a heslá *svetelný kužeľ budúcnosti* a *svetelný kužeľ minulosti* uvedené na s. 171 opravili takto:

svetelný kužeľ budúcnosti

súbor všetkých smerov, ktorými sa môže pohybovať svetelný signál od určitej udalosti v štvorrozmernom priestoročase

svetelný kužeľ minulosti

súbor všetkých smerov, ktorými sa môže pohybovať svetelný signál k určitej udalosti v štvorrozmernom priestoročase

ROZLIČNOSTI

Rukojemník — rukojemníčka

Jedným z najčastejšie používaných slov z politickej oblasti sa v ostatných rokoch stáva alebo už aj stalo slovo *rukojemník*. Toto slovo sa zaznamenáva v našich normatívnych príručkách, napríklad aj v Slovníku slovenského jazyka (3. diel, red. Š. Peciar, 1. vyd., Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 891), kde sa uvádza aj jeho význam „osoba, ktorá má svojou prítomnosťou ručiť za niekoho al. za niečo“. V tom istom hesle sa uvádza aj prechýlená ženská forma *rukojemníčka*, ako aj prechýlená podoba *rukojemnica*. Okrem toho

sa v slovníku zaznamenáva podstat. meno *rukojemstvo* ako zastaraný právnický výraz na označenie záruky, zálohu, ručenia, ako aj príd. meno *rukojemský*.

V súčasnej spisovnej slovenčine je úplne ustálená podoba *rukojemník* [o čom svedčí jej používanie v dennej tlači a v ostatných masových komunikačných prostriedkoch], ktorá je z formálneho hľadiska utvorená slovotvornou príponou *-ník* od slovotvorného základu *rukojem-*. Slová so slovotvornou príponou *-ník* sa v spisovnej slovenčine bežne používajú a táto prípona bola produktívna najmä v minulosti [pozri J. Horecký: Slovenská lexikológia, 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 90—94]. Popri podobe *rukojemník* sú na označenie osoby, ktorá má svojou prítomnosťou ručiť za niekoho alebo za niečo, známe aj iné formy. J. Horecký v cit. práci [s. 97] spomína, že J. Loos v 3. diele svojho Slovníka slovenskej, maďarskej a nemeckej reči, ktorý vyšiel v Budapešti r. 1874, uvádza pomenovanie *zastavenec*, úzko súvisiace so slovom *zástava* s významom „záloh“. Ide o knižné zastarané slovo, ktoré predstavuje homonymný výraz k pomenovaniu *zástava* s významom „kus látky, väčšinou obdĺžnikového tvaru určitých farieb, obyčajne upevnený na žrd, slúžiaci ako symbol štátu, vlajka“ [v cit. slovníku slovo *zástava* vo význame „kus látky“ sa označuje ako *zástava*¹, slovo *zástava* vo význame „záloh“ ako *zástava*²]. Ako vidieť, slovo *zástava*² aj slovo *zastavenec* postupne ustúpili zo slovnej zásoby spisovnej slovenčiny v prospech iných výrazov.

J. Horecký vysvetľuje význam slova *zastavenec* slovom *rukojemca*. Ide o ďalšiu podobu na označenie spomínaného významu, ktorý sa dnes vyjadruje slovom *rukojemník*. Slovo *rukojemca* je utvorené slovotvornou príponou *-ca*. Tá je dnes menej produktívna, je ňou utvorená vcelku uzavretá skupina podstatných mien [J. Horecký, 1971, s. 98—99; Š. Peciar: Tvorenie a kvantita slovenských činiteľských mien s príponou *-ca* v porovnaní s češtinou. Slovenská reč, 32, 1967, s. 257—266]. Podoba *rukojemca* sa už prakticky nepoužíva.

Ďalej sa treba zastaviť pri prechýlených ženských formách *rukojemníčka* a *rukojemnica*, ktoré spomína Slovník slovenského jazyka. Pri podobe *rukojemníčka* ide o bežné tvorenie prechýlenej ženskej formy najčastejšie používanou príponou [prechýľovacou príponou] *-ka*. Je to najvšeobecnejšie používaná prípona na tvorenie ženských podôb k názvom osôb mužského rodu [J. Horecký, 1971, s. 113; L. Dvonč: Odvođené názvy osôb ženského rodu v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 37, 1972, s. 39—48]. Aj od podst. mien na *-ník* sa teda dnes tvoria ženské podoby zväčša príponou *-ka*, takže vzniká zakončenie *-níčka*, v staršom jazyku však bolo častejšie zakončenie

-nica (J. Horecký, 1971, s. 114). Takýto stav je aj pri podobe *rukojemnica*, ktorá sa uvádza v Slovníku slovenského jazyka ako rovnocenná s podobou *rukojemníčka* (podoba *rukojemnica* sa uvádza bez nejakého kvalifikátora, ktorý by obmedzoval jej používanie). Podoby *rukojemníčka* a *rukojemnica* však nemožno v súčasnej slovenčine brať ako rovnocenné, ale ich treba diferencovať. Základná, dnes bežne používaná podoba je forma *rukojemníčka*, podoba *rukojemnica* je zastaraná; nadobudla rovnaké vlastnosti ako slovo *rukojemstvo*, označené v cit. slovníku ako zastarané.

L. Dvonč

Včlovečiť sa

Stanislav Rakús vo svojej baladickej próze *Jasenica* spomína, ako si bosorka Bačkaňa obväzuje nohu handrami, lebo jej nešťastný Metel stúpil na ňu, keď v žabej podobe čarila v maštali. Chudáčisko Metel sa potom musel rozlúčiť so životom. (Stanislav Rakús: *Pieseň o studničnej vode*. Bratislava, Smena 1980, s. 5.)

Tajomný Metelov zážitok dedinská tradícia zachovala v takomto umelecky reprodukovanom podaní: „A to ste ju pristihli na žabu premenenú?“ „Na žabu v stajni. Idem pozrieť kravu, a pod nohou čosi mäkké. Akoby žaba, na labu som tomu stúpil. Skočilo do kúta a rovno do Bačkane sa včlovečilo. Mrákoty ma lapajú. Z prišliapnutej nohy Bačkani krv vyteká a očami len svieti — vysvecuje...“

V úryvku nás zaujalo sloveso *včlovečiť sa* (do Bačkane sa včlovečilo). Prizrieme sa na jeho význam a tvar.

Z kontextu je zreteľné, že sloveso *včlovečiť sa* má význam „premeniť sa na človeka“; ale i jeho stavba (morfematická štruktúra) je priehľadná: *v* + *človek/č* + *i* + *t* sa.

Citovaný úryvok ukazuje, že sloveso *včlovečiť sa* poslúžilo ako pomenovací prostriedok v príznakovom vecnom a situačnom okruhu; charakterizuje ho vnútorná (vecná) expresívnosť. Je dobre utvorené a výstižné. K opisu jeho významu „premeniť sa na človeka“, ktorý sme uviedli, možno pridať ešte takýto „vteliť sa do človeka (v človeka)“. Sloveso *vteliť sa* má takú istú morfematickú štruktúru ako sloveso *včlovečiť sa* a obidve rovnakú ako sloveso *učlovečiť sa* (to však má inú predponu); pravdaže, toto tretie má už iný význam („prejaviť sa ako dobrý človek“ alebo „stať sa celým človekom“).

Sloveso *včlovečiť sa* naše doterajšie slovníky nezaznačili. Z toho, ako sme ho tu nakrátko poprezerali a predstavili, vychodí, že je dobre utvorené: medzi jeho morfematickou štruktúrou a významom je súlad. V takých situáciách, aké na umeleckú rovinu povyšuje a podáva S. Rakús, je sloveso *včlovečiť sa* potrebné a na prvé prečítanie (počutie)

zrozumiteľné. Je to vecne zriedkavý, no v danom okruhu (povery, čary, rozprávky) potrebný pomenovací prostriedok. Zaraďuje sa do lexikálneho inventára, ktorý charakterizuje Rakúsovu prózu, začierajúcu do starodávnej slovenskej dediny obsnovanej temravou po-
vier a tajomstiev.

Sloveso *včlovečiť sa* patrí medzi tie lexikálne prostriedky, ktoré sa postupne pritvárajú podľa známych slovotvorných modelov. Keď pribudnutý prostriedok vyhovuje novej alebo situačne osobitej (ba v našom prípade zvláštnej) potrebe, potenciálne slovo sa stane reálnym. Jeho prípadné rozšírenie potom závisí od postavenia vecného okruhu, ktorý nové slovo vyvolal do života (ktorý komunikatívnu potrebu nastolil).

Poznámka. Pri uplatnení daného slovesného slovotvorného modelu s odvodzovacím základom *človek* dalo by sa uvažovať napr. ďalej aj o potenciálnych slovách *vžabiť sa*, *vmedvediť sa*, *vovtáčiť sa*; *vstromiť sa* atď. („premeniť sa na žabu, na medveďa, na vtáka; na strom“ atď.). Nazdávame sa, že môžu mať len úzku okazionálnu (príležitostnú) platnosť a dali by sa použiť v rozprávkovom a v humoristickom kontexte.

G. Horák

V ľavo, v pravo, a či vľavo, vpravo?

Mnohí z pravidelných návštevníkov bratislavského kina Slovan si na vchodových dverách do premietacej sály zaiste všimli zvláštnu informáciu: *vchod v ľavo* — *vchod v pravo*. Určite sa nejjeden zastavil a pouvažoval nad správnou pravopisnou podobou týchto slov, respektíve nad tým, či sú použité podoby napísané v súlade s pravopisnou normou, ktorá je uvedená v Slovníku slovenského jazyka, Pravidlách slovenského pravopisu alebo iných jazykových príručkách.

Pozrieme sa bližšie na pravopis týchto slov. V oboch prípadoch ide o ten istý slovný druh — o príslovku, ktorá vyjadruje istú okolnosť, t. j. určité miesto (ide teda o príslovku miesta). Príslovky *vpravo*, *vľavo* alebo *napravo*, *naľavo* určujú vec podľa jej umiestnenia, teda to, či sa nachádza na pravej či na ľavej strane konkrétnej osoby alebo miesta. Keď rozoberáme pôvod príslovky, nemôžeme nespomenúť, že sú to príslovky druhotné, odvodené od predložkovej formy prídavného mena *pravý*, resp. *ľavý*; podobne sú utvorené ďalšie príslovky: *vpredú*, *vzađu*, *naoko*, *navyšé*, *navrchu*. Tieto pôvodne predložkové spojenia s prídavnými menami musíme však odlišť od frazeologických spojení — ustálených, vžitých zvrátov, ktoré uvádza napr. Malý frazeologický slovník E. Smieškovej, resp. Slovník slovenského jazyka: *v pravý čas*, *udrieť na pravú nôtu*, *na pravé po-*

ludnie. Tieto predložkové výrazy, v ktorých sa vyskytuje aj príď. meno *pravý*, sa píšú samostatne, no o príslovkách *vľavo*, *vpravo* to neplatí. Príslovky *vľavo*, *vpravo* vznikli z predložkových výrazov s príslovkovým významom; v nich spojenie predložky s prídavným menom splynulo, a preto sa píšú ako jedno slovo. V takomto prípade má už novoutvorená príslovka osobitný význam, ktorý je odlišný od pôvodného adjektívneho výrazu.

V *ľavo*, v *pravo* sú nesprávne podoby rozoberaných prísloviiek, treba ich nahradiť správnymi formami *vľavo*, *vpravo*. Tak sa uvádzajú vo všetkých súčasných jazykových príručkách.

K. Matějová

SPRÁVY A POSUDKY

Pozdravujeme národného umelca Viliama Záborského

Keď sme pred štrnástimi rokmi začínali vydávať tento náš časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu ako orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, nemuseli sme dlho rozmýšľať, koho by sme mali požiadať, aby jeho prvé číslo vyprevadil k čitateľom. Voľba padla na nášho dlhoročného spolupracovníka, vtedy predsedu ortoepickej komisie pri JÚTŠ SAV Viliama Záborského. Rád nám vyhovel a v rubrike *Hlasy kultúrnych pracovníkov* poslal našim čitateľom svoj názor na potrebu, cieľ a celkový ráz nového časopisu. Príspevok Viliama Záborského pokladáme za trvalý sprievodný list Kultúry slova. V ňom vynikajúci člen činohry Slovenského národného divadla a učiteľ výslovnosti a prednesu na Vysokej škole múzických umení v Bratislave, vítajúc vydávanie Kultúry slova, vyhlasuje, že časopis tohto druhu potrebujeme ako soľ, upozorňuje, že časopis musí byť taký zaujímavý, aby ho chytali naši ľudia do rúk s radosťou, odporúča, aby si všímal reč nielen vo všetkých okruhoch verejného života, ale i na ulici, a žiada, aby sa pritom vo veľkej miere zacieliť na hovorené slovo. Viliam Záborský vtedy doslova napísal: „Mojím osobným — umeleckým, pedagogickým i srdčným želaním je, aby venoval veľa, veľa sústavnej pozornosti hovorenému slovu.“ — Takúto pozornosť radí zacieliť predovšetkým na reč mládeže. Svoj povzbudivý hlas kultúrneho pracovníka završuje slovami: „Nielenže si hovorená reč takúto pozornosť zaslúži, ale ju aj veľmi potrebuje.“

Pri príspevku vzácného spolupracovníka uverejnenom v prvom čísle Kultúry slova sa teraz pristavujeme preto, lebo chceme si aj odkazom naň pripomenúť šesťdesiate narodeniny jeho autora.

Národný umelec Viliam Záborský sa narodil 9. októbra 1920, maturoval v Bratislave a hneď po maturite ho víťazstvá na recitačných súťažiach vynesli na scénu Slovenského národného divadla; hral a pritom študoval sú-

časne na dvoch odvetviach vysokej školy: na Hudobnej a dramaturgickej akadémii a na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Ako talentovaný a dobre teoreticky pripravený herec z úlohy na úlohu rástol nielen na javisku (v umeleckej praxi), ale i v teórii dramatického umenia, najmä v okruhu javiskovej reči, vedený vzorom majstra ruského divadla Konstantina Sergejeviča Stanislavského, a pritom neprestával zdokonaľovať svoje recitačné umenie, ktorým v povedomí pospolitosti zoživoťoval básnické dedičstvo nášho revolučného romantizmu, ale najmä pokrokové posolstvo Hviezdoslavovo.

Viliam Záborský je rodený národný umelec — potvrdzuje sa nám to za každým a znova, keď ho počúvame strhujúco prednášať revolučnú snemovnú reč Ludovíta Štúra i neporovnateľne sprevádzať básnické romány *Hájnikova žena*, *Ežo a Gábor Vikolinský* —; podľa slávnostného prezidentského dekrétu je Záborský národným umelcom sedem rokov. Cez javisko, rozhlas a televíziu poznáme ho v Bratislave i v Prahe; znárodnel v našom vedomí.

Viliam Záborský podpíeral kolísku celoslovenskej recitačnej žatvy nazvanej *Hviezdoslavov Kubín* a svojím veľkolepým lanským recitálom na záver jej dvadsiateho piateho ročníka potvrdil, že celoslovenské sviatky poézie ostávajú verné hviezdoslavovskému rodnému listu aj po štvrtstoročí svojho trvania.

S aktivitou nášho časopisu, ale i Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV v okruhu kultúry spisovnej slovenčiny súvisí najmä pedagogická práca Viliama Záborského. Ako profesor Vysokej školy múzických umení napísal niekoľko ráz vydané skriptá *Výslovnosť a prednes*, ktoré nabádavo pomáhajú nielen mladým čakateľom dramatického umenia, ale i našim verejným pracovníkom.

Viliam Záborský je dlhoročný člen ortoepickej komisie, ktorú ako predseda niekoľko rokov viedol. Zo zasadnutí tejto komisie ho poznáme ako dobre teoreticky pripraveného, zápalistého a neúnavného pracovníka v okruhu jazykovej kultúry. Práve v tomto čase ako zástupca dramatických umelcov odobruje rukopis textu budúcich *Pravidiel slovenskej výslovnosti*. Okrem toho z jeho iniciatívy ako predsedu Zväzu slovenských dramatických umelcov sa už niekoľko rokov uskutočňuje výskum jazykovej kultúry v slovenských profesionálnych divadlách, ktorý sa má stať trvalým podujatím.

V mene redakcie a čitateľov pozdravujeme nášho vzácného spolupracovníka, želáme mu, aby v dobrom zdraví mohol svoje umelecké a pedagogické skúsenosti zhrnúť a v písanej podobe zveriť nastupujúcim generáciám dramatických umelcov. Pozdravujeme ho v mene celonárodnej veci, ktorej vedome obetavo slúži.

G. Horák

Ks

Na ceste k novej teórii spisovného jazyka

Hoci zborník z konferencie o teórii spisovného jazyka, konanej v januári 1976 v Smoleniciach, vychádza takmer po štyroch rokoch (*Z teórie spisovného jazyka*, Red. J. Ružička, Bratislava, Veda 1979. 224 s.), publikované referáty a diskusné príspevky nestratili svoju aktuálnosť, ba naopak, s odstupom času sa riešená problematika javí plastickejšie a v mnohých uzlových bodoch aj výraznejšie. Okrem iných faktorov prispelo k tomu zaiste aj to, že necelého pol roka po smolenickej konferencii bolo sympóziu v Libliciach, kde sa problematika jazykovej kultúry riešila na spoločnej teoretickej báze v rámci krajín socialistického spoločenstva a získal sa tak širší obzor najmä o aktuálnych vývinových potrebách slovanských spisovných jazykov (zborník *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*, Praha, Academia 1979. 287 s.).

Smolenická konferencia si vytýčila náročný cieľ: položiť základy novej teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ktoré by zodpovedali súčasnej spoločenskej situácii v období budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, kriticky sa vyrovnat so staršími teóriami spisovných jazykov, no zároveň sa aj vyvarovať chýb, ktoré v minulosti vznikali tým, že niektoré teoretické náhľady na spisovný jazyk a ich konkrétne aplikácie boli poznamenané istým politickým ovzduším, že sa dostatočne nerešpektoval vplyv okolia na fungovanie jazyka.

Novú koncepciu spisovného jazyka predložil J. Horecký (*Východiská k teórii spisovného jazyka*, s. 13–22). Okrem spoločensko-politických východísk Horeckého stratifikácie národného jazyka (dôsledné uplatňovanie le-ninskej politiky o rovnoprávnosti národov a jazykov a prehľbujúca sa jednota našich národov vo federatívnom štáte v období budovania rozvinutého socializmu, dôsledky vedecko-technickej revolúcie a ekonomickej integrácie) je tu aj jej všeobecné opodstatnenie vyplývajúce z poznania komunikačnej praxe: čím rozmanitejším komunikačným a kultúrnym potrebám spisovný jazyk slúži, tým sa stáva labilnejšou jeho norma, vznikajú také formy (resp. v inej terminológii útvary, kde sa tak úzkostlivo nedodržiava norma spisovného jazyka. Rovnako je oprávnené aj teoretické východisko (určenie foriem jazyka na základe komunikačných aktov), ktoré sa ukazuje spo-lahlivejšie ako tradičné vymedzovanie jazykových štýlov.

V zborníku J. Horecký podáva svoju teóriu doteraz v najkoncíznejšej podobe (hoci odvtedy publikoval viac príspevkov z tejto problematiky), no s odstupom času sa ukazuje, že by bolo treba viesť o tejto koncepcii širšiu diskusiu. Predovšetkým o tom, ako vymedziť tzv. štandardnú formu (a či sa dá na terajšom stupni vyčleniť napríklad vo všetkých rovinách), či možno klásť umelecký jazyk mimo rámca národného jazyka len zato, že sa v ňom okrem spisovnej formy využívajú aj iné formy atď. J. Horecký správne v závere zdôrazňuje, že štandardná forma nie je „odpadkový kôš, do ktorého dáme všetko, čo nepočúva kodifikačné zásahy“ (s. 217), ale na druhej strane niet zatiaľ objektívnych dôkazov na to, aby sa štandardná forma pokladala za úplne rovnocennú formu so spisovnou. Nebude ďaleko od pravdy I. Ripka, keď tvrdí, že „základnými útvarmi slovenského národ-

ného jazyka sú dva relatívne stabilné štruktúrne útvary: spisovný jazyk a dialekty“ [s. 133]. Na súčasnom stupni jestvuje výrazná disproporcia medzi inventárom výrazových prostriedkov spisovnej formy a nárečovej formy (ako protikladných pólov Horeckého stratifikácie) a nadnárečovej, substandardnej a štandardnej formy.

Aj keď Horeckého koncepcia stratifikácie národného jazyka bola iba načrtnutá, väčšina ostatných príspevkov, dotýkajúcich sa rovnako predchádzajúcej teórie spisovného jazyka i výsledkov práce v oblasti jazykovej kultúry, nepriamo ukazuje, že koncepcia zodpovedá potrebám rozvoja spisovnej slovenčiny v súčasnosti, že rámec predchádzajúcej teórie je v mnohých uzlových bodoch príručky a nedostačujúci a prejavuje sa istými konfliktovými situáciami v jazykovej praxi. Napríklad rozpor medzi dynamickým charakterom normy a statickosťou kodifikácie narastá tým viac, čím v dlhších intervaloch vychádzajú kodifikačné príručky pre verejnosť. Preto aj F. Kočiš (*Pojem jazykovej normy a normovanosti*, s. 32–42) spresňuje chápanie normy v tom zmysle, že z jedného aspektu predstavuje norma súhrn jazykových prostriedkov, z iného aspektu má povahu pravidiel. (Kodifikácia je potom praktická činnosť jazykovedcov, ktorou sa fixuje dirigujúca sila normy v používaní jazyka.) Tzv. odklony od normy sú jedným zo základných prameňov jazykových zmien a zmien v jazykovej norme. V zhode s niektorými sovietskymi autormi aj F. Kočiš rozlišuje jednak prípustné odklony od normy, ktoré môžu byť znakom pozitívneho rozvíjania normy, jednak také odklony od normy, ktoré treba kvalifikovať ako jazykové chyby. Práve takýto prípustný odklon od normy môže po istom čase spôsobiť vznik osobitného jazykového útvaru (tzv. nekodifikovanej hovorenej reči), ktorý sa podľa F. Kočiša môže postaviť proti spisovnému jazyku ako konkurenčný komunikatívny útvar.

Z teoretického hľadiska je zaujímavé porovnanie Horeckého modelu s Jedličkovou koncepciou teórie spisovného jazyka. Obidve sú primárne založené na teórii komunikácie (komunikačná situácia, resp. komunikačná udalosť u Horeckého, jazyková situácia u Jedličku), no ich stratifikácia sa líši vo východisku. A. Jedlička buduje svoj model na sústave vnútorných dištingtívnych príznakov, kým Horeckého model má širší základ, chce obsiahnuť celý národný jazyk. Porovnanie obidvoch koncepcií naznačuje, že proklamované budovanie typológie teórií spisovných jazykov je v tomto štádiu nevyhnutné, lebo doteraz používané termíny a pojmy dostávajú novú obsahovú náplň (typickým príkladom je sám pojem *standard*).

Kým v Horeckého koncepcii národného jazyka sa uvádzajú významné spoločensko-politické zmeny, ktorými boli objektívne prekonané bývalé korene puristického „obranárstva“ v oblasti jazykovej kultúry (predovšetkým zmena národného vedomia na socialistické vedomie a z toho vyplývajúci racionálny postoj k jazyku), z druhej strany poukazuje na tento jav J. Kačala (*Výhlady na kultivovanie jazyka*, s. 161–169), keď rozoberá metódy a spôsoby kultivovania jazyka v novej spoločenskej situácii. Na prvé miesto kladie požiadavku spoločenskej podmienenosti jazyka (rešpektovanie spoločenských potrieb a požiadaviek). Spisovný jazyk musí mať jednotnú (kodifikovaný) normu a byť primerane ustálený, výrazovo bohatý a šty-

listicky diferencovaný, aby mohol adekvátne plniť dorozumievaciu funkciu. Napokon kultivovaním jazyka sa má posilňovať a rozvíjať systémový charakter jazyka, pričom posilňovanie systémového charakteru nesmie smerovať proti ustálenosti jazyka.

V takto určenom kontexte potom prekvapuje, ak sa tvrdí, že „u viacerých jazykovedcov-praktikov prevládajú ešte reziduá úzkeho puristického postoja k spisovnému jazyku“ [s. 136]. Tento názor vyvracia nielen navrhovaná koncepcia spisovného jazyka a rozpracované metódy kultivovania jazyka, ale vlastne skoro všetky uverejnené príspevky z konkrétnej práce v oblasti jazykovej kultúry, v ktorých sa poukazuje na to, ako sa hľadajú nové cesty a spôsoby [porov. napríklad príspevky o činnosti kodifikačnej skupiny v JÚLŠ SAV, o aktuálnej problematike rozhlasovej poradne, o spoločenskej účinnosti normalizovania technickej terminológie, o rešpektovaní motivovanosti pri tvorbe nových termínov a i.).

Zborník *Z teórie spisovného jazyka* prináša výrečné svedectvo o kvalitatívnej zmene vo vývine spisovnej slovenčiny. Kým ešte v predchádzajúcom zborníku (*Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava 1967) sa často hovorilo o „havarijnej“ situácii vo fungovaní jazyka, po necelých desiatich rokoch sa konštatuje, že „slovenčina v súčasnom období dosahuje taký stupeň rozvoja ako nikdy predtým“ [J. Ružička, s. 141]. Zároveň v príspevkoch badať dôležitú tendenciu, že na spisovný jazyk sa treba pozeráť ako na otvorený systém voči iným formám (útvárom), voči iným jazykom (význam kontaktovej situácie) i voči spoločnosti. Z toho však súčasne vyplýva požiadavka zvýšenej starostlivosti o jazyk, upevňovanie jeho stability vedecky podloženou a takticky realizovanou reguláciou. Ak má systém (spisovný jazyk) fungovať v spoločnosti bezporuchovo, musí mať primeranú adaptačnú schopnosť a elastickú normu. Nie som si však istý, či sa to dá v súčasnosti dokázať iba prostredníctvom kodifikačných zásahov.

J. Bosák

Terminogramme — zahraničný bulletin pre terminológiu a jazykovú kultúru

Na základe Charty francúzskeho jazyka [la Charte de la langue française] schválenej r. 1977 bol založený v Quebecu Ústav francúzskeho jazyka [l'Office de la langue française], ktorému bola zverená starostlivosť o hovorenú aj písanú francúzštinu, úloha usmerňovať politiku v oblasti jazykovedného a terminologického výskumu a ďalšie úlohy. Spomedzi nich je prvoradá úloha normalizovať a propagovať termíny a iné vyjadrovacie prostriedky, ktoré ústav schválil. Na zabezpečenie činnosti v oblasti terminológie vznikla pri ústave terminologická komisia [la Commission de terminologie de l'Office de la langue française] zložená z viacerých stálych členov. Podľa povahy spracúvanej problematiky komisia zapája do spolupráce vo forme konzultácií rozličných expertov. Okrem toho sa založil terminologický bulletin s názvom *Terminogramme*. Na základe dvoch čísel [č. 0 z októbra 1979 a č. 2 z mája 1980], ktoré došli do našej redakcie, podávame krátku

charakteristiku tohto nového člena v rodine publikačných orgánov pre terminológiu a jazykovú kultúru.

Ako naznačuje už názov, bulletin sa venuje terminológii, a ako vychodí z programového úvodníka, najmä jej modernému rozvíjaniu. Prirodzene, to sa nezaobíde bez jazykovedy, pretože terminológiu — píše sa na tom istom mieste — nemožno izolovať od jej prirodzeného základu, t. j. od vied o jazyku. *Terminogramme* je určený najmä terminológom, prekladateľom a jazykovedcom. Spomedzi hlavných tematických okruhov, ktoré tento publikačný orgán sleduje, na prvom mieste treba uviesť terminológiu a terminografiu (u nás sa druhý termín nepoužíva, zdá sa však výstižným a úsporným pomenovaním toho, čo sa v našej tradícii spravidla označuje opisným pomenovaním *vypracúvanie terminologických slovníkov*; medzi terminológiou a terminografiou je zrejme taký vzťah, ako medzi lexikológiou a lexikografiou, ktoré majú v bulletine tiež rezervované miesto). Ďalej bulletin sústreďuje pozornosť na zavádzanie neologizmov, na prekladanie s ohľadom na terminológiu a — čo je pre nás osobitne pozoruhodné — na vyučovanie terminológie. *Terminogramme* sa síce venuje predovšetkým teoretickým a praktickým otázkam so zreteľom na jazykovú situáciu v Quebecu a Kanade, no nechce sa obmedzovať iba na regionálne informácie; má ambície sledovať v istom rozsahu aj medzinárodné terminologické dianie.

V článkovej časti čísel, podľa ktorých bulletin predstavujeme, je publikovaná úvaha o vzťahu medzi projektom jazykovej kultúry a vlastnosťami skúmaného spoločenského prostredia. V úvahe je z terminologického aj z vecného hľadiska zaujímavé, že sa upúšťa od termínu *jazykové plánovanie* (*planification linguistique*) a uprednostňuje sa termín obsahovo blízky našim termínom *jazyková kultúra*, resp. *starostlivosť o jazykovú kultúru*, t. j. termín *l'aménagement linguistique*, pričom sa nepokladá za potrebné ho vymedzovať. Odôvodňuje sa to tým, že sám opis charakteristík tejto disciplíny (široké pole pôsobnosti, rozličné objekty výskumu, zásahy do jazykového diania) je dostačujúci. Ďalej sa v článkovej časti podáva prehľad základných terminologických otázok (podľa akých kritérií ustaľovať termíny, synonymá v terminológii, abecedné alebo systematické usporiadanie terminologických materiálov ap.), podáva sa stručná informácia o situácii tzv. regionálnej francúzštiny v Belgicku, Švédsku atď.

Užitočné sú informácie o práci jednotlivých terminologických komisií, ako aj posudky terminologických publikácií. Májové číslo napr. prináša recenziu o knižnej práci R. Dubuca *Manuel pratique de terminologie* (Praktická terminologická príručka) určenej profesorom terminológie (tak!) a študentom študujúcim terminológiu. Pre nás je osobitne zaujímavé, že starostlivosť o terminológiu sa okrem iného prejavuje aj vyučovaním terminológie. Na univerzite Concordia bol už pred niekoľkými rokmi zavedený kurz terminológie, ktorému sa venovalo plných 90 hodín. Bulletin kronikárskym spôsobom zaznačuje významné kongresy, kolokviá a semináre o terminológii. Je sympatické, že zaznačil aj medzinárodné sympóziu o metodologických a teoretických problémoch terminológie, ktoré bolo v Moskve koncom novembra lanského roku (porov. o ňom v tomto čísle na s. 343).

Na živú prax má bulletin vplývať hlavne stálymi rubrikami, v ktorých sa

ustaľujú alebo odporúčajú isté termíny, resp. vyjadrovacie prostriedky. V spomínaných číslach sa už normalizovali desiatky termínov, medzi nimi napr. termíny *pesticíd*, *celulóza*, *mazut*, výrazy ako *imprimé á, au, en* [angl. *printed in*], *fabriqué á, au, en* [angl. *made in*] súvisiace s istými náležitosťami publikácií a výrobkov, odporúčili sa viaceré postupy pri tvorení ženských mien zamestnania atď.

Terminogramme má byť účinným pomocníkom pri riešení otázok koexistencie francúzštiny a angličtiny ako samostatných jazykov na quebeckom teritóriu.

I. Masár

Umenie živého slova

Jazykový prejav sa realizuje v dvojakej podobe — ústnej a písanej. Hoci ústnu, hovorenú podobu poznáme ako prvotnú, je pozoruhodné, že sa jej teoretickému výskumu nevenovala u nás donedávna taká pozornosť ako teoretickému výskumu písaného slova, najmä umeleckého, čiže písaná umelecká tvorba akoby bola bývala viac v zornom poli spoločnosti.

Zásluhou hromadných oznamovacích prostriedkov získava však hovorené slovo v poslednom polstoročí stále širšiu pôsobnosť. Ukázalo sa, že otázkam „živého slova“ treba venovať osobitnú pozornosť tak na teoretickej, ako aj na praktickej rovine, že treba objavovať zákonitosti jeho pôsobenia a jeho celkovú špecifiku. Problematikou hovoreného slova sa u nás doteraz zaoberal najmä J. Mistrik [Štylistika slovenského jazyka, 1. vyd. 1970; Hovory s recitátorom, 1971; Rétorika, 1. vyd. 1978; Dramatický text, 1979]. Uvádzame, pravda, iba väčšie knižné diela tohto autora. O umení prednesu píše v knižke rovnakého mena J. Findra [Umenie prednesu, 1974]. O teórii prednesu písali ešte dávnejšie V. Záborský, P. Mazák, V. Rusko a iní. Z oblasti rečníctva vyšla tohto roku publikácia L. Rybára Základy rétorickej komunikácie (Bratislava, Obzor 1980).

Uprostred tohtoročného leta prišla na náš knižný trh knižka R. Lesňáka *Umenie živého slova* (Bratislava, Veda 1980. 276 s.). Ide vlastne o súbor štúdií, ktoré boli publikované v širšom časovom rozpätí. Prvú časť *O hlasovej a rozhlasovej tvorbe* písal autor v r. 1976—1977, druhá časť *O rozhlasovej tvorbe* vznikla už r. 1967.

R. Lesňák prináša vo svojej knižke u nás doteraz najkomplexnejší pohľad na hlasovú a rozhlasovú tvorbu. Základným zámerom jeho úvah o umení „živého slova“, ako píše v úvode, je „poukázat na rôzne aspekty jeho teoretickej a empirickej problematiky, rozpracovať jeho východiskové postoje k jeho skúmaniu a uviesť niektoré konkrétne zistenia o práci so živým umeleckým slovom“ [16].

V prvej časti knižky *O hlasovej tvorbe* špecifikuje problematiku tejto oblasti na tri sféry tvorivého využívania hlasového prejavu: 1. na transpozíciu umeleckého textu do ústnej podoby, 2. transformáciu literárneho diela v procese jeho zvukovej realizácie, 3. autentickú ústnu umeleckú výpoveď. Prvú sféru označuje autor za najširšiu sféru hlasovej tvorby. Zahrňuje celú problematiku umeleckého prednesu literárneho textu v bezprostrednom i technicky

sprostredkovanom styku s adresátom. Je to súčasť tzv. reprodukčných, resp. interpretačných umení. Do druhej oblasti zaraďuje hlasovú realizáciu slovesnej zložky všetkej dramatickej literatúry, tvorbu všetkých pôvodne rozhlasových alebo televíznych slovesných útvarov a inscenácií vytvorených podľa literárnej predlohy, umelecký prednes alebo scénické uvedenie textov predpokladajúce ústnu alebo zvukovú formu realizácie. Tretiu oblasť reprezentuje pôvodný jazykový prejav, tvoriaci sa priamo a bezprostredne v procese hlasovej realizácie na rozdiel od sprostredkovanosti záznamu v predchádzajúcich dvoch oblastiach hlasovej tvorby. Tieto tri sféry sa v praxi často prekrývajú. Nemožno povedať, že miera pôvodnosti alebo autenticity je sama osebe aj mierou tvorivosti alebo umeleckosti výpovede, preto autor ďalej skúma rozličné aspekty hlasovej tvorby v naznačených súvislostiach. Ďalšie kapitoly venuje otázkam interpretácie textu z hľadiska výkladu i hlasovej realizácie, dramatickým a žánrovým aspektom umeleckého prednesu, typológii a hodnoteniu umeleckého prednesu, súborovej a scénickej realizácii umeleckého prednesu. Sústava kritérií a ukazovateľov hodnotenia umeleckého prednesu usporiadaná do prehľadnej tabuľky svedčí o hĺbke a všestrannosti autorovho pohľadu na túto disciplínu a môže poslúžiť ako praktická pomôcka pri rozličných súťažiach.

Rovnaký priestor aj rovnaký počet kapitol — 6 — venuje R. Lesňák rozhlasovej tvorbe. Vo vstupnej kapitole *Hovorené slovo a jeho príjemca v rozhlasovej komunikácii* píše: „Všestranným rozvojom rozhlasu a rozhlasovej tvorby v rámci rozhlasu akoby sa človečenstvu prinavrátila jedna z jeho prapôvodných, autentických, jemu bytostne vlastných a špecifických foriem sebarealizácie. Činnosťou rozhlasu akoby sa permanentne rodila a zároveň v éteri vyprchávala zvláštna forma bytia ľudského sveta.“ [125]

Rozhlasové umenie je pomerne mladé. Na jeho teoretické skúmanie zameriavalo svoju pozornosť u nás doteraz málo odborníkov, a keď, tak iba okrajovo. R. Lesňák vidí východisko k teórii rozhlasovej tvorby v teórii žánrov. Ona mu poskytuje všeobecne platné hľadisko pri diferenciacii zvukoslovných útvarov. Klasifikačná schéma slovenských rozhlasových žánrov (s. 167, 168) má poslúžiť ako orientačná pomôcka pri zatriedňovaní jednotlivých rozhlasových umeleckých a publikačných útvarov.

V osobitnej kapitole rozoberá autor vzťah literárnej tvorby a rozhlasu. „Literatúra nachádza v nových technických prostriedkoch nové výrazové možnosti, no tieto prostriedky súčasne formujú samé [malo byť *samo*] literárne dielo“, [178] hovorí autor na jednom mieste a pokračuje: „Otázku vzťahu literatúra — rozhlas treba vidieť v celej jej šírke, teda nezužovať ju, ale ani neabsolutizovať.“ [179] — V samostatných kapitolách píše ďalej o umeleckej próze v rozhlase, o epických a umelecko-publicistických rozhlasových žánroch. Najrozsiahlejšiu kapitolu venuje rozhlasovej dramaticke. V rámci tejto kapitoly sa sústreďuje na problematiku prevzatých a adaptovaných dramatických útvarov, začiatky, vymedzenie a znaky žánru rozhlasovej hry, dramaturgické a režijné prostriedky a postupy a napokon na typológiu a klasifikáciu rozhlasových hier.

Z bohatého terminologického aparátu, s ktorým autor pracuje vcelku na dobrej úrovni, zaujalo našu pozornosť niekoľko termínov. V kapitole *Súborová a scénická realizácia umeleckého prednesu* sa zavádza a súčasne vysvetľuje

nový termín *súborový prednes*. Ide o taký spôsob umeleckého prednesu literárnej predlohy, do ktorej sa zapája súčasne viacero recitátorov alebo priamych účinkujúcich, teda nie rad sólových po sebe nasledujúcich interpretov [104]. Autor dáva termínu *súborový prednes* prednosť pred doteraz používanými termínmi *zborová recitácia*, *kolektívny prednes*. Píše: „V minulosti bol dosť zaužívaný termín *zborová recitácia*, dosť presne vystihujúci obsah pojmu, alebo *kolektívny prednes*. Oba tieto termíny sa už dnes pocitujú ako trochu zastaralé (vhodnejšie by bolo *zastarané*), prežité, ba niekedy aj pejoratívne“ [105]. Pomenovanie *súborový prednes* pokladá autor za primeranejšie aj preto, že ho zvyčajne realizuje pomerne stály súbor recitátorov. Proti termínu *súborový prednes* nemožno síce mať námietky ani z jazykovej, ani z vecnej stránky, no vidí sa nám zbytočné zavádzať ho, keď sám autor konštatuje, že termín *zborová recitácia* dosť presne vystihuje obsah pojmu a bol v minulosti dosť zaužívaný. Domnievame sa, že bol zaužívaný nielen v minulosti, ale používa sa bežne aj dnes, a to nielen v bežnej reči, ale uvádza sa aj v prácach, ktoré sme citovali na začiatku.

Osobitne sa pristavíme pri slovách *temporytmus*, *temporytmický*. V podkapitole s názvom *Osobitosti prednesu poézie* hovorí autor na jednom mieste o dôležitosti presahu vo verši pri prednese poézie, najmä rýmovej, ale aj voľného verša. Presahom sa vyjadruje isté napätie medzi významom a formou verša, ktoré treba vyjadriť prednesom. „Okrem spomínanej tvorby významu a napätia“, píše autor, „znamená presah pre recitátora aj dôležitý podnet k temporytmickému členeniu“ [správne má byť *na temporytmické členenie prednesu* — 58]. V kapitole *Typológia a hodnotenie umeleckého prednesu* zasa hovorí, že „o výrazových vlastnostiach prednesu rozhodujú temporytmické prostriedky, najmä pauzovanie a frázovanie prejavu“ [87]. V tabuľke na s. 101 uvádza to isté ako *temporytmické činitele*. Až v závere knižky na s. 255 sa stretáme s termínom *temporytmus*. Uvádza sa v takomto kontexte: „Hlavným princípom výstavby rozhlasového diela je dynamizácia jeho zvukovej štruktúry. Prostriedkami takejto dynamizácie sú najmä temporytmus, zrýchľovanie, kontrast, inovácia, vnútorné napätie, gradácia a pointovanie.“

Termínu *temporytmus* (písaného so spojovníkom) sa dotýka aj S. Ondrejovič v recenzii knižky J. Mistríka *Štruktúra textu*, uverejnenej v časopise *Kultúra slova* [11, 1977, č. 3, s. 92]. Citujeme: „Zdá sa nám, že termín *tempo-rytmus* — u Stanislavského spojený so seba pocitovaním, psychickým stavom človeka — sa tu chápe viac „textovo“, bližšie k jeho etymologickému významu, skôr ako vlastnosť textu.“

So zreteľom na zriedkavý výskyt v odbornej literatúre vo všeobecnosti a neujasnenú významovú náplň bolo by sa žiadalo termín *temporytmus* vysvetliť v knižke bližšie. Z hľadiska tvorenia slov treba povedať, že ide o tzv. skladanie, spôsob v slovenčine dosť nezvyčajný.

Z jazykovej stránky neobstojí termín *zdeľovanie* namiesto *oznamovanie* použitý v nadpise odseku *Znaky z podstaty rozhlasového zdeľovania* [236] — správne má byť *Znaky z podstaty rozhlasového oznamovania*. Analogicky sa predsa používa prídavné meno *oznamovací* aj v názve *oznamovacie prostriedky*, nie *zdeľovacie*. Nesprávne sa používa aj termín *fonogeničnosť* [188] namiesto *fonogenickosť*.

Terminologické nepresnosti, na ktoré sme poukázali, nijako neznižujú celkovú, možno povedať priekopnícku hodnotu diela. *Umenie živého slova* je knižka na vysokej odbornej úrovni. Autor sa vo svojich úvahách a tvrdeniach opiera o najnovšie vedecké výskumy domáce i zahraničné, overuje si ich praxou a pri ich formulovaní má na zreteli ich praktickú použiteľnosť. Z tohto hľadiska treba kladne hodnotiť najmä prehľadné horizontálne členenie textu na kapitoly a v ich rámci ešte ďalej na podkapitoly. Takéto usporiadanie bohatého materiálu umožňuje čitateľovi rýchlu a pohotovú orientáciu v sledovanej problematike.

Súborné knižné vydanie prác R. Lesňáka o hlasovej a rozhlasovej tvorbe pod spoločným názvom *Umenie živého slova* možno pokladať za zásluhný edičný čin. Vedeckým pracovníkom zaiste bude knižka vhodným impulzom na ďalšie skúmanie naznačených otázok, osvetovým, rozhlasovým a pedagogickým pracovníkom poslúži zasa ako praktická pomôcka pri práci so živým hovoreným slovom.

E. RISOVÁ

SPYTOVALI STE SA

Zvlhčovať sa a zosuchšovať sa (aridizovať sa). — Istý vedecký pracovník sa na nás obrátil s otázkou, ako má jedným slovom vyjadriť proces protikladný tomu, ktorý je označený slovesom *zvlhčovať sa* v spojení *klima sa zvlhčuje*. Doteraz sa tento proces označoval opisne *stávať sa suchším (klima sa stáva suchšou)*.

Najprv si všimneme, ako je utvorené sloveso *zvlhčovať sa*. Je odvodené od prídavného mena *vlhký* príponou *z-*, príponou *-ovať* a zvratným *sa*. Od slova *suchý*, ktoré je významovo protikladné k adjektívu *vlhký*, možno utvoriť takýmto slovotvorným postupom sloveso *zosušovať sa*. Lenže toto sloveso, rovnako ako *zosychať*, *zoschýnať*, významovo nezodpovedá tomu, čo nám treba vyjadriť. Má totiž význam „sušením meniť tvar, scvrkávať sa“. Nám však treba označiť pribúdanie suchoty. Ponúka sa nám jedna paralela. Od prídavného mena *teplý* máme odvodené sloveso *oteplieť sa* — *oteplievať sa* „stať sa — stávať sa teplým“. Podobným slovotvorným postupom môžeme utvoriť od prídavného mena *suchý* sloveso *osušiť (sa)* — *osušovať (sa)*, ale to má význam „zbaviť (sa) — zbavovať (sa) vlhkosti“. My však potrebujeme utvoriť sloveso s významom „stávať sa suchším“ a to je, ako z porovnania vidíme, čiastočne odlišný význam. Porovnaním slovies, ktorými sa označuje pribúdanie istej vlastnosti, môžeme zistiť, že takéto slovesá sú utvorené príponou *-ieť/-ievať* alebo *-iť/-ovať sa*. Typ, ku ktorému patrí sloveso *zvlhčovať sa*, je častejší. Paralelne k slovesu *zvlhčovať sa* môžeme utvoriť sloveso aj od formy *suchší* v podobe *zosuchšovať sa*. Mohli by byť výhrady, že tvorenie slovies od druhého stupňa adjektív je nezvyčajné. V slovenčine však máme slovesá *zlepšiť*, *zhoršiť*, *zmenšiť*, *zväčšiť* utvorené síce od adjektív s nepravidelným stupňovaním, ale všetky majú za základ druhý stupeň. Ako vidíme, od druhého stupňa prídavných mien je možné tvoriť slovesá.

Nazdávame sa, že sloveso *zosuchšovať* sa je dobre utvorené, je zrozumiteľné, dobre vystihuje pomenovaný proces, iba je hádam na prvé počutie nezvyčajné. Vhodne ním možno pomenovať to, čo sa doteraz označovalo dvoma slovami. Ani slovotvorne sa neodlišuje od slovesa *zvlhčovať* sa. Obidve vyjadrujú narastanie kvality: sloveso *zvlhčovať* sa okrem predpony z- príponou -ova- a zvratným sa, sloveso *zosuchšovať* sa zasa predponou zo- (pred spoluhláskou s sa predpona z vokalizovala a rovnako príponou -ova- a zvratným sa. Prípona -š- je už v tvare *suchši*.

Tak oproti vyjadreniu *klima* sa *zvlhčuje* možno výstižne vyjadriť opačný proces — *klima* sa *zosuchšuje*. Príslušné podstatné meno by malo formu *zosuchšovanie* (podobne ako *zvlhčovanie*). V odbornom jazyku možno použiť aj medzinárodný termín *aridizácia* a sloveso *aridizovať* (sa).

K. Palkovič

Stávající = jestvující. — M. G. z Košíc nám v liste píše, že v technickej terminológii pozoruje ako dosť častý jav používanie výrazu *stávající*, prevzatého z češtiny, kde znie *stávající*. Ako príklad na takéto používanie uvádza spojenie *technická úroveň stávajících cisternových přepravníkův*. Kladie nám otázku, aký je správny slovenský ekvivalent výrazu *stávající*.

Jednoznačnú odpoveď na túto otázku dáva akademický Česko-slovenský slovník (Bratislava, Veda 1979), v ktorom sa ako slovenské ekvivalenty českého prídavného mena *stávající* uvádzajú výrazy *terajší*, *jestvující*, napr. za české spojenie *stávající poměry* je v slovenčine *terajšie pomery*, za spojenie *stávající nedostatky* je *existujúce, jestvujúce nedostatky*.

Výraz *stávající* v spojeniach typu *stávající pomery*, *stávající nedostatky*, *stávající technická úroveň* nemá v slovenčine nijakú formálnu ani významovú oporu v niektorom príbuznom slove, a preto je nepriežračný a nezrozumiteľný. Navyše vyvoláva neželateľnú súvislosť so slovesom *stávať* ako opakovacou podobou k slovesu *stát*, a to s jeho tvarom činného prídavia prítomného *stávající*, ktorý má celkom iný význam. Tieto faktory bránia tomu, aby sa výraz *stávající* vo význame „jestvujúci“ mohol stať organickou súčasťou slovnjej zásoby slovenského spisovného jazyka.

Hodno pripomenúť, že výraz *stávající* sa ani v češtine nepokladá za právoplatnú zložku slovnjej zásoby súčasnej spisovnej češtiny. Upozorňuje na to aj citovaný Česko-slovenský slovník, v ktorom sa pri hesle *stávající* uvádza v zátvorke poznámka „vhodnejšie *nynější, existující*“. Táto poznámka je v súhlase so stanoviskom autorov najnovšieho lexikografického diela o súčasnej spisovnej češtine — Slovníka spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Praha, Academia 1978): slovo *stávající* sa tu pokladá za prvok publicistického vyjadrovania a z hľadiska spisovného jazyka sa hodnotí ako nevhodné; za týmto hodnotením sa uvádzajú spisovné synonymá *nynější, existující*.

Ako vidieť z nášho krátkého výkladu, slovo *stávající* v spojeniach typu *stávající pomery*, *stávající nedostatky*, *stávající strojové vybavenie* neznačí obohatenie slovnjej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny, lebo neprináša do nej nijaký nový významový ani štylistický prvok. Naopak, jeho kolízia s tvarom činného prídavia prítomného od slovesa *stávať* je pri dorozumievaní negatívnym javom, preto sa mu treba v reči vyhýbať. Jeho plnohod-

notnými a všeobecne zrozumiteľnými spisovnými ekvivalentmi sú výrazy *jestvujúci, existujúci, vyskytujúci sa, terajší, súčasný*.

J. Kačala

Celenžujúci faktor? — Redaktorka vydavateľstva Veda: „Pri redigovaní rukopisu odbornej publikácie sa mi nepodarilo zistiť význam slova *čelenžujúci* používaného v kontextoch typu *Teplejšie prostredie sa ukázalo ako čelenžujúci faktor rastu mikróbov*. Nevieť, či ide o špeciálny termín, ktorý musím v odbornom texte ponechať, alebo či sa môže tento výraz nahradiť. Lenže ako?“

Význam neznámeho slova sa nedá zistiť v Slovníku cudzích slov (1979), čo môže signalizovať jeho úzku odbornú platnosť, prípadne jeho nepotrebnosť v porovnaní s inými prevzatými slovami našej spisovnej slovnej zásoby. Podobné slová nie sú totiž v slovenskom odbornom texte ničím iným ako reflexom štúdia odbornej literatúry písanej po anglicky a sprievodnej neochoty autorov preložiť z angličtiny aj slová z najbežnejšej, t. j. neterminologickej slovnej zásoby. V angličtine podstatné meno *challenge* [vyslov. *čálin(d)ž*] znamená to isté, čo značia slovenské slová *výzva, zvolanie*, a sloveso *to challenge* značí „vyzývať, vyzvať“ (pozri Anglicko-slovenský slovník, Bratislava, SPN 1968, s. 136). Možno pripustiť, že zhodný prívlastok slova *faktor* utvorený z uvedených domácich ekvivalentov je nevhodný (porov. spojenia *výzvoový faktor, vyzývajúci faktor*), ale to neznačí, že vhodnejšie bude cudzie slovo s tým istým významom (mimočodom s nepresnou adaptáciou podľa výslovnosti). Vyhovujúci prívlastok treba hľadať s prihliadnutím na zmysel vety medzi synonymnými prostriedkami slovesa *vyzývať*. Zo zmyslu vety vychodí, že teplejšie prostredie — povedané slovníkovým ekvivalentom anglického slovesa — „vyzýva mikróby“, aby rástli. V synonymnom vzťahu so slovesom *vyzývať* je sloveso *podnecovať* a to zasa so slovesami *pobádať, povzbudzovať*. Ak k nim prirátame prevzaté sloveso *stimulovať*, potom repertoár prostriedkov *jestvujúcich* v spisovnom jazyku naozaj nie je taký úzky, žeby bolo nevyhnutné siahnuť za cudzím prostriedkom. Slovné spojenia *podnecujúci, pobádači, povzbudzujúci, stimulujúci faktor* sú predsa jazykovo správne (dokonca aj v živej reči dosť bežné) a vecne výstižné. Slovo, ktorého význam sa opytujúcej nepodarilo zistiť, odporúčame nahradiť hocičtorým z výrazov *pobádači, povzbudzujúci, podnecujúci, stimulujúci*. Keďže analyzovaný prípad nie je jednotlivina, lež reprezentant akejś módnjej vlny vo výbere jazykových prostriedkov do odborných textov, obracame sa na redaktorov, aby v záujme jazykovej kultúry a osobitne v záujme zrozumiteľnosti textu hľadali optimálne riešenie. Ukázali sme, že to vonkoncom nie je nemožné.

I. Masár

Brit je rezná hrana alebo ostrie. — Ing. J. S.: „Pomocou Česko-slovenského slovníka, o ktorom si ako pedagóg myslím, že by nemal chýbať ani v jednej učiteľskej knižnici a že by s ním mali pracovať najmä tvorcovia učebníc, prekladatelia, technici ap., pokúšal som sa preložiť z odborného

textu vetu *Průsečnice čela a hrotu tvoří ostří břitů*. Podľa uvedeného slovníka slovenským ekvivalentom českého slova *břit* je spojenie *rezná hrana*, resp. aj jednoslovný výraz *ostrie*. Ťažkosť je však v tom, že pri obidvoch českých slovách (*břit*, *ostří*) je ten istý slovenský ekvivalent (*ostrie*). Myslím, že po konzultácii s odborníkmi by termíny mali byť v slovníku viac diferencované.“

Pri používaní Česko-slovenského slovníka treba pamätať na to, že ide o prekladový slovník, v ktorom sa slovenské ekvivalenty českých slov z bežnej aj terminologickej slovnej zásoby uvádzajú bez vysvetľovania významov, resp. bez definícií. Z toho potom vychodí, že najmä pri prekladaní odborných textov musí prekladateľ používať aj ďalšie pomôcky, napr. špecializované terminologické slovníky, v ktorých sa termíny nielen uvádzajú, ale aj definujú. Z hľadiska jazykovej kultúry prekladu je však užitočné a závažné, že už jazykový (prekladový) slovník — v našom prípade Česko-slovenský slovník — upozorňuje, že do slovenského odborného textu patria ako ekvivalenty českého termínu *břit* termíny *rezná hrana*, resp. *ostrie*. Na to, kedy sa má použiť termín *rezná hrana* a kedy termín *ostrie*, príde odborník sám na základe praktických odborných skúseností. Podobné terminologické problémy sa však dajú riešiť aj pomocou špecializovaných terminologických slovníkov a názvoslovných noriem, ak takéto skúsenosti chýbajú, v konkrétnom prípade pomocou terminologického slovníka Terminológia obrábania kovov (Bratislava 1952). Tam sa termín *rezná hrana (nástroja)* vymedzuje ako „priesečnica čelnej a chrbtovej plochy“ a termín *ostrie* ako „časť rezného kľina, ktorá sa aktívne zúčastňuje na rezaní“ [cit. práca, s. 11]. Možno predpokladať, že podľa tohto vymedzenia základných termínov preloží uvedenú českú vetu aj vecne, aj jazykovo správne nielen odborník v oblasti obrábania materiálov. Autor listu ju na základe svojich odborných vedomostí správne preložil takto: *Priesečnica čela a chrbta vytvára reznému kľinu reznú hranu (ostrie)*. Variat *Priesečnica čela a chrbta vytvára ostrie ostria* celkom správne odmietol ako nejasný.

Preklad uvedenej vety opätovne potvrdzuje známy fakt, že na adekvátne pretlmočenie textu sa vonkoncom nevystačí s mechanickou substitúciou termínov (resp. slov a slovíčok), pretože cieľový jazyk môže mať — a spravidla aj má — odchodné pomenúvacie prostriedky, ako má východiskový jazyk.

I. Masár

NAPÍSA LI STE N Á M

Figulus a Figuli nie je to isté

Obidve priezviská pochádzajú z toho istého koreňa, ibaže s tým rozdielom, že *Figulus* je prvý a *Figuli* druhý pád latinského slova *figulus*, ktoré znamená „hrnčiar“. Podobnosť týchto priezvisk zviadla skúsenú autorku Katarínu Kuš-

nírovú, aby v jubilejnom článku k sedemdesiatke národnej umelkyne Margity Figuli kategoricky vyhlásila o nej, že je „potomok J. A. Komenského“. Takto sme to čítali v jubilejnom článku ku dňu 2. októbra 1979 v bratislavskej dennej tlači.

Citované slová sú len subjektívny predpoklad a nevystihujú objektívnu a dobre známu skutočnosť. Slovenská jubilantka, rodáčka z Dolného Kubína, nemá nič spoločné s rodinou Komenského. Predsa *Figulus* (priezvisko skutočných potomkov Komenského) a *Figuli* (priezvisko oravskej slovenskej rodiny) sú dve celkom rozdielne priezviská. Autorka spomínaného článku môže sa u českých odborníkov presvedčiť o svojom omyle.

Na prvú orientáciu môže poslúžiť veľká, bohato ilustrovaná kniha o živote a diele Komenského. Na jej konci je ako príloha úplný rodostrom rodiny a na ňom je i skutočný potomok Komenského: Gerta Figulusová, vydatá Kalíliková, narodená 22. decembra 1912. V nej a jej vetve ďalej pokračuje dokázané potomstvo J. A. Komenského.

J. V. Ormis

Ks

OBSAH 14. ROČNÍKA

• Bosák, J.: O spoločných tendenciách v rozvíjaní jazykovej kultúry	199
Drozd, L.: Teoretické a metodologické problémy terminológie	343
• Dvonč, L.: Vlastné mená v kartografických dielach	77
Filkusová, M. — Dorotjaková, V.: O prekladaní nového vydania spisov V. I. Lenina	328
Finďo, B.: Aktuálne terminologické dedičstvo	136
Finďo, B. — Finďová, I.: Diskusia o problémoch maďarského lekárskeho jazyka	359
Habovštiak, A.: O názve <i>plachta</i>	273
O názvoch kysličky v slovenčine	107
Horák, G.: <i>Muškat</i> , druhý román Šikulovej trilógie	225
Popudy Kukučínovho Miša z obrazovky	152
Tretí román Šikulovej trilógie — Vilma	257
Horecký, J.: Budovanie teórie jazykovej kultúry v Nemeckej demokratickej republike	14
Niečo o akronymách	149
Pokus o analýzu analýzy	70
Ivanová-Šalingová, M.: O pomenovaniach vetra	38
Jacko, J.: Cudzie slová v novinách	211
Skloňovanie miestnych názvov typu <i>Hul</i> a <i>Mužla</i>	235
Jóna, E.: Slovenský jazykovedec Samo Czambel (1856—1909)	8
Kačala, J.: Jazyková situácia a jazyková kultúra	65
Preklady Leninových diel do slovenčiny a jazyková kultúra	326
Výročie oslobodenia	129
Kuchař, J.: Nespisovný jazyk z hľadiska jazykovej kultúry	193
Majtán, M.: Mená rozprávkových hrdinov typu <i>Lomidrevo</i>	104
Masár, I.: Niektoré jazykové a štylistické nedostatky v definícii termínu	348
O metódach terminologickej práce	130
Medveď, J.: Dar slova	204
Mlacek, J.: Frazológia a jazyková kultúra	97
Frazológia a Zátureckého Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia	298
Okál, A.: Pojmy a názvy z anatómie vajca	353
Zopár liahniarskych názvov	233
Oravec, J.: Konkurencia prípon <i>-a/-u</i> v genitíve sg. vzoru <i>dub</i>	205
• Oroszová, D.: O motivácii termínov v ruskej a slovenskej strojár- skej terminológii	356
• Palkovič, K.: O zložkách <i>ch, sch, sh</i> a <i>i.</i> v cudzích a prevzatých slovách	303
Spoluhlásky <i>n</i> a <i>ň</i> v slovenčine	44
Peciar, Š.: Aký postoj zaujať k prídavnému menu <i>okázalý?</i>	74
Skúsenosti z lektorovania prekladu Marxovho Kapitálu	337
Ripka, I.: O niektorých problémoch klasifikácie a hodnotenia ná- rečovej slovnej zásoby	289
Ruščák, F.: Druhá knižka próz Stanislava Rakúsa	262

Ružička, J.: O význame prekladov Leninových prác do slovenčiny	322
Rybár, L.: Komunikačná a jazyková úroveň jednej z našich rozhlasových relácií	238
Rýzková, A.: Storočnica Jána Damborského (1880—1932)	267
Sekvent, K.: K rodu cudzích osobných mien v slovenčine	270
Skladaná, J.: Pri prameňoch slovenčiny	3
Šimon, F.: K otázke systémovosti v klinickej terminológii	144
9 Tibenská, E.: Jazykovo-štylistická charakteristika non-fiction	17
Uhlár, V.: 25 Hviezdoslavových Kubínov a kultivovanie výslovnosti	33
Ušiak, L.: O spolupráci Nakladateľstva Pravda s Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV	325
Základné názvy z astronómie. Mimogalaktická astronómia a kozmológia	158
Slnčná fyzika	363

DISKUSIE

Komarovský, J.: Z problematiky odevníckej terminológie	173
--	-----

ROZMLINOSTI

Bárium, nie baryum (M. Ivanová-Šalingová) (242) — Dolková forma, dolkáreň (M. Pisárčiková) 51 — Ešte raz o novoročných pozdravoch (L. Bartko) 219 — Hodnotenie niektorých významov slovesa *musieť* (M. Pisárčiková) 21 — Kniežatstvo (L. Dvonč) 309 — Konvalinka a kkorík (M. Majtánová) 182 — Mierutvorný, či mierotvorný? (I. Masár) 49 — Nakládka, nie nákladka (F. Sabol) 114 — Názvy gitár v reči hudobníkov (S. Šoková) 310 — Nie je doobliekať sa ako dookliekať sa (G. Horák) 307 — Nová funkcia pomlčky v publicistike? (I. Masár) 183 — O pomenovaní *topelec* (E. Bajžíková) 83 — O slovách typu *betonáž, reptáž, siláž* (E. RISOVÁ). 217 — Osobné tvary podstatného mena *model* (F. Sabol) 23 — Prvosienka (M. Majtánová) 115 — Roosevelt, či Roosewelt? (K. Blašková) 277 — Rozličný tovar, nie Zmiešaná predajňa (K. Zelinková) 24 — Rukojemník — rukojemníčka (L. Dvonč) 367 — Rušne i rušno, ale dvoje, troje (G. Horák) 81 — Smejete sa ako pred úpadkom (G. Horák) 217 — Spočítať, porátať niečo na prstoch (jednej ruky) (J. Mlacek) 52 — Spojenie *mať otázku k niekomu* (M. Pisárčiková) 181 — Stornovať — nedok. stornúvať (J. Kačala) 111 — Umelá inteligencia — umelý intelekt (J. Horecký) 80 — V ľavo, v pravo, a či vľavo, vpravo? (K. Matějová) 370 — Včlovečiť sa (G. Horák) 369 — Výslovnosť a písanie mena *Sapfo* a zložka *ph* (K. Palkovič) 85 — Výslovnosť zložky *gn* v prevzatých slovách (K. Palkovič) 244 — Zložené zlomkové výrazy typu *tri a pol* a ich odvodeniny (M. Marsinová) 178 — Zoo — rod a skloňovanie (E. Smiešková) 113

SPRÁVY A POSUDKY

Dobrá konverzačná príručka. Š. Michalus	88
Dobrý preklad knihy o správnej výžive. M. Považaj	283

Dramatický text. D. Augustinská	— — — — —	312
Jazyková stránka publikácie Vinohradníctvo. M. Považaj	— — — — —	122
Jazykovedná terminologická príručka. I. Masár	— — — — —	54
Krupinské prísne právo. E. Rísová	— — — — —	313
Kultúra reči v Štátnom bábkovom divadle v Bratislave. G. Horák	— — — — —	278
Lišiak a slovenčina. J. Fekete	— — — — —	26
Na ceste k novej teórii spisovného jazyka. J. Bosák	— — — — —	373
Nad novým slovníkom. R. Kuchar	— — — — —	120
Nenormálna norma. I. Stehlíková	— — — — —	285
Niekoľko poznámok k Malej encyklopédii spisovateľov sveta. L. Trup	— — — — —	58
O jazykovej kultúre v Divadle pre deti a mládež (Trnava) G. Horák	— — — — —	117
Osožná kartografická publikácia. M. Majtánová	— — — — —	87
Piate vydanie Nemecko-slovenského a slovensko-nemeckého slovníka. Š. Michalus	— — — — —	248
Pozdravujeme národného umelca Viliama Záborského. G. Horák	— — — — —	371
Poznámka o jazykovej úrovni omaľovaniek pre deti. M. Bugárová	— — — — —	316
Praktická literárna príručka. E. Bajžíková	— — — — —	188
Slovník anglických skratiek. E. Rísová	— — — — —	28
Spôhlivý sprievodca umeleckými textami. I. Masár	— — — — —	246
Spoluhláska ? v ľudových rozprávkach na gramofónových platniach. S. Ondrejovič	— — — — —	252
Šesťdesiatka prof. Jána Horeckého. J. Kačala	— — — — —	25
Terminogramme — zahraničný bulletin pre terminológiu a jazykovú kultúru. I. Masár	— — — — —	375
Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. J. Muránsky	— — — — —	56
Umenie živého slova. E. Rísová	— — — — —	377
Veľký slovensko-ruský slovník. M. Pisárčiková	— — — — —	280
Vítame Česko-slovenský slovník. J. Kačala	— — — — —	186
Vlastné mená v príkladnom preklade Ovídia. K. Palkovič	— — — — —	250
Vydarené jazykové a štylistické stvárnenie textu. J. Horecký	— — — — —	221
Život treba chrániť. M. Považaj	— — — — —	90

SPYTOVALI STE SA

Bitová skupina alebo kapela? (S. Mátejová) 31 — Břit je rezná hrana alebo ostrie (I. Masár) 382 — Čelenžujúci faktor? (I. Masár) 382 — Dvoma, či dvomi? — (V. Beňáková) 128 — Hrdí sa (dačím) a byť hrdý (na čosi) (G. Horák) 127 — Jedno- a viacdiňové kurence (I. Masár) 95 — Kombajnista, či kombajné? (E. Tibenská) 192 — Komprehenzívna starostlivosť (I. Masár) 287 — Kto môže rokovať? (J. Kačala) 94 — Listovka (E. Rísová) 92 — Medailáreň (M. Považaj) 318 — Neprášivá úprava výrobku (M. Považaj) 60 — Nesplniť plán o päť miliónov korún (I. Masár) 126 — O pomenovaniach sídlíšťan, spolusídlíšťan (E. Bajžíková) 256 — O pomenovaniach snehu *novec* a *obnovec* (E. Bajžíková) 125 — O saniach, krnohách a vlačuhách (E. Bajžíková) 319 — *Odmena* — prid. meno *odmenový* (*odmenový list*) (M. Považaj) 255 — Orenburg — orenburský (J. Kačala) 62 — Pesnička od speváka XY? (S. Mátejová) 62 — Popis či súpis? (J. Horecký) 255 — Pustý výmysel? (V. Be-

táková] 93 — Racionalizovať a zracionalňovať [J. Kačala] 30 — Rakva, alebo truhla? [A. Rýzko] 253 — Reál [I. Masár] 317 — Robot — robotizácia [E. Rísov] 61 — Skládkovanie odpadkov [M. Považaj] 288 — Stávající = jestvující [J. Kačala] 381 — Zaposlat? [V. Beťáková] 224 — Zvlhčovať sa a zosuchšovať sa (aridizovať sa) [K. Palíkovič] 380

NAPÍSA LI STE N Á M

Dva zábery z činnosti Jozefa Škultétyho	J. V. Ormis	—	—	—	320
Figulus a Figuli nie je to isté.	J. V. Ormis	—	—	—	383
Priezviská <i>Maglócky</i> a <i>Maglovský</i> .	J. V. Ormis	—	—	—	32
Z úradných školských dokumentov.	J. Janek	—	—	—	63

INDEX 14. ROČNÍKA

Kurzívou sú vytlačené tie čísla strán, na ktorých sa slová, spojenia slov, tvary slov, termíny, väzby a pod. rozoberajú podrobnejšie.

-a/-u: konkurencia prípon v 2. p.

jedn. čísla 205—210

agitácia 120

agnusok 245

akrécia 158

akronymá 149—152

akrostichon 248

aktivita, slnečná a. 365

Alfeios (nie *Alpheios*) 86

anhidróza 146

antipasát 41

arachida (výsl.) 303

Arany (výsl.) 45

arašid 304

arbitráž 217

ariboflavínóza 147

aridizácia, aridizovať sa 381

artritída, urická a. 136, 137

arzeničnan 46

asistentský (výsl.) 309

astrofyzika, a. vysokých energií 158

astronómia, extragalaktická a. 161,

mimogalaktická a. 167

atmosféra, slnečná a. 365

aurikula 117

autodidakt 58

Avignon (výsl.) 244

avitaminóza 146—148

baba 295, 296, 361, zemiaková b. 295,

byt klebetný ako stará b. 297

bagún 45

baladizovať 282

baletka, baletník 24

balič 23

banda 32

barbarizmus 247
 bárium [nie *báryum*] 242–244
 basgitara [hovor.] 311
 basovka [hovor.] 311
 batéria, slnečná b. 365
 bedminton [nie *badminton*] 212–213
 belušnica [nár.] 294, 295
 beri-beri 147, 148
 bezočivosť 89
 bezprašný, b-á cesta, b. vzduch 60
 bezvadný [nespis.] 249
 biatlon, biatlonista 212
 bielok, hustý b., riedky b., tuhý b. 355
 big bang 159
 blana, vonkajšia škrupinová b., pod-
 škrupinová b. 353, bielková b., žlt-
 ková b. 354
 blizard 43
 blizňa 46
 blok 121
 boby 212
 bocian 292
 bod, hmotný b. 162, singulárny b. 170
 bohapustý 93–94
 bolieť; bolelo ma, ani čo by ma na
 nože brali 301
 Bologna [výsl.] 45, 244
 bóra 41, 42
 borievka 285
 boulogne [výsl.] 244
 brazoleta 47
 Bretónsko 245
 bridž [nie *bridge*] 213
 bridžista [nie *bridgista*] 213
 brošňa 45
 brit [čes.] 382, 383
 bublina 354
 buldozér 134
 bulge 159
 buran 43
 byť; b. ako v trapiech 99, b. dakomu
 pred úpadkom 216
 Caesar 251
 celkom 241
 celostat 364
 cencúľ 292

cesta, Mliečna c. 161
 Cetinje [výsl.] 45
 ciageľ 292
 cigán 45
 cigáň 45
 cisterna 121
 cmíter [výsl.] 44
 coach, coachovať [výsl.] 304
 cobol 150
 Cognac [výsl.] 244
 Compiègne [výsl.] 244
 cromagnonec [výsl.] 244
 cudár [nár.] 229
 Cunhal [výsl.] 45
 cvik [hovor.] 175
 cyklón 39, 40
 cyklus, slnečný c. 366
 Czambel, S., jazykovedné dielo 8–14

čača 306
 čalún 45
 čap, regulačný č. 358
 čas, Hubblov č. 162, slnečný č. 366,
 univerzálny č., kozmický č. 172
 čepčiarka 295
 čert, č-a starého 100
 čiarka, písanie č-y 124–125
 činnosť, slnečná č. 365
 číslo, relatívne č. slnečných škvín
 365
 čitateľ, 1. p. mn. č. -ia/-e 23
 člen, č. korešpondent 29, č. lambda,
 kozmologický č. 159
 Čunovo 46

ďalekohľad, protuberančný ď. 364
 Damborský, J., jazykovedné dielo
 267–270
 dar, danajský d. 101
 dať; d. zelenú 55, d. na papier, d.
 do poriadku 250, d. súhlas, d. odpo-
 veď 181
 deadjektivále 55
 dederon 150
 demaskovať 111
 deň, slnečný d. 366
 deportovať 111
 dezignovať 111